

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE
PEKİŞTİRME VE KURALLARI**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN	HAZIRLAYAN
Prof. Dr. Nesrin SİS	Bahtiyar BAHŞİ

MALATYA-2017

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE PEKİŞTİRME VE KURALLARI

Hazırlayan
Bahtiyar BAHŞI

Danışman
Prof. Dr. Nesrin SİS

DOKTORA TEZİ
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

**Ağustos 2017
MALATYA**

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE
PEKİŞTİRME VE KURALLARI**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Nesrin SİS

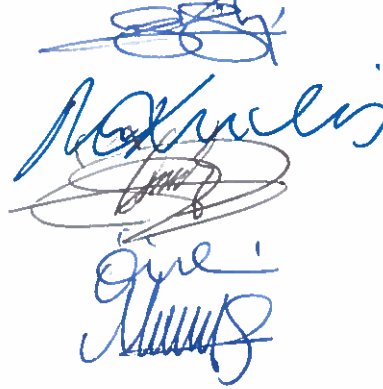
HAZIRLAYAN
Bahtiyar BAHŞI

Jürimiz 21.09.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu doktora tezi (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı/ başarısız bulunarak Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında doktora tezi olarak**kabul**.... edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Başkan)
2. Prof. Dr. Nesrin SİS (Danışman)
3. Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER
4. Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ
5. Yrd. Doç. Dr. Muhittin ÇELİK

imzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Nesri SİS'in danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım “OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE PEKİŞTİRME VE KURALLARI” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Bahtiyar BAHŞI

ÖN SÖZ

Türkçe, bugün Balkanlardan Büyük Okyanus’a Kuzey Buz Denizi’nden Tibet’e kadar uzanan geniş bir coğrafyada, 200 milyonu aşkın kişi tarafından çeşitli lehçe ve ağızlar halinde konuşulmaktadır. Kuşkusuz Oğuzca bu geniş coğrafyada Türk nüfusunun en yoğun yaşadığı saha içinde konuşulan Türk dilinin bir koludur. Biz de bu çalışmada Oğuz grubu Türk lehçeleri içinde çağdaş yazı diline sahip Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesindeki pekiştirme unsurlarını ve pekiştirme kurallarını tespit etmeye çalıştık.

Yirmi bir eserden fişlenmiş olan örneklerle göre yaptığımız bu incelemenin, genel anlamda Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki pekiştirme unsurlarını ve pekiştirme kurallarını ortaya koyabilecek nitelikte olduğunu ümit ediyoruz. Çalışmada tespit edilen pekiştirme unsurlarının sayısının daha fazla eser tarandığı takdirde artacağını ve pekiştirme kurallarının daha net bir şekilde ortaya konulacağını düşünmekteyiz. Bu açıdan yapılacak araştırmalara bu çalışmanın katkı sağlaması bizi mutlu edecektir.

Lisans eğitimimin başından itibaren kendimi değerli görmemi sağlayan, birçok açıdan tecrübeleriyle hayata bakışımı değiştiren hocam Prof. Dr. Nesrin SİS, bu çalışmada da beni titizlik ve sabırla yönlendirmiş, karşılaştığım her zorlukta bana yardımcı olmuştur. Beni daima doğruya teşvik eden hocam Prof. Dr. Nesrin SİS’e şükran ve minnet borçluyum.

Çalışma süresince desteklerini her daim hissettiğim, tez izleme komitelerinde yaptıkları yönlendirmeler ve aktardıkları bilgilerle bu çalışmaya destek olan hocalarım Yrd. Doç. Dr. Muhittin ÇELİK ve Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ’e çok teşekkür ederim.

Ayrıca insani ve akademik olarak beni her zaman daha ileri taşıyan değerli hocam, müdürüm ve abim Doç. Dr. İlhan Erdem’e de çalışma sürecindeki desteklerinden ötürü teşekkür ederim.

Bu çalışmada en az benim kadar emeği geçen eşim Niyet BAŞI’nın de hakkını ödeyemeyeceğimi belirterek teşekkür ederim.

Bahtiyar BAŞI

ÖZET

Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Pekiştirme Ve Kuralları

Bu çalışmada Oğuz grubu Türk lehçelerindeki pekiştirme unsurları ve pekiştirme kuralları tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen pekiştirme unsurlarının Oğuz grubu Türk lehçelerindeki kullanımları, ses ve şekil değişimleri, kökenleri, kullanıldığı yerler örneklerle tespit edilmiştir. Bu amaçla Oğuz grubu Türk lehçeleri içinde yazı dili olarak kabul edilen Azerbaycan Türkçesinden sekiz, Türkmen Türkçesinden yedi, Gagavuz Türkçesinden altı eser taranmış, Türkiye Türkçesindeki pekiştirme unsurları ise dil bilgisi kitaplarından taranarak örnekleriyle birlikte verilmiştir.

Giriş, İnceleme ve Sonuç kısmından oluşan çalışmanın “Giriş” bölümünde Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinin tarihî gelişimleri, alfabeleri ve dil özellikleri, pekiştirme ve pekiştirme türleri hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın “İnceleme” bölümünde ise pekiştirmenin oluşum şekilleri dört ana başlıkta incelenmiş ve taranan 21 eserden örnekler verilmiştir. Alıntı yapılan eserlerin adı, örnek cümlenin sonunda kısaltılarak sayfa numarası ile birlikte parantez içinde gösterilmiş olup bu cümlelerin orijinal imlası değiştirilmemiştir. Taranan eserlerde yer alan pekiştirme unsurlarının ses ve şekil değişimleri ayrıca tablolarda gösterilmiştir.

“Sonuç” bölümünde ise Oğuz grubu Türk lehçelerindeki pekiştirme unsurları ve pekiştirme kuralları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak konuyla ilgili tespit edilen bulgular özetlenmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilen veriler tablo ve grafik şeklinde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dil, Gramer, Pekiştirme, Pekiştirme Kuralları, Oğuz Grubu Türk Lehçeleri,

ABSTRACT

Intensifying and Intensifying Types in Oghuz Group Turkish Dialects

This study attempted to determine intensifying elements and intensifying rules in Oghuz Group Turkish Dialects.

The usage, phonological and syntactical changes, origins and used places of the intensifying elements in Oghuz Group Turkish Dialects were determined by setting examples.

For this purpose, being accepted as written languages among Oghuz Group Turkish Dialects, eight works in Azerbaijan Turkish, seven works in Turkmen Turkish, six works in Gagauz Turkish were reviewed, on the other hand, the intensifying elements in Turkey Turkish were selected from grammar books and presented together with examples.

The study is composed of three sections as Introduction, Research and Results. A general information on historical developments, alphabets, language, intensifying and intensifier types in Turkey Turkish, Azerbaijan Turkish, Turkmen Turkish and Gagauz Turkish are given in "Introduction" section.

In the "Research" section of this study, the way of formation of intensifying is evaluated under four main titles and the examples from the 21 reviewed works were presented.

The names of the cited works is given as abbreviation at the end of the sample sentence in paranthesis without changing the original spellings.

The phonological and syntactical changes in the intensifying elements, found in the reviewed works, were also presented as tables.

In the "Result" section, intensifying elements and intensifying rules in Oghuz Group Turkish Dialects is summarized by a general evaluation of topic related findings.

In addition, the results obtained from the research are presented as the tables and graphs.

Key words: Language, Grammar, Intensifying rules, Oghuz Group, Turkish dialects

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ.....	x
GRAFİK DİZİNİ	xii
KISALTMALAR.....	xiv
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Oğuz Grubu Türk Lehçeleri	1
1.2. Türkiye Türkçesi	3
1.3. Azerbaycan Türkçesi.....	4
1.4. Azerbaycan Türkçesinin Dil Özellikleri	7
1.5. Türkmen Türkçesi	8
1.6. Türkmen Türkçesinin Dil Özellikleri.....	12
1.7. Gagavuz Türkçesi.....	12
1.8. Gagavuz Türkçesinin Dil Özellikleri	15
1.9. Pekiştirme.....	16
1.9.1. Pekiştirmenin Türleri.....	21
1.10. Yöntem.....	22
2. İNCELEME	24
2.1. Seslerle Pekiştirme	25
2.1.1. Vurgulama Yöntemiyle Yapılan Pekiştirme	25
2.1.2. Ünsüz İkizleşmesi.....	28
2.1.3. Ünsüz Türemesi.....	33
2.1.4. Ünlü Uzaması	37
2.1.5. Ünlü Türemesi	40
2.1.6. Başa Hece Eklenmesi(Sıfatlarda Pekiştirme).....	43
2.2. Eklerle Pekiştirme	47
2.2.1. +An Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	47

2.2.2. +CA Eki ile Yapılan Pekiştirme	50
2.2.3. +CAk Eki ile Yapılan Pekiştirme	54
2.2.4. +CIK Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	58
2.2.5. +DAn Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	61
2.2.6. +-Dİr/ +-DÜr Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	63
2.2.7. –Gİl Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	66
2.2.8. –Gİn Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	69
2.2.9. +lAr Eki ile Yapılan Pekiştirme	71
2.2.10. +-mAn Eki ile Yapılan Pekiştirme	75
2.2.11. +rAK Eki ile Yapılan Pekiştirme	77
2.2.12. +CAğIz Eki ile Yapılan Pekiştirme	81
2.2.13. Ek Yığılması.....	84
2.3. Kelimelerle Pekiştirme.....	87
2.3.1. Edatlarla Yapılan Pekiştirmeler.....	87
2.3.1.1. çak Edatı ile Yapılan Pekiştirmeler	91
2.3.1.2. ol EdatıylaYapılan Pekiştirmeler	93
2.3.1.3. hA EdatıylaYapılan Pekiştirmeler	95
2.3.1.4. erki Edatı ile Yapılan Pekiştirmeler.....	98
2.3.2. Ek /Edatlarla Yapılan Pekiştirmeler	103
2.3.2.1. A Ek Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler.....	103
2.3.2.2. +-lA(y) Ek/Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	108
2.3.2.3. +mA / +(e) m Ek/Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	110
2.3.2.4. +-ok/ +- ök Ek/Edatı	114
2.3.2.5. Mi Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	117
2.3.2.6. be Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	119
2.3.3. Zamirlerle Yapılan Pekiştirmeler	121
2.3.4. Zarflarla Yapılan Pekiştirme	126
2.3.5. Tekrarlarla Yapılan Pekiştirmeler	128
2.4. Söz Dizimiyle Pekiştirme.....	135
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	148

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Azerbaycan-Kiril Alfabeti (1939-1993)	6
Tablo 2: Azerbaycan-Latin Alfabeti (1922-).....	7
Tablo 3: Türkmen-Kiril Alfabeti.....	10
Tablo 4: Türkmen-Latin Alfabeti (1993 -).....	11
Tablo 5: Gagavuz-Kiril Alfabeti	14
Tablo 6: Gagavuz Latin Alfabeti.....	15
Tablo 7: Vurgulama Yöntemiyle Yapılan Pekiştirme	28
Tablo 8: Ünsüz İkizleşmesi.....	33
Tablo 9: Ünsüz Türemesi.....	37
Tablo 10: Ünlü Uzaması.....	40
Tablo 11: Ünlü Türemesi.....	42
Tablo 12: Başa Hece Eklenmesi	47
Tablo 13: +An Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	50
Tablo 14: +CA Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	54
Tablo 15: +CAk Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	57
Tablo 16: +CIK Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	61
Tablo 17: + DAn Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	62
Tablo 18: +-Dİr/ +-DUR Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	66
Tablo 19: - Gİl Eki ile Yapılan Pekiştirme	69
Tablo 20: -Gİn Eki ile Yapılan Pekiştirme	71
Tablo 21: + lAr Eki İle Yapılan Pekiştirme.....	74
Tablo 22: +- mAn Eki ile Yapılan Pekiştirme	77
Tablo 23: + rAk Eki ile Yapılan Pekiştirme	81
Tablo 24: + CAğİz Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	84
Tablo 25: Ek Yığılması ile Yapılan Pekiştirmeler.....	86
Tablo 26: Edatlarla Yapılan Pekiştirmeler.....	91
Tablo 27: çak EdatıylaYapılan Pekiştirmeler	93
Tablo 28: ol EdatıylaYapılan Pekiştirmeler.....	95
Tablo 29: ha Edatı İle Yapılan Pekiştirmeler.....	98
Tablo 30: erki Edatı ile Yapılan Pekiştirmeler	103
Tablo 31: A Ek Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	107

Tablo 32: +-lA(y) Ek Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	110
Tablo 33: +mA; +(e) m Ek Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	113
Tablo 34: +-ok/ +- ök Ek Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	117
Tablo 35: mi Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	119
Tablo 36: be Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	121
Tablo 37: Zamirlerle Yapılan Pekiştirmeler	125
Tablo 38: Zarflarla Yapılan Pekiştirmeler	128
Tablo 39: Tekrarlarla Yapılan Pekiştirmeler	134
Tablo 40: Pekiştirmenin Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Dağılım Tablosu	146

GRAFİK DİZİNİ

Grafik 1. Vurgulama Yöntemiyle Yapılan Pekiştirme	28
Grafik 2. Ünsüz İkizleşmesi.....	33
Grafik 3. Ünsüz Türemesi.....	37
Grafik 4. Ünlü Uzaması	40
Grafik 5. Ünlü Türemesi.....	43
Grafik 6. Başa Hece Eklenmesi	47
Grafik 7. +An Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	50
Grafik 8. +CA Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	54
Grafik 9. +CAk Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	57
Grafik 10. +CIK Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	61
Grafik 11. + DAn Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	62
Grafik 12. +-Dİr/ +-DUR Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	66
Grafik 13. - Gİl Eki ile Yapılan Pekiştirme	69
Grafik 14. -Gİn Eki ile Yapılan Pekiştirme	71
Grafik 15. + lAr Eki ile Yapılan Pekiştirme	74
Grafik 16. +- mAn Eki ile Yapılan Pekiştirme	77
Grafik 17. + rAk Eki ile Yapılan Pekiştirme	81
Grafik 18. + CAğİz Eki ile Yapılan Pekiştirme.....	84
Grafik 19. Ek Yığılması ile Yapılan Pekiştirmeler	86
Grafik 20. erki Edatı ile Yapılan Pekiştirmeler	103
Grafik 21. be Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler	121
Grafik 22. Zamirlerle Yapılan Pekiştirmeler	125
Grafik 23. Zarflarla Yapılan Pekiştirmeler	128
Grafik 24. Tekrarlarla Yapılan Pekiştirmeler	134
Grafik 25. Söz Dizimiyle Pekiştirme.....	137
Grafik 26. Pekiştirme	139
Grafik 27. Seslerle Pekiştirme	139
Grafik 28. Seslerle Pekiştirme.....	140
Grafik 29. Eklerle pekiştirme.....	141
Grafik 30. Eklerle Pekiştirme	141
Grafik 31. Kelimelerle Yapılan Pekiştirme	142

Grafik 32. Kelimelerle Pekiştirme	143
Grafik 33. Söz Dizimiyle Pekiştirme	143

TARANAN ESER KISALTMALARI

- AAHŞA : Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; Esmâ Şimşek, **Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi**, Ankara 2000.
- AB : Günay Karaağaç, Halil Açıkgöz, **Azerbaycan Bayatıları**, Ankara 1998.
- AHYÖ : Semih Tezcan, **Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri**, Ankara 1978.
- AT : Muharrem Ergin, **Azeri Türkçesi**, İstanbul 1981.
- ÇAŞA : Zeynel Abidin Makas, **Çağdaş Azerbaycan Şiiri Antolojisi**, Ankara 1992.
- ÇTEÇŞ : Nuri Bayramov; Musa Çiftçi, **Çağdaş Türkmen Edebiyatından Çocuk Şiirleri**, Ankara 1995.
- ÇTL : Nergis Biray, **Çağdaş Türk Lehçeleri Metin Aktarmaları**, İstanbul 2016.
- ÇTLEK : Levent Doğan, **Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı**, İstanbul 2010.
- GBY : Arnaut Tudorka, **Gagauz’um Bucaktır Yerim**, Ankara 1994.
- GÇŞA : Baymak, Osman, **Gagauz Çağdaş Şiirler Antolojisi**, Kosova 2000.
- GT : Harun Güngör, Mustafa Argunşah, **Gagauz Türkleri**, Ankara 1991.
- GTG : Nevzat Özkan, **Gagavuz Türkçesi Grameri**, Ankara 1996.
- MD : Himmet Biray, **Mahtumkulu Divanı**, Ankara 1992.
- T : Ceyhun Vedat Uygur, **Türkmençe**, Ankara 2011.
- TLG : Ahmet Bican Ercilasun, Nevzat Özkan, Mustafa Öner, Hülya Kasapoğlu Çengel, Çetin Pekacar, M.Fatih Kirişçioğlu, Ceyhun Vedat Uygur, Mehmet Kara, Ufuk Tavkul, Ekrem Arıkoğlu, Zühâl Yüksel, Yavuz Kartallıoğlu, Figen Güner Dilek, Feyzi Ersoy, Ferhat Tamir, Rıdvan Öztürk, Dilek Ergönenç Akbaba, Habibe Yazıcı Ersoy; Hüseyin Yıldırım, **Türk Lehçeleri Grameri**, Ankara 2012.
- TT : Nesrin Sis, **Türkmen Türkçesi**, Malatya 2007.
- TTG : Mehmet Kara, **Türkmen Türkçesi Grameri**, İstanbul 2012.

KISALTMALAR

c	: cilt
S	: Sayı
s.	: sayfa
TS	:Türkçe Sözlük
TDAY	: Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	:ve diğerleri

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Ä	: a, e
Ä	: açık e
Á	: a-e arası ünlü
Ä	: uzun a
å	: a-o arası ünlü
a ²	: a, e
ē	: uzun e
è	: e-i arası ünlü
ə	: e-i arası ünlü
ě	: kısa e
ī	: uzun ı
ō	: uzun o
ū	: uzun u
ğ	: arka damak g'si
h	: sızıcı h
h	: nefesli h
ı	: ı, i, u, ü
í	: ı-i arası ünsüz
ı	: ı-u arası ünlü
k	: arka damak k'sı

K	: k-g arası ünsüz
<u>k</u>	: k- ħ arası ünsüz
ñ	: damak n'si
Ø	: eksiz hali belirtir.
O	: o,ö
Ó	: o-ö arası ünlü
ò	: o-u arası ünlü
ö	: ö-ü arası ünlü
U	: u,ü
Ú	: u-ü arası ünlü
W	: Çift dudak v'si
-	: fiille bağlanmayı gösterir
+	: isimle bağlanmayı gösterir.
>	: ok yönünde gelişmeyi gösterir.

1. GİRİŞ

1.1. Oğuz Grubu Türk Lehçeleri

Batı Türkçesi, Güney-Batı Türkçesi, Oğuzca gibi isimlerle de adlandırabileceğimiz bu grup, Hazar Denizi'nden başlayarak batıya doğru uzanan ve Türk nüfusunun en yoğun yaşadığı coğrafyayı içinde barındıran Türk dilinin bir koludur. Oğuz Lehçesi, Türk yazı dilinin en büyük gelişme gösterdiği saha olmasına karşın Türk dilinin en eski temel özelliklerini muhafaza etmesi bakımından da önem teşkil etmektedir.

Buran (2015:237) Oğuz Grubu Türk Lehçelerini Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi yazı dilleri ile bu yazı dilleri etrafında oluşan çeşitli ağızları kapsayan dil grubu olarak nitelendirir.

Korkmaz vd. (2001: 57) da Güney-Batı Türkçesi olarak adlandırdığı Oğuzcayı XII. yüzyıl sonlarıyla XIII. yüzyıl başlarından günümüze kadar Anadolu, Azerbaycan coğrafyası, Irak, Suriye, Adalar, Rumeli ve Kuzey Afrika'da kullanılan Türkçe olarak tanımlar.

Türkçe Sözlükte de Oğuzca “Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Gagavuz yeri ile Balkanlar, Kırım ve İran’ın bazı bölgelerinde kullanılan Türkçeyi içine alan Türk dili grubunun ortak adı” olarak tanımlanmaktadır (TS, 2005:1491).

İlker (1997:3) “Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil” adlı çalışmada Batı Grubu Türk Yazı Dillerini yani Oğuzcayı, Horasan Türkçesi ve Kırım Kıyı Lehçesinin yazı diline sahip olmadıkları gerekçesiyle, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi olmak üzere dört grupta inceler.

Heyet (2008:277) Oğuz grubunu Çağdaş Türkiye Türkçesi, Azerice, Türkmence ve Gagavuzcanın meydana getirdiğini ifade eder. Araştırmacı Oğuz grubunda yer alan bu dillerin komşuluk ve tarihi gelişim döneminde Uygur Türkçesinin, Arapçanın, Farsçanın, Slavcanın etkisi altında kalarak bugünkü hallerini kazandığını ifade eder.

12. yüzyıla kadar Oğuzcaya ait bir yazı dili olmadığı ilgili çalışmalarda yer almaktadır. Ancak Eski Türk Yazıtlarında ve Uygur dönemine ait bazı eserlerde Oğuzcanın belirtilerini ve bazı temel dil özelliklerini bulmak mümkündür. Kuşkusuz Oğuzcanın temel özelliklerinin bulunabileceği temel kaynaklardan biri de Kaşgarlı'nın Divanü Lügat-it-Türk adlı eseridir. Oğuz Lehçesinin tarihi gelişimini ise dilbilimciler bu

eserlerdeki temel bilgilerden hareketle ortaya koymuş, Moğol istilası, İslamiyet'in kabulü gibi önemli tarihi olayların etkisiyle değerlendirip açıklamışlardır.

Köprülü (1980:149-150), Hicri IV-V. yüzyıllarda Türk Dilinin biri "Doğu" diğeri de "Batı" olmak üzere iki büyük zümreye ayrıldığını belirtir. Bu yüzyıllarda "Oğuzca" ve "Hâkâniye Türkçesi" olmak üzere başlıca iki büyük zümrenin var olduğunu belirten Köprülü, bunlardan birincisinin eski Kuzey Türkçesinin (Gök Türkçe), ikincisinin ise Güney Uygur Lehçesinin (Hâkâniye Türkçesi) devamı olduğunu açıklar. Bu iki zümre arasındaki morfolojik ve fonetik farkları DLT'den örneklerle açıklayan Köprülü Oğuz Lehçesinin "Seyhun" sahasından başlayarak, Oğuzların yayıldıkları çeşitli bölgelerde, Mâverâünnehir, İran, Horasan, Irak, Azerbaycan, Anadolu ve Kuzey Suriye'de yayıldığını belirtir.

Ercilasun (2008: 433) ise Oğuzcanın doğuşunu Cengiz Han'ın ortaya çıkışına ve bunun sonucunda Cengiz'in Türkistan'da yaşayan Oğuzları Azerbaycan ve Anadolu'ya göç ettirmesine bağlar. 11. Ve 12.yy Anadolu'daki bu tarihi, coğrafi, siyasi değişim yeni bir edebi dilin oluşmasına zemin hazırlamış, Oğuzların sahip olduğu güçlü bir sözlü şiir ve edebiyat geleneğinin varlığı da bu yeni dilin oluşumunda önemli rol oynamıştır. Ayrıca Anadolu Selçuklu devletinin yıkılarak yerine beyliklerin kurulması ve bu beyliklerin sanatçılar ve bilginler etrafında toplanması bu yeni edebi dilin oluşumunu hızlandırmıştır.

Banguoğlu (2007: 15) da Oğuzcanın doğuşunu Moğol istilası sonrası Oğuz boylarının batıya doğru göç etmesi ve bu boyların çok geniş bir coğrafyaya yayılmasına bağlar. Araştırmacı tarihin seyrini değiştiren bu olay sonucunda oluşan siyasi ve coğrafi ayrılıkların Orta Oğuz Lehçesinin farklılaşmasına ve Yeni Oğuzun (Batı Türk lehçeleri) meydana gelmesine sebep olduğunu savunur.

Ergin (2008: 14-15) Türkçenin içindeki tabii gelişmeler neticesinde ortaya çıkan büyük değişikliklerin yazı dili birliğini parçaladığını ve Eski Türkçenin ömrünü tamamlayarak birden fazla yazı dilinin oluştuğunu belirtir. Bunun sonucunda Kuzey-doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi olmak üzere iki Türk yazı dilinin doğduğunu söyler. Türklüğün en büyük ve en verimli yazı dili olan Oğuz Türkçesinin Batı Türkçesinin esasını oluşturduğunu belirten Ergin, bu yazı dilinin 12. asrın ikinci yarısıyla 13. asrın ilk yarısında teşekküle başladığını ve günümüze kadar devam ettiğini açıklar. Zamanla Batı Türkçesinin de saha bakımından doğu ve batı Oğuzcaları olmak üzere farklı iki

gruba ayrıldığını açıklayan araştırmacı bu farklılığın saha farkları dışında ciddi bir ayrılık oluşturmadığını savunur.

Oğuz Lehçesi uzun tarihi boyunca çeşitli tarihi, coğrafi ve siyasi etkileşimler altında varlığını sürdürmüş ve bu etkileşimler Türk boylarının dağılıp geniş bir coğrafyaya yayılmasına aynı dönemde çeşitli dil özelliklerinin görülmesine ve farklı lehçelere ayrılmasına sebep olmuştur. Bu ayrımlar dilbilimcileri Türk dili üzerinde çeşitli tasnifler yapmaya yönlendirmiştir.

Türk lehçeleri ve kavimleri hakkında gerekli araştırmaları ve incelemeleri yaptıktan sonra Türk dili üzerine ilk tasnifi 1072 yılında Kaşgarlı Mahmut yapmıştır. Kaşgarlı'nın Dîvânu Lugâti't Türk'te yapmış olduğu tasnife göre Türk dili Doğu ve Batı olmak üzere iki ana zümreye ayrılır. Doğu grubunda Hakanî, Kaşgar, Yağma, Argu, Tuhsi ve Uygur lehçeleri yer alırken Batı grubunda ise Oğuz, Kırgız, Kıpçak, Peçenek ve Bulgar lehçeleri yer alır (Caferoğlu:2015: 35- 40).

19. yüzyıldan itibaren modern dilciliğin gelişmesiyle bu alanda araştırmalar giderek artmış ve yeni tasnifler ortaya çıkmıştır. Bu tasniflerin çoğu coğrafi yön ve adlar, ulus-millet adları, konuşulan-yazılan dilin özellikleri gibi çeşitli değişkenlere göre yapılmıştır. Wilhelm Radlof, Samoyloviç, Baskakov ve Reşit Rahmeti Arat gibi dilbilimciler sınıflandırmalarında birinci derecede dil özelliklerini dikkate alırken Vambery, Banguoğlu gibi isimler ise daha çok tarihsel gelişmeyi ve coğrafi tasnifi tercih etmişlerdir.

Türkiye Türkçesi, Azeri Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinin ses ve şekil bakımından ortak dil özelliklerinin olduğu görülmektedir. Arat (1992:65) Oğuz grubu içinde yer alan lehçelerde görülen fonetik farklılıklara özellikle dikkat çekerek bunların dünya dillerinin şiveleri arasında görülen farklarla kıyaslanamayacak derecede az ve ehemmiyetsiz olduğunu vurgular.

1.2. Türkiye Türkçesi

Türkiye Türkçesi günümüzde Türkiye başta olmak üzere Irak, İran, Suriye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Bosna- Hersek, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan ve ayrıca Avrupa'nın değişik birçok ülkesinde yaşayan Türklerin konuştuğu bir dildir. Türk dilinin Oğuz kökenli Batı kolu olup ilk yazılı eserlerini 13.yüzyılda vermeye başlamıştır.

Korkmaz (2003: 64) tarihin 1400 yıllık süzgecinden süzülerek olgunlaşan ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer almış bulunan Oğuz lehçesi temelindeki yazı, kültür ve bilim dilinin Türkiye Türkçesi olduğunu belirtir.

Özkan(2006: 26) uzun bir gelişme ve işlenme dönemi yaşayan Türkiye Türkçesinin zaman içinde zengin bir kültür dili haline geldiğini ifade eder ve bu dilin Türkiye dışında, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Eski Yugoslavya, Irak, Suriye gibi komşu ülkelerde yaşayan azınlıkların da kullandığı bir yazı dili olduğunu belirtir.

13. yüzyıldan 15. yüzyılın sonuna kadarki dönem Eski Anadolu Türkçesi, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönem ise Osmanlı Türkçesi olarak adlandırılır. Türkiye Türkçesi ise 20.yüzyıldan sonraki dönemi kapsamaktadır.

Ergin (2008: 23) Batı Türkçesinin üçüncü devresi olan Türkiye Türkçesinin 1908’den başlayarak günümüze kadar gelen dönemi kapsadığını ifade eder. Ayrıca araştırmacı 1928 yılından sonra eski harflerin terk edilmesiyle güçlü bir yazı dili olma yolunda ilerlemeler kaydedildiğini belirtir.

Bazı araştırmacılar Türkiye Türkçesinin başlangıç tarihini Türkiye Cumhuriyetinin ilan tarihi olarak belirlerler ancak Türkçe üzerindeki değişimin daha önce düşünüldüğü ve bir hazırlık döneminin olduğu unutulmamalıdır.

1908 yılında Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin’in başlatmış olduğu “Yeni Lisan” hareketi dilde sadeleşmeyi, yazı dilini konuşma diline yaklaştırmayı savunarak sade Türkçe anlayışını ön plana çıkmasını sağlar. Servet-i Fünun döneminde dildeki bu sadeleşme hareketi bir süreliğine kesintiye uğrar. Fakat bu sürecin ardından gelen Türkçülük akımının etkisiyle oluşan Milli edebiyat dönemindeki eserlerde de milli dil şuuru tekrar hâkim olur. Dil üzerindeki bu sadeleşme ve değişim alfabe üzerinde de kendini gösterir. Arap Alfabesinin 20. yüzyılın başlarına kadar kullanıldığı Türkiye’de 1 Kasım 1928’den sonra Latin alfabesine geçilmesi kararlaştırılır. 1932 yılında Türk Dil Kurumu’nun kurulmasıyla birlikte dil ile ilgili yapılan çalışmalar da hızlanır.

1.3. Azerbaycan Türkçesi

Azerbaycan Türkçesi günümüzde Güney Azerbaycan ve Kuzey Azerbaycan ve Irak’ta konuşulan ve Batı Türkçesinin ikinci devresinde gelişmeye başlayan bir yazı dilidir.

Ergin (1981:7) Batı Türkçesinin temelini Oğuzcanın oluşturduğunu ifade eder. 13. asırdan günümüze kadar gelen Oğuz şivesinin iki ana bölüme ayrıldığını açıklar: Bunlardan birinin Azeri Türkçesi (Doğu Oğuzca) diğerinin ise Osmanlı Türkçesi (Batı Oğuzca) olduğunu belirtir. Fakat araştırmacı Azerbaycan ve Osmanlı Türkçesinin hiçbir zaman iki farklı yazı dili haline gelmediğini aynı yazı dilinin iki yarı dairedeki görünüşünü oluşturduğunu ifade eder.

Buran (2015: 59) Azerbaycan Türkçesinin XIII.-XIV. yüzyıllarda doğmaya başladığını bu yüzyıllara kadar Azerbaycan Türkçesi ile Anadolu Türkçesinin dil özelliklerinin ortak olduğunu belirtir.

XIII -XIV. yüzyıllardaki geçiş dönemini temsil eden bu devreye Osman Nedim Tuna “Erken Azeri Türkçesi” adını vermiştir. Tuna (1986: 77) XIV. yüzyıldan sonra bazı Azeri ağız özelliklerinin yazı diline geçmesi sonucunda yeni bir şivenin oluştuğunu ifade etmiştir.

Azerbaycan Türkçesi XVI. yüzyıldan sonra müstakil bir dil olma özelliği taşımaya başlar. Fuzulî ve Habibî’nin vermiş olduğu eserlerden sonra Azerbaycan Türkçesinin dil özellikleri daha da belirginleşmeye başladığı söylenebilir.

18. yüzyıldan sonra bölgede Rusların etkisi görülmeye başlar ve 19. yüzyılın başlarında bu topraklar tamamen Rus hâkimiyetine girer.1828 yılında Azerbaycan’ın ikiye ayrılmasıyla özellikle bir bütün olarak gelişimine devam eden Azerbaycan Türkçesi de kesintiye uğrar. Bu ikiye ayrılmanın sonucunda Güney Azerbaycan’ın yazı dili Farsça olarak değişirken Azerbaycan Türkçesinin yazı dilinin merkezi Kuzey Azerbaycan olarak kalır.

Azerbaycan’da kullanılan yazı sistemleri de diğer Türk topluluklarında olduğu gibi siyasi oluşumların etkisinde gelişme göstermiştir. 1929 yılına kadar Azerbaycan’da Arap alfabesi kullanılmıştır. 1922 yılında Latin alfabesinin kullanımı onaylanır fakat 1922-1929 yılları arasında bu iki alfabe birlikte kullanılmaya devam eder. 1939 yılından sonra ise Kiril alfabesi kullanılmaya başlar ve bu süreç 1992 yılına kadar sürer (bk. Tablo1)¹. 1992 yılından sonra ise siyasi alandaki bağımsızlık dil ve edebiyat alanında da kendini gösterir ve Kiril alfabesinin yerini Latin alfabesi almaya başlar (bk. Tablo2). 2001 yılında ise bu alfabenin kullanımı resmen onaylanır.

¹ Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesine ait alfabeler Hatice Şirin User’in “Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri” adlı eserinden alınmıştır.

Tablo 1: Azərbaycan-Kiril Alfabeti (1939-1993)

Azərbaycan-Kiril Alfabeti (1939-1993)					
	1939 (Mayıs)	1939 (Ağustos)	1940-1951	1951-1958	1958-1993
Ses Karşılıkları	Harfler	Harfler	Harfler	Harfler	Harfler
a	Aa	Aa	Aa	Aa	Aa
b	Бб	Бб	Бб	Бб	Бб
v	Вв	Вв	Вв	Вв	Вв
g	Kk	Гг	Гг	Гг	Гг
ğ	Гг	Ғғ	Ғғ	Ғғ	Ғғ
d	Дд	Дд	Дд	Дд	Дд
é	Әә	Әә	Әә	Әә	Әә
e, ye	Ее	Ее	Ее	Ее	Ее
j	Жж	Жж	Жж	Жж	Жж
z	Зз	Зз	Зз	Зз	Зз
i	Ии	Ии	Ии	Ии	Ии
ı	Ыы	Ыы	Ыы	Ыы	Ыы
y	Йй	Jj	Йй	Йй	Jj
k	Кк	Кк	Кк	Кк	Кк
g	Ққ	Gg	Кк	Кк	Кк
l	Лл	Лл	Лл	Лл	Лл
m	Мм	Мм	Мм	Мм	Мм
n	Нн	Нн	Нн	Нн	Нн
o	Оо	Оо	Оо	Оо	Оо
ö	Өө	Өө	Өө	Өө	Өө
p	Пп	Пп	Пп	Пп	Пп
r	Рр	Рр	Рр	Рр	Рр
c	Сс	Сс	Сс	Сс	Сс
t	Тт	Тт	Тт	Тт	Тт
u	Уу	Уу	Уу	Уу	Уу
ü	Ўў	Уу	Уу	Уу	Уу
f	Фф	Фф	Фф	Фф	Фф
h	Хх	Хх	Хх	Хх	Хх
h	Нн	hh	hh	hh	Нн
ç	Чч	Чч	Чч	Чч	Чч
c	Чч	Чч	Чч	Чч	Чч
ş	Шш	Шш	Шш	Шш	Шш
ts	-	-	Цц	-	-
e	-	-	Ээ	Ээ	-
yu	-	-	Юю	Юю	-
ya	-	-	Яя	Яя	-

Tablo 2: Azerbaycan-Latin Alfabeti (1922-)

Azerbaycan-Latin Alfabeti (1922-)			
Ses Karşılıkları	Harfler	Sesler	Harf Karşılıkları
A	Aa	ğ	Ğğ
B	Bb	h	Hh
C	Cc	h	Xx
Ç	Çç	ı	Iı
D	Dd	i	İi
É	Ee	j	Jj
E	Əə	k	Kk
F	Ff	ğ	Qq
G	Gg	l	Ll
M	Mm	ş	Şş
N	Nn	t	Tt
o	Oo	u	Uu
Ö	Öö	ü	Üü
P	Pp	v	Vv
R	Rr	y	Yy
S	Ss	z	Zz

1.4. Azerbaycan Türkçesinin Dil Özellikleri

Azerbaycan Türkçesinin en belirgin özellikleri Ahmet Bican Ercilasun' un “Türk Lehçeleri Grameri” adlı eserinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

1. Azerbaycan Türkçesinde 9 ünlü, 23 tane ünsüz harf bulunmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde bulunan ünlüler şunlardır: a, e, ä, ı, i, u, ü, o, ö. Türkiye Türkçesinde bulunmayan “ ä ” ünlüsü ön damakta, geniş ve açık olarak telaffuz edilmektedir. Azerbaycan Türkçesinin en önemli özelliği kapalı e (è) fonemini yazıda gösteren bir şive olmasıdır.

2. Azerbaycan Türkçesine Arapça ve Farsçadan geçen bazı kelimelerde bulunan a ünlüsünün inceli p â'ya dönüştüğü görülür. Bu değişim Azerbaycan Türkçesinin en tipik özelliklerinden biri olarak kabul edilir.

Bu değişime örnek olarak şu kelimeler verilebilir:

kalp > gälb, kabir > gäbir, taraf > täräf.

3. Azerbaycan Türkçesinde kelime başında ı bulunmadığı için kelime başında ı>i değişimi görülür. Ayrıca kelime başında dar ünlüden önce gelen y sesi de düşer.

ıssız > issız, yılan > ilan, yıldız > ildız.

4. Türkiye Türkçesinde birkaç istisna hariç “b,c,d,g” ünsüzleri kelime sonunda bulunmaz kuralı Azerbaycan Türkçesi için geçerli olmadığı “*dib, dörd, süd, balığ, kitab...vb*” örneklerinde de görülmektedir.

5. Azerbaycan Türkçesinde kelime başında yer alan b ünsüzü m ünsüzüne dönüşür.

ben > men, bin > min, boynuz > moynuz.

6. Azerbaycan Türkçesinde hal ekleri birkaç farklılık dışında Türkiye Türkçesiyle benzer özellikler gösterir. Yükleme hal eki Azerbaycan Türkçesinde ünsüzlerle biten isimlerden sonra Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +I /+U şeklindeyken, ünlüyle biten isimlerden sonra +nI / +nU biçimindedir.

7. Türkiye Türkçesinde –r,- (I)r / - (U)r ve –Ar olan geniş zaman eki Azerbaycan Türkçesinde –(y) Ar eki ile karşılaşılır: *gäl-är-am, oxu-y-ar,al-ar.*

8. Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman kipinin olumsuzunda, olumsuzluk eki ile zaman ekinin kaynaşmış biçimi 1. teklik ve 1. çokluk şahıslar için –mAr- eki ile, ikinci, üçüncü, teklik ve çokluk şahıslar için ise –mAz eki ile kurulur: *al-mar-am, almaz-säm, al-mäz, al-maz-ik, almaz-siniz, al-maz-lar.*

9. Türkiye Türkçesinde yeterliliğin olumsuz şeklinde –ama/ -eme- eki kullanılırken Azerbaycan Türkçesinde –abil- / -äbil- eki eklenir sonra da olumsuzluk eki olan –mA, -mIr eki getirilir: *gelebilmirem, yazabilmädiniz, alabilmäyəcək.*

10. Azeri Türkçesinde şimdiki zamanın olumsuz çekiminde olumsuzluk eki ile zaman ekinin kaynaşmış biçimi olan –mIr şekli kullanılır: *al-mır-am, gör-mür, yap-mır-sınız.*

1.5. Türkmen Türkçesi

Türkmen Türkçesi, Türkiye, Azerbaycan ve Gagavuz Türkçesiyle birlikte Batı Grubu Türk lehçeleri grubunda yer alır. Türkmenlerin XV- XX. yüzyıllar arasında

Çağatay Türkçesini yazı dili olarak kullanmış olmaları ister istemez Doğu Türkçesine ait bazı özellikleri kazanmasını sağlamıştır. Bu durumu Özkan (2006:116-117) b->v- değişimi ile ilgili vermiş olduğu örneklerle açıklar. Oğuz grubu Türk lehçelerinde v- ile kullanılan *varmak*, *vermek*, *vur* gibi kelimelerin Türkmen Türkçesinde b- ile *barmak*, *bermek*, *bār* şeklinde kullanıldığını belirtir.

Türk dilleri arasında Türkmencenin sahip olduğu en önemli özelliklerinden biri de asli uzun ünlüleri sistematik olarak bünyesinde barındırmasıdır. Tekin (1975:80), Ana Türkçede ilk hecedeki asli uzun ünlüleri en çok ve en iyi şekilde koruyan Türk lehçesinin Türkmen Türkçesi olduğunu söyler.

Türkmen Türkçesi, müstakil bir yazı diline Azerbaycan ve Türkiye Türkçesine göre daha geç Gagavuz Türkçesine göre ise daha erken bir zamanda sahip olur. İncelenen kaynakların bazılarında Türkmen Türkçesine ait en eski eserlerin Ali'nin "Kıssa-i Yusuf "u ve Ahmet Yesevi'nin şiirleri olduğu iddia edilmektedir. Türk dili üzerine ilgili araştırma yapan ve önemli eserlere imza atan isimlerin çoğu bu eserleri Türk dilinin ortak eserleri olarak kabul etmektedir. Bu bakımdan Türkmenlerin kendilerine ait bir edebi dille eser vermeye 18. yüzyıldan itibaren başladıkları söylenebilir. Türkmenlerin uzun bir süre ortak bir yazı dilini kullanmamış olmaları ve değişik coğrafyalarda yaşamış olmaları Türkmen Türkçesinin ağız sayısının artmasına da sebep olmuştur.

XVIII. yüzyılın sonuna kadar Çağatay Türkçesini kullanan Türkmenler yazılı edebiyatta gösteremedikleri başarıyı sözlü edebiyatta Mahtumkulu, Molla Nefes gibi sanatçıları yetiştirerek gösterirler. Özellikle Türkmenlerin meşhur şairi Mahtumkulu yaşadığı dönemde Çağatay Türkçesinin etkisine rağmen şiirlerini yerel Türkmen ağızıyla yazarak Türkmencenin yazı dili haline gelmesine büyük bir katkı sağlamıştır.

Buran (2015: 319) Türkmen Türkçesinin söz varlığının temelini Türkçe sözlerin oluşturduğunu fakat tarihin seyri içerisinde Moğolca, Farsça, Arapça ve Rusçadan kelimeler alındığını ifade eder. Son zamanlarda ise Türkmen Türkçesi kendi morfolojik ve fonetik yapısı kurallarını dikkate alarak kelime türetmeye başlamıştır.

Türkmenlerin uzun süre yazılı bir dile sahip olmamaları ve farklı ağızların varlığı alfabe konusunda da kalıcı bir birlik sağlayamamalarına sebep olmuştur. Bunun başlıca sebebi elbette Türk devletlerinin siyasi anlamdaki bağımsızlığına geç kavuşmuş olmasıdır. Yazılı edebiyatlarının başlangıcından 1928'e kadar Arap alfabesini kullanan

Türkmenler 1928-1940 yılları arasında Latin alfabesini, 1940'tan sonra da Kiril alfabesini kullanmışlardır (bk. Tablo-3). Kiril alfabesinin kullanımı Oğuz grubuna ait diğer edebi şivelerle olan bağın kopmasına neden olmuştur. 1993 tarihinde ise Latin alfabesini esas alan yeni Türkmen alfabesine geçilmiştir (bk. Tablo-4).

Tablo 3: Türkmen-Kiril Alfabeti

Türkmen-Kiril Alfabeti (1940-1993)			
Ses Karşılıkları	Harfler	Ses Karşılıkları	Harfler
a	Aa	V	Bb
b	Бб	G	Гг
d	Дд	S	Сс
e, ye	Ее	T	Тт
yo	Ёё	U	Уу
j	Жж	Ü	Уу
c	Жж	F	Фф
z	Зз	h	Хх
i	Ии	Ts	Цц
y	Йй	Ç	Чч
k	Кк	Ş	Шш
l	Лл	Şç	Щщ
m	Мм	kalınlık iş.	ъ
n	Нн	I	Ыы
ñ	Њњ	incelik iş.	ь
o	Оо	Ä	Ээ
ö	Өө	È	Əə
p	Пп	Yu	Юю
r	Рр	Ya	Яя

Tablo 4: Türkmen-Latin Alfabeti (1993 -)

Türkmen-Latin Alfabeti (1993 -)		
	1993-1999	1999 -
Ses Karşılıkları	Harfler	Harfler
a	Aa	Aa
b	Bb	Bb
ç	Çç	Çç
d	Dd	Dd
e, ye	Ee, ýe	Ee, ýe
ä	Ää	Ää
f	Ff	Ff
g	Gg	Gg
h	Hh	Hh
i	Iı	Iı
c	Jj	Jj
j	ƷƷ	Žž
k	Kk	Kk
l	Ll	Ll
m	Mm	Mm
n	Nn	Nn
ñ	Ññ	Ññ
o	Oo	Oo
ö	Öö	Öö
p	Pp	Pp
r	Rr	Rr
s	Ss	Ss
ş	Şş	Şş
t	Tt	Tt
u	Uu	Uu
ü	Yy	Yy
v	Ww	Ww
ı	Yy	Yy
y	Ýý	Ýý
z	Zz	Zz

1.6. Türkmen Türkçesinin Dil Özellikleri

Türkmen Türkçesinin en belirgin özellikleri Mehmet Kara'nın Türkmen Türkçesi Grameri adlı eserinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

1. Türkmen Türkçesinde a, ı, o, u, e, ä, i, ö, ü olmak üzere dokuz ünlü ses bulunur. Türkmençe'de ayrıca bu ünlülerin uzun şekilleri de mevcuttur.
2. Türkmen Türkçesi diğer Batı grubu lehçelerinden farklı olarak uzun ünlüleri barındırır. Tekin (1975: 80) Ana Türkçedeki asli uzunlukları en iyi koruyan Türk lehçesinin Türkmençe olduğunu ifade eder. Türkmençenin en önemli özelliği olan bu asli uzun ünlüler genellikle kelimenin ilk hecesinde bulunur.
3. Türkmen Türkçesinde bazı kelimelerde bulunan “a, e” ünlüleri “v” ünsüzünün etkisiyle yuvarlaşarak “o, ö” ye dönüşür: hava >hova, ev >öv, mevsim >mövsim.
4. Türkmen Türkçesinin Doğu Türkçesinin bazı ses özelliklerini devam ettirdiğini b>m değişimi kuralından söyleyebiliriz: ben >men, bunu >munı, bin >mün.
5. Türkiye Türkçesinde ünsüzler kelime içerisinde ve ek aldığı durumlarda tonluluk ve tonsuzluk bakımından birbirleriyle uyum sağlarlar. Türkiye Türkçesinde görülen bu ünsüz uyumu Türkmen Türkçesinde görülmemektedir: *ot+dan, daşar+da, alış+dır*.
6. Yönelme hal eki ünlüyle biten kelimeler eklendiğinde bu ünlüyle birleşerek tek ve uzun bir ünlü olarak telaffuz edilir: *hovā <havaya, peydā <faydaya*.
7. Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki -mİş/ -mUş eki Türkmen Türkçesinde -İpdİr şekli kullanılır: *ver-ipdir, al-ıpdırlar, gel-ipdirler*.
8. Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman eki -yor iken Türkmen Türkçesinde bu ekin karşılığı -yAr' dır: *bar-yar, al-yārın, içyärler*.
9. Türkmen Türkçesinde geniş zamanın olumsuz şekli birinci ve üçüncü şahıslarda “-mar/-mer”, üçüncü şahıslarda ise “-maz/-mez” eki kullanılır: *gitmerin, gitmeris*.
10. Türkmen Türkçesinin gelecek zaman eki -cAk'tır. Oğuz grubunda yer alan diğer lehçelerde -cAk ekinin üzerine şahıs eki getirilirken, Türkmen Türkçesinde şahıs kavramı zamirle ifade edilir: *men gelecek, sen gelecek, o gelecek*.

1.7. Gagavuz Türkçesi

Buran (2012:121-122) Gagavuz Türkçesinin Hazar Denizi'nin kuzeyinden Karadeniz'in kuzey kıyılarına, Güney Rusya bozkırlarından Tuna'nın aşağı bölgelerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaşayan Gagavuz Türkleri tarafından konuşulan

Oğuz grubu lehçelerinden biri olduğunu ifade eder. Buran Gagavuz Türkçesinin Türk lehçelerinin yönle göre tasnifinde, Güney/Güneybatı grubunda, kavimlere göre Oğuz grubunda, ses özelliklerine göre ise dağı grubunda yer aldığını belirtir.

Gagavuz Türkçesi pek çok dilden etkilenecek bugünkü şeklini almıştır. Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Arapça, Farsça etkilendiği diller arasında gösterilebilir. Ayrıca Yunan, Bulgar, Romen ve Rus dillerinden de birçok kelime almıştır.

Gagavuzlar Bizans, Bulgar, Romen ve Rus hâkimiyeti altında yaşadıkları zaman dilimi içerisinde bu idari yapıların dillerini öğrenmek zorunda kalmışlardır. Bu durum günümüzde çoğu Türk topluluğunda olduğu gibi kendi edebi dillerinden uzaklaşmalarına neden olmuş ve Gagavuz Türkçesi ile eser vermelerini engellemiştir.

Batı grubu lehçeleri içinde en yeni gelişen lehçenin Gagavuz Türkçesi olduğu söylenebilir. Bunun sebebi ise yazı diline 1950'lerde kavuşmuş olmalarıdır. 1957 yılında Kiril alfabesinin kabul edilmesi sonucu Gagavuz Türkleri kendi dillerinde okuyup yazmaya ve eserler meydana getirmeye başlarlar.

Güngör ve Argunşah (1998: 52) 1957 yılına kadar kendilerine ait bir dili olmayan Gagavuzların özellikle Osmanlı himayesinde yaşadığı yıllarda Gagavuzlar tarafından yazılmış herhangi bir edebi esere rastlanılmadığını, yine bu dönemde Gagavuzların dini bilgilerini Grek alfabesiyle yazılmış Karamanlıca kitapları okuyarak öğrendiklerini ifade ederler.

Yüzyıllar boyunca konuşma dili olarak yaşayan Gagavuz Türkçesi ancak 20.yüzyılın başında yazı dili haline gelmiştir.

Basarabya'da yaşayan Gagavuzlar 1918 yılına kadar Kiril alfabesini kullanırlar. 1919 yılında bu toprakların Romanya'nın hâkimiyetine girmesiyle birlikte Latin esaslı Romen alfabesini kullanmaya başlarlar.1957'de ise Moldova'nın Sovyetler tarafından işgalinin sonucunda Rus alfabesine birkaç harf eklenmesiyle yeni bir alfabe oluşturulur (bk. Tablo5). Bu alfabe yaklaşık 40 yıl kullanıldıktan sonra 1993 yılında alınan bir kararla bu alfabe yerini Latin alfabesine bırakır (bk. Tablo6). Bu alfabenin okullarda resmî kullanılmasına ise 1996 yılından sonra başlanır (Güngör, Argunşah:1998: 52).

Tablo 5: Gagavuz-Kiril Alfabeti

Gagavuz-Kiril Alfabeti (1957-1993)			
Ses Karşılıkları	Harfler	Ses Karşılıkları	Harfler
A	Aa	İ	И и
Ā	Aa aa	Ī	Ии ии
B	Бб	Y	Й й
V	Вв	K	К к
G	Гг	L	Л л
D	Дд	M	М м
E	Е е	N	Н н
Ē	Ee ee	O	О о
J	Жж	Ō	Оо оо
C	Жж	Ö	Ö ö
Z	Зз	ō	Öö öö
P	Пп	I	Ыы
R	Р р	ä, ya	Ыы ыы
S	С с	ä(uzun)	Э э
T	T t	Ya	Ээ ээ
U	Yy	Yı	Ää
Ū	Yy yy	Ça	Ää ää
Ü	ÿÿ	Çi	Ёё
Ŭ	ÿÿ ÿÿ	Çä	Ъ
F	Фф	Çö	Ь
h	Х х	Çö	Щщ
ts	Цц	C	Юю
Ç	Чч	C	Я я
Ş	Шш		

Tablo 6: Gagavuz Latin Alfabeti

Gagavuz Latin Alfabeti (1993 -)			
<i>Ses Karşılıkları</i>	<i>Harfler</i>	<i>Ses Karşılıkları</i>	<i>Harfler</i>
A	Aa	G	Gg
Ă	Ăă	H	Hh
B	Bb	I	Iı
C	Cc	İ	İi
Ç	Çç	U	Uu
D	Dd	Ü	Üü
Äi	Ää	V	Vv
Ē	Ee	Y	Yy
F	Ff	Z	Zz

1.8. Gagavuz Türkçesinin Dil Özellikleri

Gagavuz Türkçesinin en belirgin özellikleri Nevzat Özkan'ın “Gagavuz Türkçesi Grameri” adlı eserinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

1. Gagavuz Türkçesinin ünlüleri: a, e, ı, i, u, ü, o, ö, ä ve ê' dir. “ ä” ünlüsü Türkiye Türkçesinde kullanılan e ünlüsünden daha açık bir şekilde söylenirken ê ünlüsü ise ı~e arasında söylenir.
2. Türkiye Türkçesinde yazıda var olan fakat söyleyiş esnasında kaybolan “ğ” sesi Gagavuz Türkçesinde yoktur. *aac* <ağaç, *düün* < düğün, *ceer* < ciğer.
3. Oğuz grubu karakteristik özelliklerinden olan kelime başında görülen t->d- değişimi Gagavuz Türkçesinde de yer alır: *takıl*- >*dakıl*-, *tart*-> *dart*, *tembel* >*dembel*.
4. Gagavuz Türkçesinde ön, iç ve son seste düşen ğ,h,k,l,n,r,t,v,y, ünsüzleri çoğu zaman yanındaki ünlüyü uzatarak düşer: *olak* < oğlak, *akşam* > *auşam*, *oğlan* >*olan*, *peynir* >*piinir*.
5. Ön seste y düşmesi ve y türemesi Gagavuz Türkçesinin karakteristik özelliklerindedir: *yüzük* >*üzük*, *yün* >*ün*, *ikram* < *yikram*, *ılaççı* <*yılaççı*
6. Gagavuz Türkçesinde “ile” “en” takısıyla değiştirilerek yazılır (+n(nan) <+ile+n): *elinnen* > *elinle*, *ipinnen* >*ipinle*, *topunnan* > *topuyla*.

7. İsimlerde yükleme hal eki düşer, bazı örneklerde ise geriye sadece “y” kaynaştırma ünsüzü kalır: *gözüm <gözümü, gün görmää, aaç kalmaa, kedi deliy tıkadı.*
8. Gagavuz Türkçesinde şimdiki zaman eki kalın sıralı fiillere gelen –êr ekiyle, ince sıralı fiillere gelen –er ekleridir: *denmeer <denmiyor, yapmêêr < yapmıyor, oynêêr < oynuyor.*
9. Türkiye Türkçesinde yeterlilik fiilinin olumsuz şekli gibi Gagavuz Türkçesinde de yeterlilik fiilinin olumsuzunda u- yardımcı fiili esas fiile getirilen –(y) A zarf fiil eki birleştirilerek oluşmaktadır: *duyamamaa, sevinememää*
10. Gagavuz Türkçesinin gelecek zaman eki – (y) AcAK olmasına rağmen şahıs çekimleri içinde bu ek “-ac, -aca, ecä, -ca, ça, -cä, -ce, -cêk, -cêy,-çe, -cêê, -ec, -ciy şekillerine dönmektedir: *içen < içeceksin, götüreceiz < götüreceğiz, alacez < alacağız.*

1.9. Pekiştirme

Pekiştirme terimi karşılığında Azerî Türkçesinde güvvätlandirmä, Türkmen Türkçesinde güçlendirme, Gagavuz Türkçesinde pekleştirmäk ~ intensiv ~ kaavileştirmäk, Özbek Türkçesinde kuçaytirma, Tatar Türkçesinde köçäytü forması ~ intensiv forması ~ arttırı, Başkurt Türkçesinde kösäyew ~ intensiv, Kumuk Türkçesinde güçlendiriw, Karaçay-Malkar Türkçesinde küçlendiriw, Nogay Türkçesinde kuwatlandırıw ~ küşeytüw ~ artıklık, Kazak Türkçesinde küşeytuw, Kırgız Türkçesinde küçötüü, Altay Türkçesinde tıñıdılar ~intensiv, Hakas Türkçesinde tıdı, Tuva Türkçesinde küşteldireri, Şor Türkçesinde tıdış terimleri kullanılmaktadır (Naskali, 1997:69).

Türkiye Türkçesine ait dil bilgisi kitapları incelendiğinde pekiştirme konusuna ait anlatımlarda bu terimin dışında te’kid, pekitme, obartma, berkitme gibi kavramların da kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna göre günümüz dil bilgisi kitaplarına kaynak teşkil eden özellikle Osmanlı döneminde yazılmış gramer kitaplarında Arapça bir terim olan te’kîd kavramının kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramın Osmanlı Türkçesi Sözlüğündeki karşılığı ise şu şekilde verilmiştir: 1- Sağlam duruma getirme, güçlendirme. 2- Pekiştirme, üsteleme, tekrar tekrar söyleme. 3- Pekiştirme (OTS, 2012:1673). Türkiye Türkçesi Sözlüğünde pekitme kavramı güç vermek, güçlendirmek, tekit etmek şeklinde açıklanırken(2005:1591); obartma terimi, bir şeyi olduğundan

büyük veya çok göstererek anlatmak, mübalağa etmek(1487); berkitme terimi ise sağlamlaştırma, tahkim, takviye(248) şeklinde tanımlanmıştır.

Hazırlanan dilbilgisi terimlerine ait sözlükler incelendiği zaman pekiştirme kavramına ait tanımlamaların benzer olduğu görülmektedir.

Korkmaz (2007:174) “Gramer Terimleri Sözlüğü”nde pekiştirme kavramını, “kök kelimenin belirttiği özelliği çeşitli yollarla yoğunlaştırma” diye tanımlamaktadır. Korkmaz yine aynı adlı eserde pekiştirilmiş kelime kavramıyla ise ilk heceleri m, p, r, s seslerinden biri ile kapatılan pekiştirilmiş, anlamı yoğunluk bakımından kuvvetlendirilmiş kelimeleri kasteder.

Koç (1992:214), “Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü”nde pekiştirmeli sözcük kavramını “Anlamı güçlendirmek, anlatım gücünü artırmak amacıyla bir sözcüğün ilk sesleminin /m/, /p/, /r/, /s/ seslerinden biriyle kapanması sonucu elde edilen, bir sözcüğün başına eklenmesiyle oluşturulan sözcük” şeklinde tanımlamıştır.

Topaloğlu (1989:122) “Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü”nde “pekiştirmeli” sözcüğünün kökün belirttiği anlamı güçlendirici nitelik taşıyan, yani anlamı pekiştirilmiş olan isim, sıfat veya zarflar için kullanıldığını belirtir. Topaloğlu yapılan diğer tanımlardan farklı olarak anlamın pekiştirilmesi için kullanılan farklı sözcük türlerinden bahsetmiştir.

Türkiye Türkçesine ait olan gramer kitaplarında pekiştirme konusuna ait anlatımların genel itibarıyla benzerlik gösterdiği ve pekiştirme konusuyla ilgili müstakil çalışmaların azlığı yapmış olduğumuz incelemelerde tespit edilmiştir.

Banguoğlu(2007:348) ise pekiştirmeyi sadece “Berkitme Sıfatları” adlı başlık altında incelemiştir. Türkçede berkitme sıfatlarının “benzer hece katkısı” yoluyla yapıldığını belirtir. İlk hecede ön seslerin tekrarlanması yoluyla meydana gelen bu hece berkitmeyi Banguoğlu bir ön ek olarak kabul eder.

Gencan(1979:181-182) ise “Pekiştirmeli Sıfatlar” ve “Pekiştirilmiş Eylemler” başlığı altında pekiştirme konusunu incelemiştir. Gencan, pekiştirmeli sıfatların ve pekiştirilmiş eylemlerin oluşumuyla ilgili olarak kuralları açıklayıp tespit ettiği örnekleri vermiştir. Gencan pekiştirmeli sıfatların belirteçlerle derecelendirildikleri gibi bazı ön eklerle, ikilemelerle (yinelenme), soru ekinin pekiştirme fonksiyonu ve vurguyla derecelendirilebileceğini belirtmiştir.

Bilgegil (1963:196), Türkçe Dilbilgisi adlı eserinde te'kidî sıfat, sıfat-ı müekkedenin tanımının şu şekilde yapmaktadır: Bir sığata, aralarında m, p, s harflerinden biri bulunmak şartıyla, ilk hecesi ilâve edilirse, o sıfatın pekiştirilmiş şekli olunur. Bilgegil bu açıklamasını şu kelimelerle örneklendirir: *bembeyaz, apaçık, büsbütün, kapkara*.

Ediskun (1992:155) ise kimi sıfatların, isimlerin ve onomatopelerin ilk hecelerinde, birinci ünlü harfe kadar olan ögenin alındığını bu ögenin sonuna -uyarına göre- m, p, r, s harflerinden biri getirilerek elde edilen hece o sıfatın, o ismin ya da onomatopenin başına eklenerek pekiştirildiğini belirtir ve şu örnekleri verir:

Beyaz'dan bembeyaz (çamaşır),

Kuru'dan kupkuru (odun),

Temiz'den tertemiz (oda).

Korkmaz (2003:349) ise pekiştirilmiş sıfatları anlamı güçlendirilmiş sıfatlar olduğunu belirterek bu sıfatların oluşumunu ise ünlü ile biten bir niteleme sıfatının ilk hecesinin sonuna “m, p, r, s” ünsüzlerinden biri getirilerek oluşturulan hecenin sıfatın başına eklenmesi şeklinde açıklar ve şu örnekleri verir: *bembeyaz, kapkara, kaskatı, kıpkızıl*.

Deny (2012:229-230) sıfatların anlamını sağlamlaştırmak için *yüksek yüksek* örneğinde olduğu gibi kelime ya bütün olarak tekrar edildiğini ya da *bomboş, upuzun, masmavi* örneklerinde olduğu gibi sıfattan önce o sıfatın ilk hecesindeki birinci ünsüzle ünlü alınarak buna ikinci ünsüz olarak r, s, m, p den birinin eklenildiğini belirtir.

Pekiştirme konusuyla ilgili müstakil çalışma yapan, kuralları açık bir şekilde ele alıp örnekleriyle gözler önüne seren isimlerin başında Hatiboğlu gelmektedir. Hatiboğlu (1973:34-43) “Pekiştirme ve Kuralları” adlı eserinde pekiştirme olayından ve buna ait olan kurallardan bahseder. Araştırmacı bu kuralları şu şekilde açıklayıp örneklendirmiştir:

1. İlk hecesi ünlüyle başlayan veya biten ya da sürekli ünsüzlerden biriyle kapanan sözcükler “p” ünsüzüyle pekiştirilir.

apacı, apaçık, epekşi, ıpslak, upuzun.

2. Tek heceli sözcüklerin çoğu “m” ünsüzü ile pekiştirilir.

bomboş, dümdüz, gömgök, dimdik.

3. İlk hecesi dudak ünsüzlerinden “b,p,m”, diş ünsüzlerinden “c,d,t” , damak ünsüzlerinden “k,y” ile başlayan bazı sözcükler “s” sesiyle pekiştirilir.

basbayağı, büsbütün, tostoparlak, kaskatı.

4. İlk hecesi “ç” ya da “s” ünsüzüyle başlayan ve ters orantı ilkesine göre “p,m,s” ünsüzleriyle pekiştirilmeyen sözcüklerin bazıları da “r” ünsüzüyle pekiştirilir.

Çarçabuk, sırsıklam (sır-ıl+sıklam), sersefil, çırçıplak.

Pekiştirme konusunu kurallarıyla birlikte ele alıp inceleyen bir başka araştırmacı da Korkmaz’dır. “Türkiye Türkçesi Grameri” isimli eserinde hemen hemen bütün pekiştirme kurallarını ilgili bölümlerde açıklamıştır. Korkmaz Türkiye Türkçesindeki eklerin fonksiyonlarını izah ederken bazı eklerin pekiştirme fonksiyonuna da değinip eklerin bu görevde kullanımına örnek vermiştir.

Pekiştirme konusunda son zamanlarda müstakil ve ayrıntılı bir çalışma yapan diğer bir araştırmacı da Üstüner’dir. Üstüner (2003:6) Türkçede Pekiştirme isimli eserinde pekiştirmeyi “Dilin söz dizimi kurallarından, kelime, ek veya ses unsurlarından birini kullanarak, ifade edilenler arasındaki bir sözün belirginleştirilmesi; kelime, kelime grubu ve cümle gibi bir dil birliğinin anlamının güçlendirilmesi, kesinleştirilmesi veya belirttiği kavramın aşırılığının bildirilmesi; bir unsura dikkat çekilmesi veya bu unsurun ön plana çıkarılması” şeklinde tanımlamıştır.

Türkçede pekiştirmenin varlığını eski yazılı belgelerde de görmekteyiz. Uygur metinlerinde pekiştirilmiş sözcüklerin varlığına rastlıyoruz. Doğan, İ., ve Z. Usta’nın birlikte hazırladıkları “Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı” isimli eserinde “*kıpkızıl, kapkara*” sözcükleri yer almaktadır (2014:167, 183).

Caferoğlu (2011:176)’nın Eski Uygur Türkçesi Sözlüğünde ise “*kıpkızıl= (kıp+kızıl)*” örneği mevcuttur.

Eraslan (2012: 208) “Eski Uygur Türkçesi Grameri” adlı eserinde “sıfatlarda pekiştirme” başlığı altında pekiştirmenin sıfatın başına ang /eng unsurunun getirilmesiyle yapıldığını belirterek şu örnekleri verir: *Amtı yitür-tüm ang kiçiyi sever amrağ ögükimin(şimdi en küçük yavrumu kaybettim).*

Türk dilinin temel kaynağı olarak nitelendirebileceğimiz Dîvânu Lugâtî’t-Türk’ta Kaşgarlı ise pekiştirme olayını detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Kaşgarlı, pekiştirme hecelerini “ep, üp, köm, tes” olarak belirtmektedir. Bunları şu şekilde izah etmektedir:

1)“ep”in tekit ve abartma edatı olduğunu belirterek bir şeyin fazla güzellikle vasıflandırıldığı zaman kullanıldığını ifade eder ve şu örnekleri verir:

Oğuzlar bembeyaz denecek yerde “ap ak” derler.

ep edhgü nenğ (ep eyi, gerçekten iyi nesne) (TDK 2006: Cilt:I, s.34).

2)“köm” maddesinde ise Kaşgarlı “gök” renkte obartma istenildiği zaman bu kelime kullanılarak *köm kök= göm gök* denildiğini belirtir (TDK 2006:Cilt:I, s.338).

3) Kaşgarlı “üp” ün renkler için kullanılan bir tekit edatı olduğunu ifade eder ve “*üp ürünğ=ap ak*” örneğini verir (TDK 2006: Cilt:I, s.34).

4) Kaşgarlı “tes” i obartma edatı olarak tanımlamaktadır. Oğuzların yuvarlak bir nesnenin vasfında obartma yaptığında “testegirme” dediklerini belirtir. (TDK 2006: Cilt:I, s.328)

Kaşgarlı’nın Dîvânu Lugâti’t-Türk’te pekiştirmenin kurallarını anlatması ve bolca örnek vermesi pekiştirmenin oldukça yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Türk dilinin eski dönemlerde yazılmış önemli eserlerinden biri olan pekiştirme sıfatları hakkında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lûgati’t-Türkiyye’de sıfatlarda derecelendirme ile ilgili şöyle bir açıklama yapmaktadır: “Sıfatın son derecedeki anlamında aşırılık istenirse *iñ artıkrak, iñ eksikrek* denir ki ondan daha artık demektir” (Atalay, 1945:93).

Tâhir Ken’ân’ın Kavâid-i Lisân-ı Türkî isimli eserinde Tekid maddesinde ise şu açıklamalara yer verilir: “*Basbayağı, upuzun, apâşikâr, kısıkavrak ve sâire* gibi bazı sıfatın ilk nazar-ı dikkate alarak birtakım manâsız lâfızlarla terkîbi te’kîd içindir” (Karahana, 2004:244).

Nevâyî, “Muḥākemetü’l-Luğateyn” adlı eserinde pekiştirmeli sıfatlarla renk adlarının nasıl oluştuğunu izah etmiştir. Bu izahta Nevâyî bir renk veya sıfatın o andaki durumunu pekiştirmek için sözcüğün baş harfine “p” veya “m” sesinin eklendiğini belirtir. Konuyla ilgili eserde yer alan örnekler ise şöyledir:

apak, kapkara, sapsarıg, kömkök, yamyayıl, bomboz (Özönder,2011:50)

Anadolu sahasında yazılmış ilk gramer çalışmalarından olan “Müyessiretü’l-Ulûm” isimli eserde te’kid sözcüğünün tanımı şöyle yapılmıştır: “Te’kid muḥkem kılmaya ve berkitmege dirler.” (Karabacak, 2002:16). Bergamalı Kadri bu açıklamanın dışında *kapkara, kıpkızıl, toptolu, gömgök, yimyeşil, çımçık, sımsık, sipsiyâh, appak*

örneklerini vererek bu sözcüklerdeki pekiştirmeye ait kaideleri ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir.(Karabacak, 2002:61-62).

Batı dili yazı grubunda ise pekiştirme konusunun daha çok sıfatlarda pekiştirme başlığı altında ele alındığı görülmektedir. “Türkmen Dilinin Grammatikası” adlı eserde konuya ilişkin olarak şu bilgiler yer almaktadır:

“Türkmen dilinde sıfat derecelerini baş topara bölmek maksada layık bolar: 1. Sıfatların düyp derecesi. 2. Sıfatların kemik derecesi. 3. Sıfatların artıklık derecesi. 4. Sıfatların deneşdirme derecesi. 5. Sıfatların sübjektiv baha berme derecesi. Sintaktik we morfolojik tär bilen sıfat dereceleri yasalyarlar. Sıfatların atlardan tapawutly aýratynhgy hem dereceleriniň bardygıdır. Atlar hemme goşulmasını kabul etmeyärler. a) ap-ak, gap-gara, gyp-gızıl, ap-<açı yalı öňünden goşulyan intensiw şekilden başga da b) -rak, -rek, -mtıt/-imtil/-gılt/-gilt vs., goşulmalarıň goşulmagı bile sıfatların kemlik derecesi yasalyar. c) iň, çuw, şar, çim, örerı, has, gatı, şır, cuda, iňnen yalı güýçlendirici sözleri sıfatların önünden getirilmegi bilen artıklık derece yasalyor” (Söyegow, 1999:80).

Nağısoylu ve Zeynallı “Azərbaycan Dili” adlı eserde “Çoxaltma daracası” adlı başlık altında şunları ifade ederler. Çoxaltma daracası iki üsulla düzalıır:

a) Adi daracada olan sıfatların sonuna -ca² adatının şekilçileşmiş formasını artırmagla: xırda-ca (balıg), körpa-ca (xiyor) ve s.

b) Sifatin ilk hacasının son samitinin m, p, r, s samitlerinden biri ilə avaz olunması ve sıfatın takrar ona goşulması ilə: göy-göm+göy-gömgöy, qırmızı – qıp+qırmızı= qıpqırmızı ve s. Sifatin ilk hecası saitla bitarsa bu samitlerden biri hamın hecaya qoşulur: yaşıl-yam + yaşıl= yaşmalı, sarı-sap + sarı= sapsarı, tamiz-ter+tamiz, mavi-mas+mavi= masmavi ve s.

2. Sintaktik üsulla: Adi daracada olan sıfatların avaline an, lap, çox, daha, olduqca edatlarından biri, düm hissaciyi ve tünd sözü arttırılır:

tünd-göy, an güzäl, lap yaxşı, çox maraqlı (Nağısoylu, Zeynallı, 2009:61-62).

1.9.1. Pekiştirmenin Türleri

Pekiştirme konusu Türkçenin hemen hemen her döneminde önemle var olmasına rağmen bu konu üzerinde detaylı bir müstakil çalışmanın yapılmadığı, pekiştirme kurallarının açık ve net bir şekilde ele alınıp incelenmediği gözlemlenmiştir. Yapılan

Çalışmalarda da pekiştirme konusunun genellikle sıfatlarda pekiştirme başlığı altında verilen bilgilerden ibaret olduğu görülmüştür.

Pekiştirme zerine özellikle detaylı çalışma yapan Hatiboğlu ve ştner'dir. Hatiboğlu Pekiştirme konusunda detaylı bir inceleme yapmış olmasına rağmen pekiştirme türleri konusunda bir sınıflandırmaya gitmemiştir. ştner (2003:13) ise pekiştirme konusunu detaylı bir şekilde ele aldığı "Trkcede Pekiştirme" adlı çalışmasında pekiştirme türlerini dört ana bölümde incelemiştir. Buna göre araştırmacının pekiştirmenin türlerine ait yapmış olduğu sınıflandırma şu şekildedir:

1. Seslerle Yapılan Pekiştirme
2. Eklerle Yapılan Pekiştirme
3. Kelimelerle Yapılan Pekiştirme
4. Söz Dizimi İle Yapılan Pekiştirme

Yukarıda yer alan Ahat ştner'in pekiştirmenin türleri ile ilgili yapmış olduğu sınıflandırma bu çalışma için de esas alınmıştır.

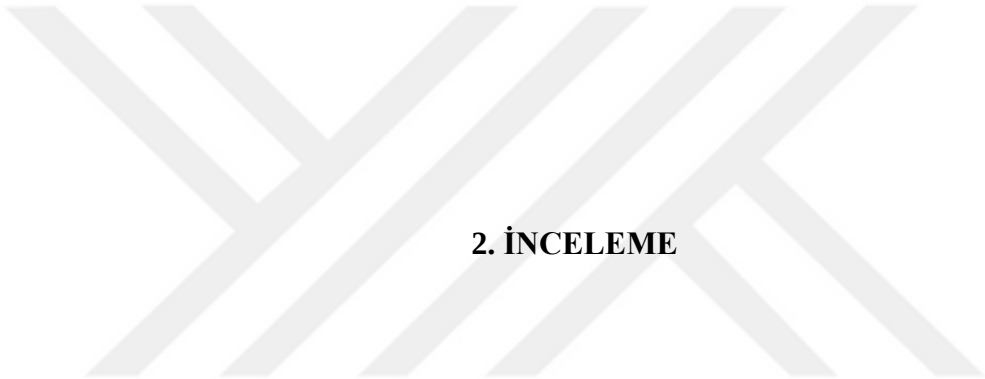
1.10. Yöntem

Bu tez Oğuz grubu Türk lehçelerindeki pekiştirme ve pekiştirme kurallarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla çalışmada tarama yöntemi esas alınmıştır. Taranan eserler Latin alfabesiyle yazılmış eserlerdir. Oğuz lehçelerinden Azerbaycan Türkçesine ait Azerbaycan şıkları ve Halk şairleri Antolojisi, Azerbaycan Bayatıları, Azerbaycan Halk Yazını rnekleri, Azeri Türkçesi, ağdaş Azerbaycan şiiri Antolojisi, ağdaş Türk Lehçeleri, ağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı, Türk Lehçeleri Grameri; Türkmen Türkçesine ait Mahtumkulu Divanı, Trkmenge, Türkmen Türkçesi, Türkmen Türkçesi Grameri, ağdaş Türk Lehçeleri, ağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı, ağdaş Türkmen Edebiyatından ocuk şiirleri; Gagavuz Türkçesine ait Gagauz'um Bucaktır Yerim, Gagauz ağdaş şiirler Antolojisi, Gagauz Türkleri, Gagavuz Türkçesi Grameri, ağdaş Türk Lehçeleri, ağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı adlı eserler incelenmiştir. İlgili eserlerdeki pekiştirme konusu Türkiye Türkçesi gramer kitaplarından ve pekiştirmeyi merkeze alan çalışmalardan hareketle taranmış ve bu eserlerdeki pekiştirme olduğu düşünülen kısımlar bağlamalar içinde fişlenmiştir. Daha sonra bu fişler pekiştirme türlerine göre kendi içinde sınıflandırılmıştır.

Giriş, inceleme ve sonuç bölümlerinden oluşan bu çalışmada öncelikli olarak Oğuz Türkçesine ait genel bilgiler giriş bölümünde ele alınmış ve pekiştirme kavramı üzerinde durulmuştur. Çalışmada pekiştirme ve kurallarıyla ilgili pek çok eserden bilgi toplanmıştır. Ancak pekiştirme konusuyla ilgili müstakil çalışmalar olan Ahat Üstüner'in "Türkçede Pekiştirme" ve Vecihe Hatiboğlu'nun "Pekiştirme ve Kuralları" adlı eserleri bu çalışma için temel kaynak olarak kabul edilmiştir.

İnceleme bölümünde ise sınırlılıklarımızı oluşturan 21 eserden tarama sonucu elde edilen veriler pekiştirme konusuyla ilgili yapılmış çalışmalardan hareketle dört ana başlıkta incelenmiştir. İnceleme kısmında ele alınan pekiştirme unsuru öncelikli olarak Türkiye Türkçesine ait gramer kitaplarından örneklerle birlikte açıklanmış daha sonra ise Azerbaycan, Türkmenistan ve Gagavuz Türkçesine ait eserlerden elde edilen örnekler sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir. Alıntı yapılan eserin adı örnek cümlelerin sonunda kısaltılarak sayfa numarası ile birlikte parantez içinde gösterilmiştir. Örnek alınan cümlelerin orijinal imlası değiştirilmemiştir. Örneklerden elde edilen pekiştirme unsurları, farklı fonetik biçimleri dikkate alınarak tablo şeklinde gösterilmiştir. Ayrıca bu çalışmada yer alan örnek cümlelerin Azerbaycan, Türkmenistan ve Gagavuz Türkçesine ait yüzdeler dağılımları grafik şeklinde sunulmuştur. Çalışmada pekiştirme konusuna ait dört ana başlıktan biri olan Söz Dizimi başlığı altında yer alan örnekler Türkçede cümle öğelerinin sıralanışına ilişkin kesin kurallar bulunmadığından ayrıca tablo şeklinde gösterilmemiştir.

Bu çalışmaya ait bulgular ve veriler sonuç bölümünde değerlendirilmiş, pekiştirme unsurlarına ait genel sayısal veriler ayrıca grafiklerle gösterilmiştir.

2. ÎNCELEME

2.1. Seslerle Pekiştirme

2.1.1. Vurgulama Yöntemiyle Yapılan Pekiştirme

Cümledeki bir unsurun diğerlerine göre bazen yüksek ses bazen de uzun bir söyleyiş yoluyla daha belirgin seslendirilmesine vurgu denir. Anlatılmak isteneni kuvvetlendirmek amacıyla en çok başvurulan yöntemlerden biri olan vurgu yazı diline oranla konuşma dilinde daha belirgin ve yaygındır. Yazıda gösterilmesi oldukça zor olan vurgu ancak cümle içindeki sözcüklerin sıralanmasından ya da noktalama işaretlerinden tespit edilebilmektedir. Türkçenin cümle yapısında ise vurgu genelde yüklemde ya da yükleme en yakın ögededir. Özellikle konuşmada pekiştirme amaçlı yapılan vurguda ise sözcüklerin sırası değiştirilmeden dinleyicinin dikkatini çekmek istenen unsur vurgulu yani baskın bir şekilde söylenebilir. Buna göre vurgu bazen seste bazen bir hecede bazen de sözcük üzerinde bulunabilir.

Bilgegil (1964: 306), vurguyu insanların konuşma amacıyla çıkardıkları bir ses dizisinde hecelerden birinin diğerlerinden kuvvetli olarak söylenmesi olarak açıklar.

Ercilasun (2005: 98)'a göre ise vurgu, kelime içindeki bir hecenin diğerlerine oranla daha şiddetli olarak söylenmesidir.

Türkiye Türkçesi ile ilgili gramer kitaplarında vurgunun tanımı genel olarak benzer bir şekilde ifade edilse de bazı araştırmacıların özellikle vurgu teriminden ayrı bir şekilde pekiştirme vurgusu ya da berkitme vurgusu terimlerini tercih ettikleri görülmüştür. İncelenen eserlerde pekiştirme amacıyla yapılan vurgu terimi ise şu şekilde açıklanmaktadır:

Korkmaz (2007: 176) “Gramer Terimleri Sözlüğü”nde pekiştirme vurgusunu, söz içinde çoğu zaman vurguyu üzerinde taşıyan hecenin daha şiddetli vurgulanmasıyla, bir maksadın, bir duygunun daha iyi belirtilmesini sağlayan unsur olarak açıklar.

Banguoğlu (2007: 121-122), ‘Berkitme Vurgusu’ başlığı altında verdiği tanımda bir amacı ya da herhangi bir duyguyu özellikle belirtmek için söz içindeki bir hecenin olağanüstü bir şekilde vurgulanmasının pekiştirme vurgusu olarak adlandırıldığını belirtir. Pekiştirme vurgusunu yapılan diğer vurgulardan yeğlilikçe üstün olduğunu ifade eder. Banguoğlu, pekiştirme vurgusunun genelde vurgulu hece üzerine geldiğini de belirtir.

Ayrıca Banguoğlu, berkitme vurgusunu duyuş vurgusu ve obartma vurgusu olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Araştırmacı *ya”zık, güze”l, çı”k dışarı, o”f* örneklerinde olduğu gibi derin bir duyguyu anlatmak için sözün bir hecesinin şiddetli vurgulanmasını duyuş vurgusu olarak açıklar. *“Hi”ç bir şey getirmedi. Ki”m olursa olsun. Otu”z bin lira verdim.”* örneklerinde ise bir düşüncenin kesinliğini belirtmek için bazı hecelerin şiddetli vurgulandığını belirtir. Araştırmacı bu vurguya da obartma vurgusu adını verir.

Deny (2012: 138) ise pekiştirme amacıyla yapılan vurguyu cümledeki söz dizimini bozmadan ona dâhil bir kelimeye ötekilerden üstün bir ehemmiyet vermek istenildiği zaman kelimenin üzerinde vurgu yapılması olarak açıklar.

Alyılmaz (2011: 646), seslenme gruplarının pekiştirmeli söyleyişleri üzerinde durarak bu grupların anlamı kuvvetlendirmek, pekiştirmek ve vurgulamak amacıyla kimi zaman işaretli kimi zaman da işaretsiz olarak kullanıldığını ifade eder.

Coşkun (2015: 146) ise vurgunun, konuşanın önem verdiği ve dinleyenin özellikle önem vermesini istediği kelime ya da kelime grubunu belirgin hale getirdiğini ifade etmektedir.

Aksan (1997: 58), aynı parçalara sahip bir kelimenin vurgusunun farklı hecelerde olmasıyla farklı anlamlar kazandığını belirterek vurgulu söyleyişe dikkat çeker ve şu örneği verir: *“basma elbise” ifadesinde alınan “basma” kelimesine “ma” hecesi birincil vurguyu üzerinde taşımaktadır. “Damarıma basma!” ifadesinden alınan “basma” kelimesinde ise “bas” hecesi birincil vurguyu üzerinde taşır.*

Ses ve konuşma ile daha net anlaşılabilen vurguya dair pekiştirme örneklerinin taranan yazılı metinlerden tespit edilmesi net ve tutarlı bir sonuca götürmeyeceği düşüncesiyle bu çalışmada vurguya ait pekiştirmeler metin içeriğindeki ünlemleri kullanımlardan tespit edilmeye çalışılmıştır.

İncelenen metinlerde pekiştirmenin cümle vurgusu yoluyla sağlandığı düşünülen örnekler aşağıya alınmıştır.

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Yaşasın! Söyleyib ilk defe şereb içir (ÖEAE, s.416)

- Eşğ elinden saralıban solan yar! (ÇTLEK, s.53)

Sebze bostan; sarı tağlar, gal indi !(ÇTLEK, s.58)

- Qibleyi-alam, yüz illar sağ olsun! (ÇTLEK, s.75)

Nurdan bade içib eşge dalan yar! (ÇTLEK, s.53)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Eje, men ojdk dym, maňa çörek ber!(ÇTL, s.87)

Alsa alsın maňa näme! (ÇTEÇŞ, s.17)

Eken dayhana şöhrat! (ÇTEÇŞ, s.29)

Hanı, aydiň, Kömek ediň! (ÇTEÇŞ, s.53)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

- Dur, dur! Kestim bän da onun lafinı (ÇTLEK, s.166)

- Canım kurban! (ÇTLEK, s.167)

Pek gözäl o deniz dibindä! (ÇTLEK, s.148)

Kısmetli bu tauk, brä! (ÇTLEK, s.156)

Atılma dilindän, Halkım! (ÇTL, s.37)

Zenginnik halkımın! (GÇŞA, s.14)

O! İnsan, gözäl insan (GÇŞA,s.18)

Kör olasın! (GT, s.78)

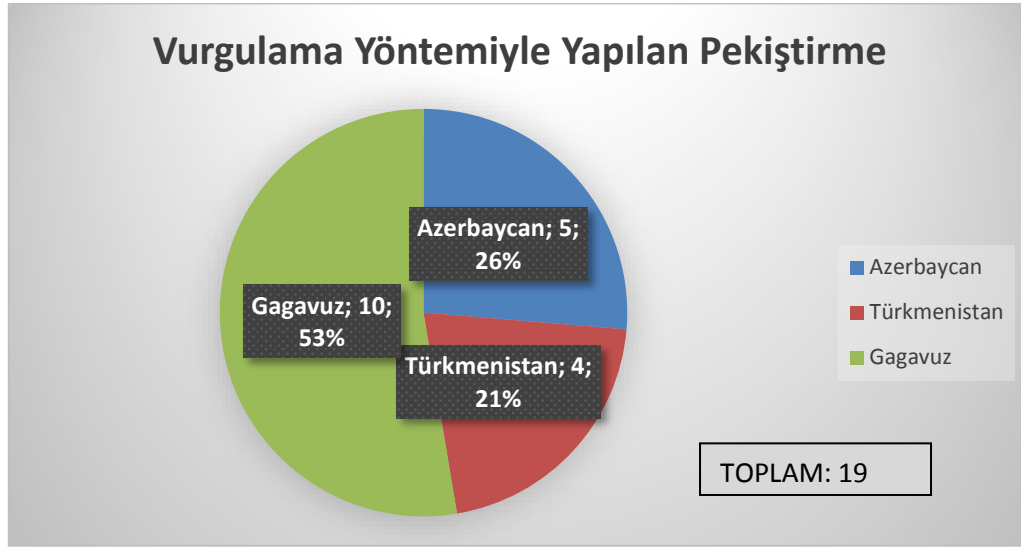
Aman Allah'ım, Allah'ım ! (GT, s.114)

Dostlar! Kaçınmayın (GBY, s.52)

Tablo 7: Vurgulama Yöntemiyle Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
Cümle Vurgusu	Cümle Vurgusu	Cümle Vurgusu	Cümle Vurgusu

Grafik 1. Vurgulama Yöntemiyle Yapılan Pekiştirme

2.1.2. Ünsüz İkizleşmesi

Ünsüz ikizleşmesi, herhangi bir sözcüğün daha vurgulu söylenmesi sonucunda sözcüğün bünyesinde yer alan bir ünsüzün ikizleşmesiyle oluşan bir ses olayıdır. Dil bilimciler, ünsüz ikizleşmesinin Türk dilinin en eski dönemlerinden beri görüldüğünü ve çoğunun pekiştirme amacıyla yapıldığını belirtirler. Bu ses olayına yazı dilinden ziyade ağızlarda yani konuşmada rastlanıldığı, konuyla ilgili yapılan çalışmalarda belirtilmiştir. Konuşma esnasında özellikle dinleyicinin dikkatinin çekilmesi istenen durumlarda, söylenenin pekiştirilmesi amacıyla ünsüzlerin ikizleştiği görülmektedir.

Üstüner (2003: 52-68) “Türkçede Pekiştirme” adlı kitabında Türkçede sesle yapılan pekiştirmeler arasında en çok görülen ve en yaygın olan ses olaylarından birinin ünsüz ikizleşmesi olduğunu belirtir. Araştırmacı, bu ses olayının oluşma sebeplerini 1. Pekiştirme, 2. Ses Düşmeleri, 3. Benzeşme olmak üzere üçe ayırır. Ayrıca Üstüner (2007: 1881) “Türkçede Fonetik Pekiştirmeden Kaynaklanan Ünsüz İkizleşmeleri” adlı

bildirisinde ise Gagavuz Türkçesinde, Kumuk Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında pekiştirme amaçlı başvuru bu ses olayına rastlanıldığını belirtir.

Banguoğlu (2007: 122) vurgu konusunu anlatırken duyuş vurgusu başlığı altında “*ya*”*zzık*, *ko*“*cca*” örneklerini verir ve derin bir duyguyu anlatmak için kelimenin şiddetli şekilde söylenmesiyle heceyi kapsayan seste ikizleşmenin meydana geldiğini belirtir.

Ediskun (1992: 75-76) anlatışa güç ve aşırılık vermek için birinci heceleri açık olan bazı kelimelerle ikinci hece başındaki ünsüzü ikizleştirdiğimizi “*Eşşek! Maşşallah, Ossaat (O saat*” gibi örneklerle açıklar. Ayrıca ünsüz ikizleşmesinin Eski Türkçede de görüldüğünden bahseden Ediskun şu örnekleri verir: *ikki, sekkiz, ottuz...*

Ergin (2008: 66) ikiz ünsüzlerle ilgili olarak Türkçede kelime köklerinde aynı cinsten iki konsonantın yan yana bulunmadığını belirtir. İstisna olarak *anne, elli, ıssı* kelimelerini gösterir. Ergin “*Yeddi, sekkiz, dokkuz*” gibi söylenen kelimelerde görünen ikizleşmenin ise heceler üzerindeki vurgulu söyleyişten kaynaklandığını ifade eder.

Timurtaş (2012: 61) “Eski Türkiye Türkçesi” adlı çalışmasında -s- ünsüzünün ikizlenmesi başlığı altında şu örneklerle yer verir: *ıssı-ıssı, assı, ıssı, ussuñı*.

Ayrıca ünsüz ikizleşmesinin bütün Türk yazı dillerinde rastlanan bir ses olayı olduğunu ve bu ses olayının çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıktığını belirten Talat Tekin (1975: 216) “Asli Uzun Ünlüler” adlı eserinde şu örneklerle yer verir:

Divanü Lügati’t-Türk: ikki (iki), ikkiz (ikiz), yetti (yedi), arriğ (arığ-temiz)

Azerbaycan Türkçesinde: çağğal (çakal)

Türkmen Türkçesinde: maşşın(maşın-makine)

Türkiye Türkçesi: ıssı (isi-iyi), ıssız (i-siz)

Tekin yukarıda anılan eserde Gabain’in “Philologiae Turcicae Fundamenta” adlı eserinde yapmış olduğu ünsüz ikizleşmesi açıklamasına da yer verir. Gabain Brahmi metinlerinde yer alan ikizleşme örneklerini şu şekilde açıklar: “İlk hece sonunda r, t, s, ş ve n seslerinde ve kelime içinde daha ileride r, t seslerinde vukua gelen bu ikizleşmenin keskin bir şekilde sona eren bir heceden sonra gelen ünsüzlerin uzatılmasının yazıya aksetmesinden ibarettir.” Bu açıklamadan sonra Gabain’in “keskin bir şekilde sona eren hece” ile söylenmek istenenin belirsiz olduğunu, bununla vurgunun mu ünlü niceliğinin mi kast edildiğinin anlaşılmadığını belirtmektedir (1975: 215).

Hacıeminoğlu (2008: 10), Karahanlı Türkçesi Grameri bünyesinde -r, -k-; -s, -k- gibi ünsüz bulunduran kelimelerde ve şive özelliğinden dolayı, bu ünsüzlerin ikizleştiğini belirtir. Hacıeminoğlu, ünsüz ikizleşmesiyle ilgili şu örnekleri vermektedir:

arrıg < arıg, bakku < baku, bassık < basık, essig < esig, tokkuz < tokuz.

Deny (2012: 80) anlama ait oluşan ikizlemenin abartı anlamı vermek için oluşturulduğunu belirtir ve Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserindeki şu beyitleri örnek gösterir:

- *Birden eşşek deme, çaresiz henüz müsvedde; Ne yetişkinleri var, dursun o sağlam şedde.*

Deny (2012: 81) ayrıca Divanü Lugati't-Türk'te t, d- s, z- s, ş-l-k gibi ünsüzlerin Arap imla biçimindeki şedde işaretiyle gösterildiği pek çok örneğin mevcut olduğunu belirterek şu örnekleri verir:

Ot(t)uz içip kırkalm (c.I, 127 s.)

Yavlağ tıllıg bigden kerü yaılınğus tuğ yığ (c.III, 97 s.).

Ağızlarla ilgili yapılan çalışmalarda bu ses olayının görüldüğü kelimelere sıklıkla rastlanmaktadır. Gemalmaz (1995: 215) Erzurum ili ağızlarında meydana gelen ikizleşme olayının sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır: 1. Tam benzeşme sonucu ikizleşen ünsüzler, 2. Tabiat taklidi kelimelerin eklemeye ikizleşen ünsüzleri. 3. Bir ünsüzün yanında renk bakımından kendisiyle aynılık gösteren diğer bir ünsüzün türemesi olarak belirtir.

Sağır (1995: 120) "Erzincan ve Yöresi Ağızları" adlı eserinde araştırma bölgesinde "f, h, j" ünsüzleri hariç diğer bütün ünsüzlerin tam ya da yarı benzeşme şeklinde ikizleştiğini belirterek şu örnekleri verir: *ğassab, pazzar, köppek, illac, göbbek, ğarriş.*

Gülseren (2000: 103) Malatya ve yöresi ağızlarında kelime içinde ikizleşen ünsüzleri 1. Geçici Ünsüz İkizleşmesi, 2. Kesinleşmiş Ünsüz İkizleşmesi, 3. Yalancı İkizleşme başlığı altında vermiştir. Gülseren'in bu çalışmasında tespit ettiği örneklerden birkaçı şunlardır: *yassah, nassı, kessik, bilezzük, ezzan, çihmazzih, bişirrik.*

Korkmaz (1994: 102) "Nevşehir ve Yöresi Ağızları" adlı çalışmasında ikizleşmenin meydana geliş sebeplerinden birini de sözdeki anlatış özelliklerine bağlı olarak anlamı yeğînleştirmek için seslerin ikizleşmeye uğraması olarak açıklar ve şu örneği verir: *āmmān ağam bak filen.*

Ayrıca Korkmaz (1994: 102) Eski Türkçe devrinden Anadolu ağızlarına kadar süre gelen ve ünsüzlerin vurguya bağlı boğumlanma hareketleri sonucu oluşan “*yetti, yeddi, ıssı, sakkal, kattık*” örneklerini de verir.

Batı grubu Türk Lehçeleriyle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde ünsüz ikizleşmesiyle ilgili örnekler ve açıklamalar şu şekildedir:

Ergin (1981: 110), “Azerî Türkçesi” adlı eserinde “nakgış, çakgışdurup, şakgıldayıp” kelimelerinde “k “ünsüzünden sonra gelen “g” sesinin ikizleşme sonucu ortaya çıktığını daha sonra bu k’nin > g’ye dönüştüğünü belirtir.

Ergin (1981: 115) Şehriyâr’ın Heyder Baba’ya Selam şiirinde “göremmesek, gelemmedim, gelemmir” fiillerinde ikizleşmenin görüldüğünü belirtir. Bu ikizleşmenin sebebini ise Ergin, u-“muktedir olmak” fiilin menfisi ile asıl fiilin gerindium şekillerinin birleşmesi (bil-e+umadı gibi) sonucu oluşan uzun vokallerin daha sonra kısalarak yanında bulunan konsonantı ikizleştirmesi şeklinde açıklar.

Doğan’ın (2010: 8) Azeri Türkçesinde tespit ettiği örnekler ise şunlardır: *sagğal, addım, çağğal, yedda, sekkiz*.

Kara (2012: 79), Türkmen Türkçesinde ünsüz ikizleşmesi örneklerine çok yaygın bir şekilde rastlanılmamasına rağmen bazı kelimelerde bu ses olayının görüldüğünü ifade eder ve şu örnekleri verir: *arık > arrık, elig > elli*.

Gagavuz Türkçesinde ünsüz ikizleşmesinin "l, m, n" seslerinde meydana geldiğini ifade eden Özkan (1996: 82) "yanaşır > yannaşır" kelimesinde kesin ikizleşme olduğunu belirtir. Ayrıca Özkan "seçämmerim, gömmerlär" örneklerini verir ve bu ses olayını "bazen kuvvetli vurguya, bazen de sebebi anlaşılamayan eğilimlere" bağlar.

Taranan eserlerde ünsüz ikizleşmesi yoluyla pekiştirme yapıldığı düşünülen örnekler aşağıya alınmıştır:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Eşşekler arpa yéyir (AB, s.29)

Bu yeddi döyürsen(ÖEAE, s.16)

Bu sekkiz öldürürsen bu dokkuz (ÖEAE, s.16)

Millî toğuşmalar zamanında(ÖEAE, s.16)

Mühim bir addımdır (ÖEAE, s.16)

Sagğalında ağı var (AB, s.400)

Sakina on yeddi yaşında (ÇTLEK, s.65)

Onları gıymetli hadiyyalarla yola salardı (ÇTLEK, s.67)
Obalardakı dövletli ağsaqqallar dasta-dasta (ÇTLEK, s.73)
Ömrüm gêçdi, gelemmedim gêç oldı (AT, s.2)
Göremmesek helal êdün bizleri (AT, s.2)
Etnişinde geddin, bellin büküler (AAHŞA, s.LIII)
Er istesen kec namerrden, er dilen (AAHŞA, s.4)
Tamahkarın niyyetinden (AAHŞA, s.145)
Şekker kimi şirin sözünü görmüşem yüz yol (AAHŞA, s.206)
Billem ki, sözündür veli magbulu hesabı (AAHŞA, s.206)
Uşag toppuzları yüz sayınca herleye bilmeyibse (AHYÖ, s.204)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Getirýän sowuk almalarynyň hemmesi (ÇTL, s.84)
Her ogul başynda bar baş dessegül (ÇTL, s.94)
Onuňhowasy käwagtlar hemme ýerinde bir däl(ÇTL, s.103)
Emma ene yüreği (ÇTEÇŞ, s. 3)
Oña hemme hırıdardır (ÇTEÇŞ, s. 5)
Hemmelerden kete boldı (ÇTEÇŞ, s. 13)
Ammarmızı garavullap (ÇTEÇŞ, s. 39)
Diyip mıdam huvvalayar (ÇTEÇŞ, s. 71)
Ol burnun parrıdadıp (ÇTEÇŞ, s. 223)
Ağaç ussası däl-de (ÇTEÇŞ, s. 305)
Garry eneriniň tenini uzyn (ÇTLEK, s.626)
Karrılığa dönder yiğit çağları (MD, s.84)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

İkki kardaş birbirini görmer (GT, s.100)
Diyyär her gün meniň ağam (ÇTEÇŞ, s. 181)
Pek islâ ki dünneä (GÇŞA, s.24).
Dünneä dolsun, başkasına da ko olsun (GÇŞA, s.27).
Fena hep fenalara karşsık (GÇŞA, s.43).
Näända halk çok dildä annaşêr bir evda! (GÇŞA, s.101).
Yaparsın yannışlık (GÇŞA, s.142).
Neçin dêr bu annat (GÇŞA, s.224).

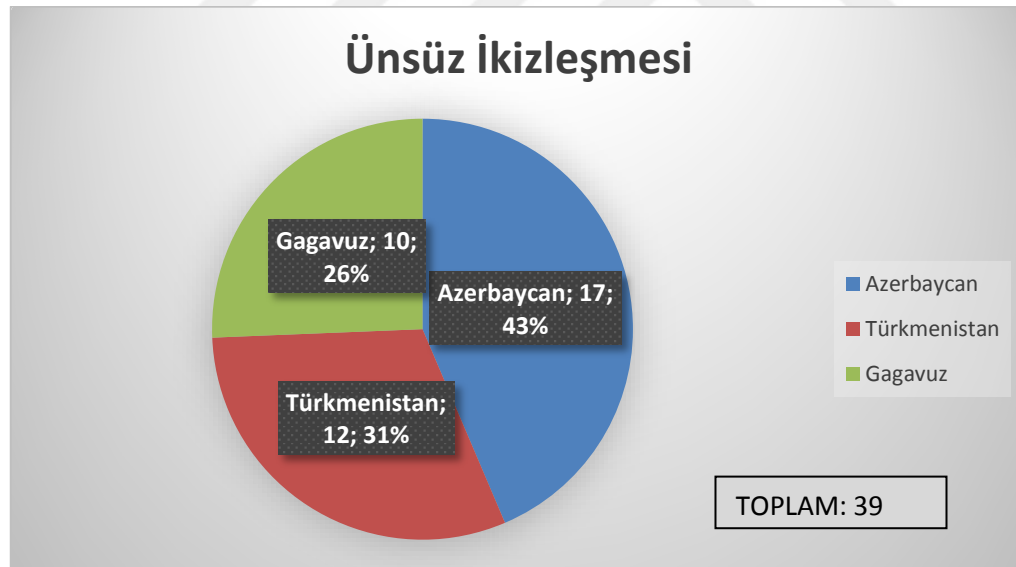
Karannık yola saperım (GÇŞA, s.305).

Hep kalier karannık, aydinnık (GÇŞA, s.354).

Tablo 8: Ünsüz İkizleşmesi

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
Ünsüz İkizleşmesi	-şş- -dd- -kk- -gg- -ğğ- -yy- -qq- -mm- -ll- -rr- -pp-	-mm- -ss- -vv- -rr-	-kk- -yy- -nn- -şş-

Grafik 2. Ünsüz İkizleşmesi

2.1.3. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi daha çok ağızlarda tespit edilebilen bir ses olayıdır. Ağızlarda meydana gelen bu ses olayı zamanla yazı diline de yansiyarak bazı kelimelerde kalıcı hale gelmiştir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde türemenin daha çok “d, t, n, m, r, s” seslerinde olduğu görülmektedir.

Timurtaş (2012: 100) “Eski Türkiye Türkçesi” adlı çalışmasında yardımcı sesler dışında metinlerde konsonant türemesine rastlanılmadığını ifade ederken Hacıeminoğlu (2008: 8) “Karahanlı Türkçesi Grameri” adlı çalışmasında Türk dilinde ünlü ile başlayan bazı kelimelerin başında h türemesinin görüldüğü ifade eder. Divân-ı Lügati’t-Türk’ten şu örnekleri verir: *hana* < *ana* (DLT-I, 32-39) , *hata* < *ata* (DLT-I, 32-28).

Banguoğlu (2007: 67-68) Sesdeş Türemesi başlığı altında meydana gelen türemeleri ön türeme ve iç türeme olmak üzere iki ana başlık altında incelemiştir. Ön türemenin meydana getirdiği kelimelere şunları örnek olarak gösterir: *ılan* > *yılan*, *ıldız* > *yıldız*, *ark* > *hark*, *ögük* > *höyük*, *ayva* > *hayva*, *elbet* > *helbet* gibi iç türemenin meydana geldiği kelimelerde ise “n” sesinin türemediği görülür: *kılınç* > *kılınç*, *tüfek* > *tüfenk*, *fişek* > *fişenk*, *artaca* > *artanca*.

Korkmaz (1994: 101) Türkçede ön türeme dışında kalan bir ünsüz türemesi olayının varlığından bahseder. İç ve son seslerde ve d, t, n, m, b, p türemeleri şeklinde kendini gösteren bu türemenin nedenini genel olarak ünsüzlerin boğumlanma hareketleri arasındaki senkronizmin bozulmasına bağlamıştır. Bu d, t, n türemesinin Nevşehir ağızlarında saptanan örnekleri şunlardır: *peynir* > *pendir*, *meclis* / *mencilis*, *bilezik* / *bilenzik*, *belki* / *belkit*.

“Kelime Ortasında Anorganik b, p ve m’nin Türemesi” adlı makalesinde J. Eckmann söylenmek istenenin daha çok metne ve ifadeye bağlı olarak vurgulanmasıyla ünsüz türemelerinin görüldüğünü belirtir (1953: 313-320).

Ünsüz türemesiyle ilgili olarak bir başka çalışması olan “Türkçede D, T, N Seslerinin Türemesi” adlı makalesinde Eckmann bu ünsüzlerin türemesinin sebebini sözcük sonundaki ünsüzlerin daha kuvvetli telaffuz edilmesinden kaynaklandığını belirtir ve şu örneği verir: *sapan* > *sapant* (1988: 11).

Üstüner (2003: 67) ise sözcüklerin anlamını güçlendirmek için yapılan vurgunun bazı ünsüzleri türettiğini belirterek ses bakımından uygun olan bazı kelimelerde türemenin zamanla kalıcı hale geldiğini ifade eder.

Gemalmaz (1995: 202-206), Erzurum İli Ağızları adlı eserinde bölge ağızlarında dört türlü ünsüz türemesi olayının gerçekleştiğini belirtmektedir: 1. Kelime başında ünsüz türemesi 2. İki ünlü arasında ünsüz türemesi 3. Kelime ve hece sonunda ünsüz türemesi 4. Aydın konuşmasına bakarak olduğu gibi veya dönüştürülerek korunmuş ünsüzler. Araştırmacı *ayva* (*hayva*), *esir* (*yessir*) gibi ünlüyle başlayan bazı kelimelerin

önlerinde yarı ünlü niteliğindeki h ve y seslerinin türeyebileceğini belirtmektedir. Yine iki ünlünün karşılaşmasını engellemek amacıyla *h, v, y, ğ* gibi yarı ünlü niteliğindeki ünsüzlerin ikili ve ikiz ünlüler arasında türediğini belirtmiştir. Gemalmaz, kelime ve hece sonunda ise daha önce mevcut olup da düşmüş olan ya da bu tür kelimelere örnekseme ile bir *n* ünsüzünün *tüfek* > *tüfenk*, *kılıç* > *gılinci* örneklerinde olduğu gibi türediğini belirtir.

Kara (2012: 77) Türkmence kelimelerin bir kısmında Eski ve Orta Türkçede olduğu gibi “y-” sesinin bulunduğunu ifade eder ve şu örnekleri verir: *DLT yılğın* > *Tkm yılğın*, *ET yılığ* > *Tkm ılık*”, *DLT yigren* > *Tkm yiğren*. Buna karşılık başında “y-” bulunduran bazı Eski Türkçe kelimeler, Türkmencede “y-” siz olduğunu ifade eder. *ET yırak* > *Tkm ırak*, *ET yigde* > *Tkm iğde*, *ET yigne* > *Tkm iññe*.

Özkan (1996: 89) Gagauz Türkçesinde ön, iç ve son seslerde kelimelerin aslında olmayan bir ünsüzün türediğini belirtir. Meydana gelen ünlü türemesi olaylarını, 1. Kelime başında ünsüz türemesi, 2. Kelime içinde ünsüz türemesi, 3. Kelime sonunda ünsüz türemesi başlıkları altında incelemiştir. Özkan’a göre Gagavuz Türkçesinde ön seste “y-, h-, v-,; iç seste -y-, -h-, -v-, -n-, -t-, -s-; son seste -y, -n, -m sesleri türemektedir.

Ercilasun (2012: 182), Azerbaycan Türkçesinde *ür->hür-*, *ör-> hör-*, *örgü* > *hörgü*, *ayva* > *hayva*, *örümcek* > *hörümçäk* örneklerinde olduğu gibi kelime başında h türemesi olduğunu belirtir.

Yukarıda da görüldüğü gibi ünsüz türemesinin farklı sebeplere bağlı olarak oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak yapılan incelemeler Türkçede pekiştirme amacıyla yapılan vurgunun ünsüz türemesini oluşturan sebeplerden biri olduğunu göstermektedir. Farklı fonetik sebepler sonucunda ortaya çıkan ünsüz türemesi ile ilgili örneklerle taradığımız eserlerde de rastlanmış ve bunlardan bir kısmı aşağıda her bir lehçe ile ilgili örnekler arasına alınmıştır.

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Heyva ağaçları ile dolu qalın kölgeli bağı (ÇTLEK, s.83)

Qıymatli hadiyyalarla yola salardı (ÇTLEK, s.67)

Yalav kimi yanır üzü (AAHŞA, s.9)

Gece yuhum kesen dilber (AAHŞA, s.9)

Almasın, heyvasın derdim, düşürdüm (AAHŞA, s.27)

Budur geldi yesirlerin karvanı (AAHŞA, s.44)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Güýçli ýelli we çygly howada (ÇTL, s.84)

Güyzde göçüp ıssı yere (ÇTEÇŞ, s.35)

Güçlimiz diyecek (ÇTEÇŞ, s.109)

Hem umutların, hem arzuvarların (ÇTEÇŞ, s.157)

Çekirtgedir hanı yok (ÇTEÇŞ, s.231)

Düşünde öli bir zat berse (ÇTLEK, s.630)

Süyt beräy dä hav! (ÇTEÇŞ, s.9)

Geldi altın güyz (ÇTEÇŞ, s.21)

İymez-içmez diyişi çokdur (ÇTEÇŞ, s.79)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Arpa yektim dize kadar (GT, s.155)

Yinanmasan çık ta bak (GT, s.156)

Atlar itişir, yeşekler çeker (GT, s.61)

Yetten şiş, demirden kebab (GT, s.106)

Onu köyde istemiyorlar, o papazın yevini soreyor (GT, s.81)

Attan indi, yeşē pindi (GT, s.61)

Duva et Allahına (GT, s.157)

Kimsey giinmeer taa inca (GÇŞA, s.79)

Yırdan ya yıldızlar (GÇŞA, s.173)

Avantadan kimse yölmes (GT, s. 61)

Yaşadık onnarın yınadına (GÇŞA, s.313)

Ani kimsay kıymamış çekmää (GÇŞA, s.126)

Yısıdır hep yırdan (GÇŞA, s.169)

Yinanmêêrım, ani buluştuk (GÇŞA, s.286)

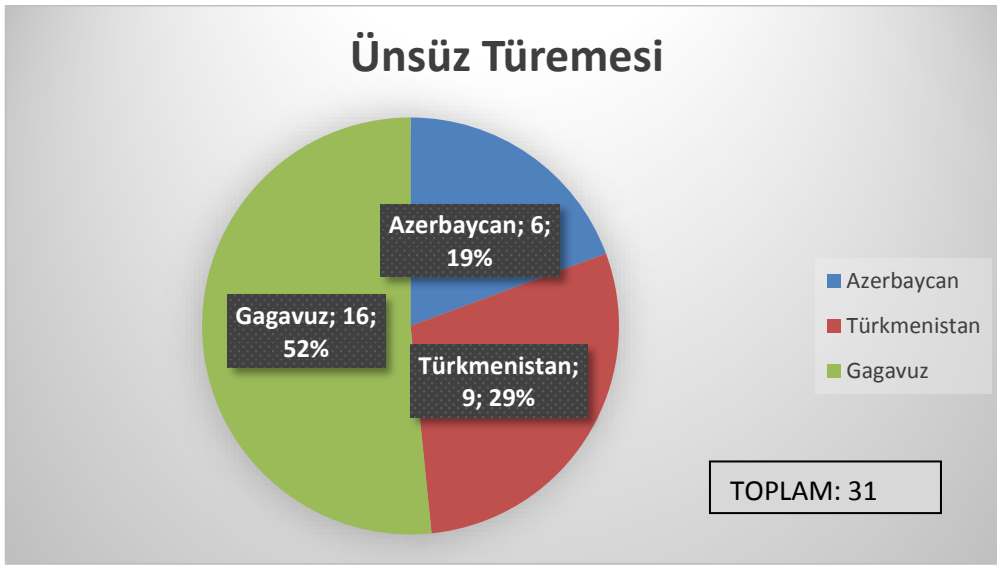
Hayrılamm bēn sendēn (GT, s.143)

Tepesiyüstü gökü aktarsanız (GÇŞA, s.306)

Tablo 9: Ünsüz Türemesi

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
Ünsüz Türemesi	h- y-	-y- -v- -t-	y- -v- -y h-

Grafik 3. Ünsüz Türemesi

2.1.4. Ünlü Uzaması

Türkçede pekiştirme amacıyla yapılan vurgulu söyleyişin neden olduğu ses olaylarından biri de ünlü uzamasıdır.

Korkmaz (1994: 39), boğumlanma süreleri normal ünlülerin boğumlanma sürelerinden daha uzun olan yahut normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlülere uzun ünlü denildiğini ifade eder. Ünlü uzamalarını çeşitli sebeplere bağlayan Korkmaz, söze kuvvet vermek ya da kavramların anlamlarını daha etkili kılmak için bazı kelimelerin son hecelerinin özellikle uzun söylendiğini belirtirek şu örnekleri verir: “*vay torunum*” *dimiş*, *gaymaşam beğni elinde ne var yāzzıh*.

Özkan (2001: 294), Türk dili eserinde Türkçede bir fikri önemle belirtmek, anlatıma güç ve aşırılık vermek için söz içinde bazı hecelerin kuvvetle vurgulandığını

ve bu vurgulama sonucunda hecenin uzatıldığını belirtir ve şu örnekleri verir: *Eyvâh, ne yer ne yâr kaldı. Tâ uzaklardan.*

Deny (2012: 80), Türkçenin sekiz kısa ünlüsü abartının derecesine göre bir daha uzun biçimiyle ikizlenerek abartının sağlanmış olduğunu ifade eder. Araştırmacı açık veya kapalı ilk hecedeki ünlünün bir daha tekrar edilmesinin o ünlünün uzamasına neden olduğunu belirtir ve şu örnekleri verir: *Ca, a (=ā)nım, ku.u (=ū)zum, e.e (=ē)nes, pi.i (=ī)s, ba.a (=ā) şüstüne vs.*

Banguoğlu “Obartma Vurgusu” başlığı altında berkitme vurgusunun çoğu zaman hecenin seslisini uzattığını belirtir. Aşağıdaki şu örneklerde bu uzamayı görmek mümkündür: *Hi”ç bir şey getirmede., Ki”m olursa olsun., Otu”z bin lira verdim., Ko”cca adam ağlıyor* (2007: 122).

Üstüner (2003: 80) ise Türkçede görülen ünlü uzamalarının, konuşma esnasında pekiştirme amacıyla yapılan vurgunun etkisiyle oluştuğunu belirtir. Ayrıca bu ses olayının ünlem ve yansıma sözcükler gibi yüksek vurguyla söylenen kelimelerde daha çok görüldüğünü belirtmektedir.

Tekin (1975: 16-17) Németh’in vurgulu tek hecedeki ikiz ünlünün, vurgunun son heceye kayması ile kaybolup normal uzunlukta bir ünlüye dönüştüğünü belirtir. Németh, ikiz ünlülerin vurgunun etkisiyle meydana geldiğini iddia etmektedir. Tekin (1975: 236) ise şu açıklamayı yapmaktadır: “Bazı kök hece ünlüleri sadece ünlem ya da yansıma söz ünlüsü oldukları için uzundurlar” der ve şu örnekleri verir: *Türk. sığır - “ıslık çalmak”; sıkır-ay < sī-kır.*

Tuna (1960: 213-282) “Köktürk ve Uygurcada Uzun Vokaller” adlı makalesinde Eski Türkçede kelime sonunda uzun ünlü bulunduranların aynı zamanda vurguyu üzerine aldıklarını belirtir. Eski Türkçeden sonraki dönemlerde ise konsondan sonra, kelime sonunda vokal türemesi olaylarının eski uzun vokalli hece ile ilgili olduğunu açıklar. Tuna da uzun ünlü bulunduran heceleri vurguyla ilişkilendirmiştir.

Timurtaş (2012: 46) Türkçede bazı şiveler hariç uzun vokal bulunmadığını belirtir. Fakat aruz vezni icabı yüzünden çok defa uzatmaların yapıldığını ifade eder. Ercilasun (2002: 57) kelimenin anlamına özellikle kuvvet verilmek istendiği zaman başvuru vurgunun bazen hecenin ünlüsünü uzattığını belirterek Kars İli Ağızlarında tespit ettiği şu örnekleri verir: *bürdan, ât, òkümet.*

Taradığımız eserlerde çeşitli fonetik sebepler sonucunda ortaya çıkmış ünlü uzunluklarına rastlanmış ve bunlardan bir kısmı aşağıda her bir lehçe ile ilgili örnekler arasına alınmıştır.

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Men âşigem narınca (AB, s.3)

İstekānı yarıncı (AB, s.3)

Āhımı dağlara gönderme, kardaş (ÇTL, s.364)

Aaramsız içmekten, ay nankör bala (ÇAŞA, s.60)

Laale yamacında bir de dincelim (ÇAŞA, s.264)

Aalim koyun güdüp, elinde çomak (ÇAŞA, s.271)

Vaadide bulak var, nağmedir sesi (ÇAŞA, s.267)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

İir söher yoola çıkdım (ÇTLEK, s. 614)

Yooluñ üstünde bir aakca gülün dövlüp yatanını gördüm (ÇTLEK, s. 614)

Muña nebsim caanım aağırdı (ÇTLEK, s. 614)

Birden çöpe sinip yatan göökce daaş dillendi de (ÇTLEK, s. 614)

Yööne minin günääm yook (ÇTLEK, s. 614)

Bucagaz iişimem älimden olarlar-diyip (ÇTLEK, s. 623)

Bir darağt gööğerip otırmış (TTG, s.200)

Yetmiş dürli miive bar (TTG, s.200)

Emmaa ööz dövründe gadırı bilincek dääl, diyipdir (TTG, s.200)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Üzümcüü, kamkaylan oynamaa (ÇTLEK, s.159)

Bu musaafir beş yıl geeri (GÇŞA, s. 16)

Laalelär başçada (GÇŞA, s. 22)

Gözün pek gaarip bakêr (GÇŞA, s. 47)

İiri meyvalar, güz kızları hazırladı (GÇŞA, s. 59)

Bostan läázım korunsun (GÇŞA, s. 60)

Aalemin karısı! Aalemin karısı (GÇŞA, s. 136)

Hepsicii, bak, yamaçlar (GÇŞA, s. 166)

Bu acılara görä, sölä baare-kim o? (GÇŞA, s.290)

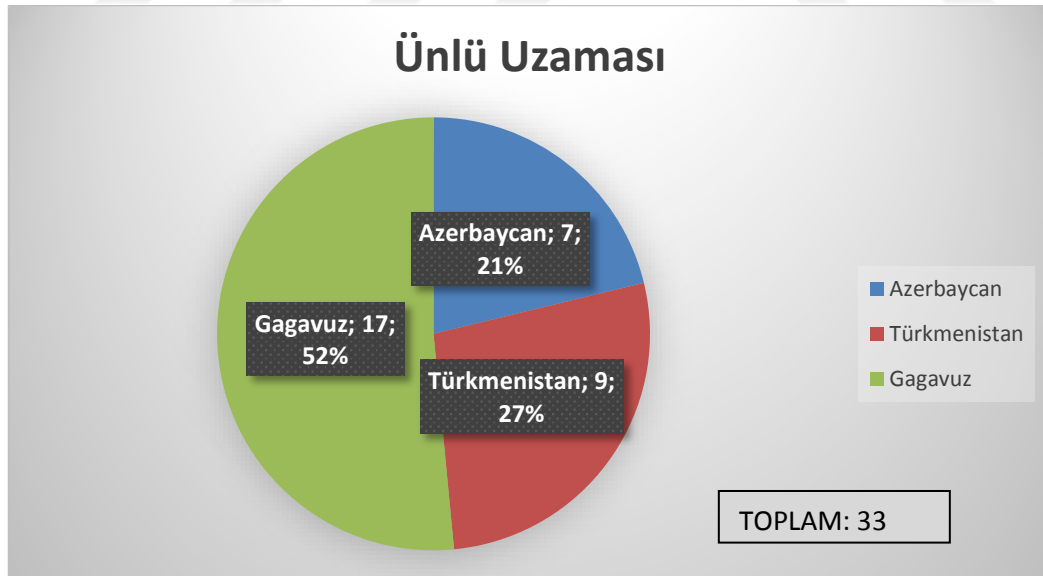
Aar çıkêr, kesilmiş hem bettän (GÇŞA, s.290)

İnsanın aazı çuval diyl da baalasın! (GT, s.74)
 Kıyamaan aalemi, kendini kıyer (GT, s.78)
 Baalı papaz kavga etmez (GT, s.62)
 Cumaanın gelişi perşembeden beyan olur (GT, s.65)
 Eşêên düülecêê geldiynen cêêmi kapusunda anırırmiş (GT, s.70)
 İki göönül bir oldunain, samannık saray olur (GT, s.74)
 Zoor o ükü kableder canın (GBY, s.15)

Tablo 10: Ünlü Uzaması

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
Ünlü Uzaması	ā aa	ii oo aa öö ää	üü aa ee êê ii ää öö oo

Grafik 4. Ünlü Uzaması

2.1.5. Ünlü Türemesi

Ünlü türemesi sözcüğün yapısında bulunmayan ünlü bir sesin farklı nedenlerle ortaya çıkmasıdır. Bu türeme olayı sözcüğün ön, iç ve son seslerinde meydana

gelebilmektedir. Yapılan çalışmalar Türk dilinin çeşitli devirlerinde ve farklı lehçelerinde bu ses olayının varlığını ortaya koymaktadır.

Timurtaş (2012: 40), vokal türemesine Eski Türkçeye ait metinlerde ancak kelime ortasında rastlanıldığını belirtir. Araştırmacı bu vokal türemesini, aruz veznine ve bazı konsonantların yan yana telâffuz edilmeme sebebine bağlamaktadır. Timurtaş şu örnekleri verir: *azacuk müddetüñ içinde şehzâd çünkim yigirekdür ikisi birbirinden*.

Banguoğlu (2007: 66) özellikle yabancı kökenli kelimelerin Türkçe söyleniş endişesine bağlı olarak ünlü türemesinin görüldüğünü belirtir. Ayrıca araştırmacı berkitme ve küçültme sıfatlarında ünlü türemesi olayının görüldüğünü belirtir ve şu örnekleri verir: *sap sağlam > sapasağlam, çepeçevre*.

Topaloğlu (1989: 122) ise “Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü”nde pekiştirme ünlüsü kavramına yer vererek tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Pekiştirmeli kelimelerde kavramı daha da güçlendirmek için araya giren ünlüye pekiştirme ünlüsü denir.” Topaloğlu’nun bu kavram altında vermiş olduğu örnekler ise şunlardır: *sap + a + sağlam, yap + a + yalnız, çep + e + çevre, güp + e + gündüz*.

Gülensoy (1988: 43) ise Anadolu ağızlarında görülen ön türeme olayının Türkçede kelime başında bulunmayan bazı ünsüzleri kurallı bir ses yapısına uydurma gayretinden ortaya çıktığını belirtir.

Özkan (1996: 103) Gagavuz Türkçesinde bazı örneklerde kelime ile ek arasında a, e, ı, i ünlülerinin türediğini belirtir. Türeyen bu ünlülerin pekiştirme ve anlamı kuvvetlendirme fonksiyonu üstlendiğini ifade ederek şu örnekleri verir: *yavaşacık < yavaş + a + cık, gencecik + genç + e + cık, yavaşıcık < yavaş + ı cık, tezicik < tez + icik*.

Kara (2012: 55-56) Türkmen Türkçesinde ise özellikle alıntı kelimelerde “i, a, e, ı, ıı, i, u, ü” seslerinin türediğini örnekler vererek izah etmiştir.

İncelenen metinlerde ünlü türemesi yoluyla pekiştirme yapıldığı düşünülen örnekler aşağıda yer almaktadır:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Alınan kütləni azacıq unlanmış taxta veya masaya qayub (ÇTL, s.57)

Azacık varsa hiss ü vicdanın (ÇAŞA, s.32)

Bir tüyü de azacık (ÇAŞA, s.322)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Azacık gayrat êdin (TT, s.2)

Onuñam azacığın-a özi (TT, s.1)

Siz yènè-dè azacık gayrat êdin (TT, s.4)

Azacık batırragam bolsa bıçak (TT, s.17)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Sepet içinde tülü taşacık (şefteli) (GT, s.104)

Kara toprak dolacak gencecik yüzüne (GT, s.108)

Gencecik yüzüne kare gözüne (GT, s.108)

Biz geldik pek gencecik (GT, s.138)

Konuşalım azıcık (GT, s.159)

Azacık boyu kısa (GT, s.162)

Dêdu tezecik onun ardına kapuyu kapamış (GT, s.255)

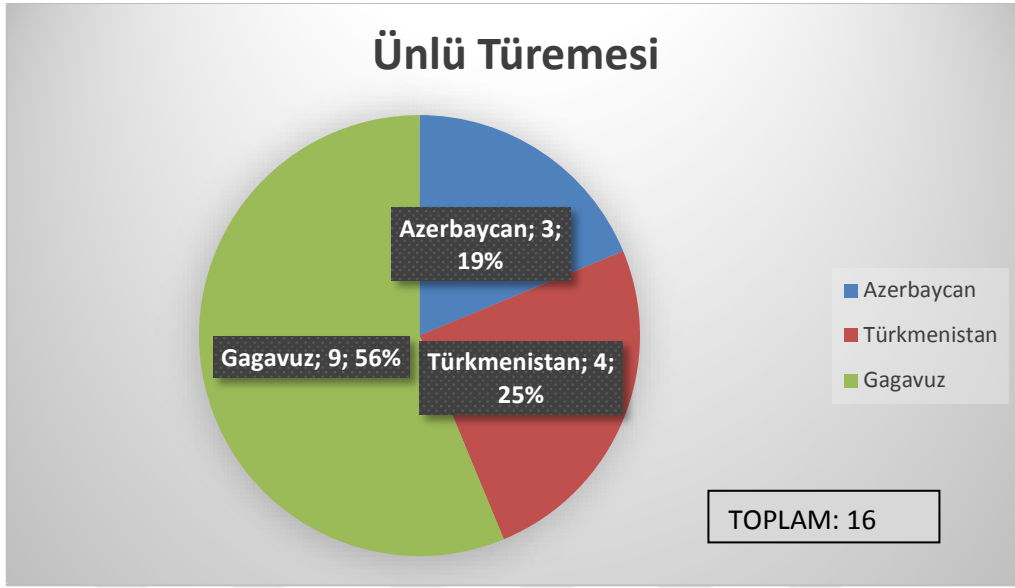
Pek yavaşacık akar (GT, s.288)

Almanın iysini domuzlar iyirmiş (GT, s.60)

Tablo 11: Ünlü Türemesi

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
Ünlü Türemesi	-a-	-a-	-a- -e- -ı- i-

Grafik 5. Ünlü Türemesi

2.1.6. Başa Hece Eklenmesi(Sıfatlarda Pekiştirme)

Sıfatların pekiştirilmesi, sıfatların önüne bir hecenin eklenerek oluşturduğu yapılardır. Yapılan çalışmalarda bunların tekrar grupları içerisinde yer aldığı bazen de ön ek gibi kabul edildiği görülmektedir. Bu pekiştirme şekli Türkçenin en eski yazılı belgelerinden günümüze kadar varlığını sürdüren ve en yaygın şekilde kullanılan bir anlamı kuvvetlendirme yöntemidir. Bu sistemin bu kadar çok yaygınlaşmasında yapılaş şeklinin kolay olması ve seslerin oluşturduğu ahengin de önemli bir etkisi vardır.

Ergin (2008: 379) pekiştirme sıfatlarını tekrar grubu içerisinde ilaveli tekrarların bir türü olarak ele alır. Ergin, kelimenin başına hece ilave edilerek oluşturulan bu sıfatların ilk hecelerinin alınıp, hecenin sonuna “m, p, r, s” seslerinden uygun olanı getirilerek pekiştirmenin yapıldığını belirtir. Heceden oluşan bu unsuru Ergin ayrı bir kelime gibi kabul eder ve bunları tekrar grubu içinde inceler.

Bu kavram Zeynep Korkmaz, Mehmet Hengirmen, Vecihe Hatiboğlu ve Nurettin Koç’un müstakil olarak hazırladıkları Dil Bilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlükleri’nde geçen pekiştirme kavramının tanımını incelendiğinde başa hece eklenerek oluşturulan sıfat gruplarının sadece bu başlık altında incelendiği tespit edilmiştir. Bu başlıklarda pekiştirme kavramının sadece sıfatlara yönelik olduğu ve sıfatlar pekiştirilirken sıfatın önüne “m, p, r, s” ünsüzlerinden oluşan bir hecenin getirilerek oluşturulduğu belirtilmiştir.

Türkçenin en önemli başvuru kaynağı olan Dîvânu Lugâti't-Türk'te de özellikle sıfatların önüne bir hece eklenerek pekiştirme yapılmıştır. Fakat oluşturulan bu ilk hece edat olarak kabul edilmiştir. Dîvânu Lugâti't-Türk'te pekiştirmeye ilgili şu örneklerle rastlanılmaktadır:

Sarı nesneye sarıg, koyu nesneye sapsarıg denir (DLT, 1985, C.I., 328).

Yeşil nesneye yaşıl, koyu yeşile yapyapyaşıl denir (DLT, II, 190).

Üstüner (2003: 85) sıfatların başına gelen eklerin bir ön ek olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğunu belirtir. Bu pekiştirmenin ünsüz türemesi, ünsüz ikizleşmesi veya ünlü uzaması gibi ses olaylarıyla oluştuğunu ifade eder. Ayrıca Üstüner bu pekiştirme türünün tekrar grubu içinde yer almasının mümkün olmadığını da belirtmektedir.

Azeri Türkçesinde pekiştirme, sıfatın ilk hecesinden sonra “m, p, r, s” ünsüzlerinden uygun olanın eklenerek sıfatın yeniden tekrarlanmasıyla oluşmaktadır. Bununla ilgili olarak Doğan (2010: 22) “Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı” adlı eserinde şu örneklerle yer vermektedir: *Tartamiz, gömgöy, gıpgırmızı, dosdoğru*.

Türkmen Türkçesinde sıfatlarda pekiştirme, sözcüğün ilk hecesinin sonuna veya ilk hecedeki ünsüze kadar olan kısmına “m, p, s” ünsüzlerinden uygun olanın getirilerek sözcüğün tekrarlanması ile yapılır. Bu kuralla ilgili tespit edilen örnekler şunlardır: *gıpgızıl, dosdogrı, gömgöök* (Doğan, 2010: 577).

Gagavuz Türkçesinde ise diğer lehçelerde olduğu gibi sıfatın ilk hecesinden sonra “m, p, r, s” ünsüzleri getirilerek pekiştirme yapılmaktadır. Doğan(2010: 111)’ın, Gagavuz Türkçesinde tespit edilen örnekler şunlardır: *kıpkırmızı, masmavi, emeşil, çırcıplak*.

İncelenen metinlerde bu yolla pekiştirme yapıldığı düşünülen örnekler şu şekildedir:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Şipşirindir dilin, memən yemeli (ÇTLEK, s.57)

Nəcəf ağa əzazil adam olsa da (ÇTLEK, s.66)

Seni o görceyin elbet dindirir (AAHŞA, s.31)

Şipşirindi dilin, inçe belli (AAHŞA, s.34)

Çörçöp yığar, yad ocağın yandırar (AAHŞA, s.119)

Durup tumturaklı ad aktarmadım (ÇAŞA, s.50)

Geşenk kızların var güzel, yup-yumru (ÇAŞA, s.62)
Ermek için “zorba şef” kıpkızıl emeline (ÇAŞA, s.79)
Yanık Dağ kupkurudur (ÇAŞA, s.107)
Sür-sümükten yeyip doysun (ÇAŞA, s.125)
Debdebe aktarar, temterak gezer (ÇAŞA, s.184)
Yalanda ayrılır yollar büsbütün (ÇAŞA, s.185)
Kapkara olduysa köyneyim benim (ÇAŞA, s.213)
Gönlümüz ter-taze nağme okuyor (ÇAŞA, s.278)
O dupduru gözlerin (ÇAŞA, s.356)
Ağ appağ çadralı, yoğun topuğlar (AHYÖ, s.292)
Qıpırmızı lala olan (ÇTLEK, s.64)
Dumduru su axırdı (ÇTLEK, s.64)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Gızcagazıñ yüzi gömgökdi (TT, s.4)
Dimdik bolup oturdy (TT, s.8)
Êp-êslicè bat bilen gelip (TT, s.16)
Tos-toğalak öyümüz bar (ÇTEÇŞ, s.49)
Dos-toğalak Ayımız bar (ÇTEÇŞ, s.49)
Örter göm-gök buz (ÇTEÇŞ, s.77)
Gıp-gızıl pomidordan (ÇTEÇŞ, s.199)
Göm-gök ol asman yalı (ÇTEÇŞ, s.223)
Göm-gökçe hıyar (ÇTEÇŞ, s.227)
Ap-akçadı guv yalı (ÇTEÇŞ, s.233)
Mör-möcekden saklar gorap (ÇTEÇŞ, s.245)
Gör, köşegim, up-uzın (ÇTEÇŞ, s.269)
Tamdırın tes-tegelek (ÇTEÇŞ, s.293)
Orazgılı yew'ın yap-yañı tamamlan (T, s.19)
Hıcuwı bilen pürepür edyär (T, s.92)

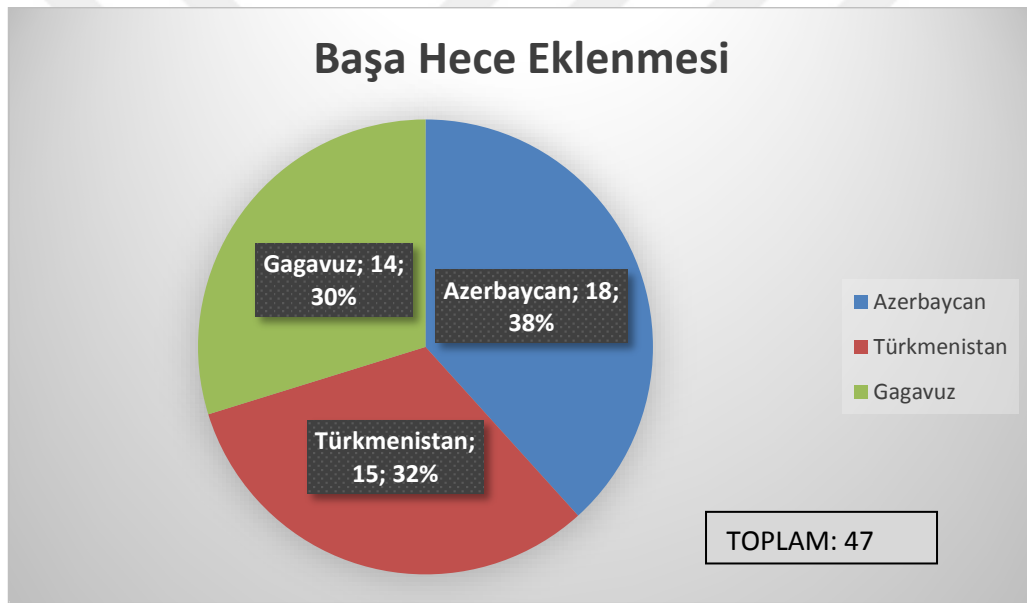
Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Bakardı o çez-çevrä (GÇŞA, s.47)
Yap-yalpaz ani derä (GÇŞA, s.166)
Meyvalık- kırım donaa doz-dolay gerim(GÇŞA, s.151)
Sapa- saa göz üzünde (GÇŞA, s.119)
İşlär- zerä yok, bezbelli (GÇŞA, s.222)
Hıyar gibi sörpeşmiş suratı çimçirik gibi bakışı (GÇŞA, s.222)
Sarılı doz-dolay üstünâ (GÇŞA, s.243)
Musaafirim burada bezbelli (GÇŞA, s.244)
Sokaklar bom-boş (GÇŞA, s.258)
Tükannär bom-boş (GÇŞA, s.384)
Karı düşünmüş dübüdüz korkutsun adamını (GT, s.220)
Bezbelli bizim bu kızlan yaşamamız da tatlı olacáydı (GT, s.239)
Sendeymiş bez- belli kısmet (GT, s.248)
Bir ayaanda iki papuç öbürü da yapıalnaak çamur içinde (GT, s.343)

Tablo 12: Başa Hece Eklenmesi

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
Başa Hece Eklenmesi	p z n r m s	m p s r	z p m b

Grafik 6. Başa Hece Eklenmesi

2.2. Eklerle Pekiştirme

2.2.1. +An Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkçenin en eski yazılı belgelerinden günümüze kadar pekiştirme amacıyla kullanılan bir ektir. Sıfat, zarf, edat veya çekimli fiillerden sonra ya da yalnız başına kullanılır. Çeşitli ek ve edatlarla birleşerek kullanımları da tespit edilmiştir.

Üstüner (2003: 87) “Ekin daha çok pekiştirme görevi yapan -e, -me, -le vs. gibi diğer ek ve edatlarla birlikte +-an/+en şeklinde veya sadece bir ekin bir bakiyesi olarak

-n şeklinde, bazen de ünlüsü daralmış olarak +ın/+in şeklinde Türkçenin hemen hemen bütün tarihi yazı dillerinde ve çağdaş lehçelerinde kullanıldığını belirtmektedir.”

Sertkaya (1989: 335-352) “-an/-en ekli yeni şekiller ve örnekleri üzerine” başlıklı makalesinde bu ekin 2. teklik şahıs şart eki -sañ/-señ, -p zarf fiili ve -gıl/-gil/-gin emir eki ile birlikte kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca Sertkaya, bu ekin şart ekiyle Harezmi ve Kıpçak Türkçesi metinlerinde dokuz örnekte -sa-ñ-an/-se-ñ-en şeklinde kullanımını tespit etmiştir. Eski Türkçe devrinden günümüze kadar Türk dilinin çeşitli sahalarında -pan/-pen, -uban/-üben olarak kullanımı tespit edilen bu ekin -gıl/-gil emir ekiyle sadece Kuzey Azerbaycan, Güney Azerbaycan ve Türkiye’nin Doğu Anadolu Bölgesi’nde kullanıldığı görülmektedir.

Korkmaz (1987: 91-92) “Türkçede -°n zarf-fiil eki ile -pan/-pen eki ve türemeleri” adlı makalesinde -pan/-pen, -uban/-üben ekinin yapısıyla ilgili açıklamalarda bulunur. Bu ekin içinde yer alan “-an/-en veya -n”yi Ş. Tekin, T. Banguoğlu, W. Bang, C. Brockelmann vasıta hali eki olarak kabul etmektedir. Zeynep Korkmaz ise bu görüşe karşı çıkar ve “-pan/-pen eki -p zarf-fiil ekine göre kuvvetlendirilmiş bir zarf fiil ekidir.” der. Korkmaz (2007: 35) “+An” ekinin Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine uzanan bir ek olduğunu belirtir. Bu ekin bağlılık, güçlendirme ve çokluk görevinde kullanıldığını açıklar.

“-an/-en” eki üzerine Sertkaya (1994: 335-352)’nın yazdığı makalede A.N. Samoyloviç, A. Badroglıeti, N. Hacıeminoğlu, A. F. Karamanlıoğlu bu ekin teklik 2. şahıs şart ekinin -an/-en eki ile genişletilmiş şekli olarak açıklamışlardır. M. Ergin, T. Tekin, J. Eckmann, M. Mansuroğlu, O. Pritsak, P. Zieme gibi araştırmacılar ise -pan/-pen, -uban/-üben ekinin -p gerundiumunun genişletilmiş şekli olarak açıklamaktalar. Fakat -an/-en için herhangi bir bilgi verilmediği görülmektedir. Sertkaya ise -an/-en eki için görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

1) -an, -en eki, çekimli fiillere gelip şart, emir ve gerundiumun anlamını pekiştiren “kuvvetlendirme, te’kî” fonksiyonlu bir ektir.

2) -sañan/-señen eki manzum metinlerde vezni tamamlayan bir unsur olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu ekin kuvvetlendirme fonksiyonu da bulunmaktadır.

3) -p ve -pan/-pen şekillerinde kullanımda kuvvetlendirme fonksiyonu bulunmaktadır. Ekin karışık şekilde kullanımı yüzünden bu gün bu fark net bir şekilde açıklanamamaktadır.

4) -gıl, /-gil, -gın / -ğın, -gır /-ğır eklerinin fiilin anlamını kuvvetlendiren bir ek olduğunu, bu eklerin 2. teklik şahıs emir ekleri gibi kullanılması yüzünden 2. teknik şahsa -an / -en’in ikinci bir kuvvetlendirme eki olarak geldiğini belirtmektedir. (1989: 335-352)

Ersoylu (1999: 433-438) ise bu ek üzerine yapılan tüm tartışmaları değerlendirerek bu unsurun ya “+n” şeklinde gösterilen bir araç durumu ya da -n ile belirtilen pekiştirici bir zarf olduğunu açıklamaktadır.

Hacıeminoğlu (1971: 47) “Türk Dilinde Edatlar” isimli eserinde ise Çağatay ve Batı Türkçesinde görülen “ilen” edatını, ile + n şeklinde ayırmakta ve bunun “ile” edatıyla anlam ve görev bakımından benzer olduğunu belirtmektedir. Sonda yer alan “+n” sesinin vasıta eki olduğunu ve bu ekin anlamı kuvvetlendirmek için kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca Türkçede görevleri aynı olan eklerin üst üste kullanılması ya da bir edat ile görev bakımından ona yakın olan bir ekin birleşmesinin dilimizde çok sık görülen olaylardan biri olduğunu ifade etmektedir.

Gabain (2007: 44), sadakat ifadesi ve kuvvetlendirme (nadiren; yahut eski çokluk) bildirdiğini söyler.

Üstüner (2003: 96), + -An eki veya bu ekin sadece -n şekli haydin, gibin, neyin, gayırkın, acıkın, artıkin, len, ilen edatlarıyla ve -san, -sanın, -gılan, -uban, -matın, -ıncan, - ducaman, -dayn, -evlen, -cemen, -ışın vb. ekleriyle hemen hemen Türkçenin tüm lehçe ve şivelerinde kullanıldığını belirtmektedir.

Bu ekin morfolojik olarak izahı konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bu eki kimi araştırmacılar vasıta hali eki kabul ederken kimileri ise zarf fiil eki ya da şahıs zamiri eki olarak kabul eder. Ancak bu ekin eskiden günümüze kadar kullanılan bir pekiştirme eki olduğu anlaşılmaktadır. Kullanıldığı her kelimedeki pekiştirme işlevinin açık ve net olmadığı, eklendiği kelimeye ve yer aldığı cümleye bağlı olarak bu ekin farklı işlevler üstlendiği görülmektedir.

İncelenen metinlerde bu ek ile pekiştirme yapıldığı düşünülen örnekler şu şekildedir:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Hasretinden bağrım gan ilen dolub (AAHŞA, s.202).

İler ilen hasretini çekdiyim (AAHŞA, s.139).

Men ölsem bu dağ ilen (AAHŞA, s.77).

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Galamım bilen (ÇTEÇŞ, s.121)

Husaýyn Baýkara bilen okaýan (ÇTL, s.93)

Öz ayağım bilen barıp, bela galan bolsam nâtcek (ÇTLEK, s.610)

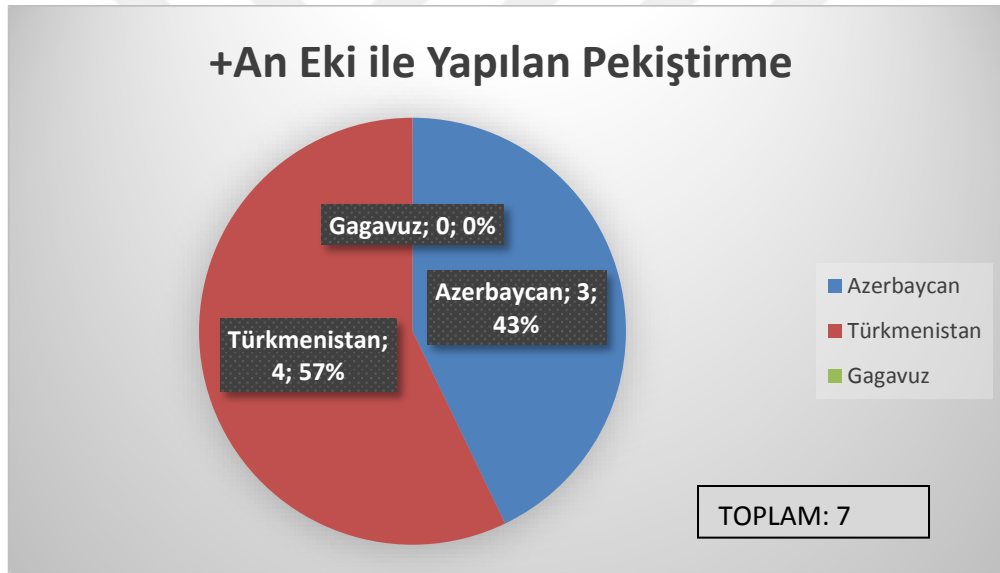
Elindäki hasasy bilen öküzi ýançmäge başlapdyr (ÇTLEK, s.624)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde bu yolla yapılan pekiştirme örneklerine rastlanılmamıştır.

Tablo 13: +An Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
+An Eki	-en	-en	-

Grafik 7. +An Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.2. +CA Eki ile Yapılan Pekiştirme

+cA eki Eski Türkçeden günümüze kadar gelen bir pekiştirme ekidir. Gabain (2007: 43), +CA ekinin Eski Türkçede “azrakça, azuçā, antaça, barça, ança” kelimelerine küçültme ve kuvvetlendirme anlamı kattığını belirtirken *bo munça nomlar* “bu pek çok nomlar” , *ilig+çä är* “elli kadar adam” örneklerinde ise “+ça”nın mukayese yahut küçültme ifade ettiğini belirtir (2007: 114).

Bu eki Hacıeminoğlu (2008: 13) Karahanlı Türkçesi Grameri adlı eserinde -ca/-çe ekinin küçültme ve kuvvetlendirme anlamında kullanıldığını belirtir ve şu örneği verir:

barça < bar-ça “bütün, hep, tamamen” (DLT-I, 210-24)

Banguoğlu (2007: 350), +cA ekinin Eski Osmanlıcadan beri sıfatlara sevgi ve okşama anlamı getirdiğini belirtir. Ayrıca +ce ekinin pek yazıya geçmeyen bir +cene şeklinin olduğundan bahseder ve “oldukça” anlamında kullanıldığını belirtir. Banguoğlu açıklama ile ilgili şu örnekleri verir: *eskicene, usulcana, aptalcana, fazlacana, güzelcene*.

Korkmaz (2003: 36) +cA ekinin eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma görevinde bir ad çekimi olan +cA ekinin kalıplaşma yoluyla sınıf değiştirerek sıfat ve zarflar türettiğini belirtir. +cA eski sıfatlara ve sıfat olarak kullanılan sözlere “olarak” anlamı katan pekiştirme türünde zarfları oluştuğunu belirtir ve şu örnekleri verir: *açıkça (söyledi), ayrıca, böylece, doğruca*.

Ediskun (1992: 146) ise, -ce/-ca küçültme ya da kısma sıfatlarını yaptığını belirterek “*sert-çe davranış, uzun-ca boy*” örneklerini verir.

Gencan (1979: 202) bu ekin çoğullanmış sayıların anlamını nicelik olarak abarttığını belirtir ve şu örneği verir:

Yıllarca uzaklarda yaşarken

İstanbul’u hicranla tahayyül, beni yordu.

Deny (2012: 576) +cA’yı miktarca kıyaslık edatı olarak tanımlar. Araştırmacı bu ekin doğrudan doğruya çağ, yani miktar kelimesinden türediğini belirtmektedir. +cA ekinin, miktar, sayı veya müddet fikri bildiren adlara eklenerek “kadar” kelimesinin anlamdaşı olarak kullanıldığını ifade eder ve eserinde şu örneklerle yer verir: *zerrece, yüzlerce, biñlerce, senelerce*.

Bu ekin pekiştirme fonksiyonuyla Oğuz grubu Türk lehçelerinde de kullanımı yaygındır. Kara (2012: 83), “Türkmen Türkçesi Grameri” adlı eserinde -ça/-çe’nin Farsça kökenli bir ek olduğunu belirterek, sözcüğe küçültme anlamı kattığını ifade eder. Kara Türkmen Türkçesinden şu örnekleri verir: *düşekçe, kitapça, yorğança*.

Ercilasun vd. (2012: 183) Azerbaycan Türkçesinde +cA ekinin, bir isim çekim eki olduğunu ancak bu ekin zamanla yapım ekine dönüştüğünü belirtir. Ercilasun,

Azerbaycan Türkçesinde yapım eki olarak küçültme ve karşılaştırma fonksiyonlarında kullanıldığını belirtir.

Nağısoylu ve Zeynallı (2009: 62) ise “Azərbaycan Dili” adlı eserde sıfatlarda “Çoxaltma daracasi” başlığı altında, $-ca^2$ adatının “Adi daracada olan sıfatların sonuna $-ca^2$ ədatının şakılçılasmış formasını artırma” fonksiyonuyla kullanıldığını belirtirler. Nağısoylu ve Zeynallı konuyla ilgili ise şu örnekleri verirler: *xırda-ca (balıq)*, *körpə-cə (xiyar)*.

İncelenen eserlerde $-cA$ ekiyle pekiştirme yapıldığı düşünülen şu örnekler bulunmaktadır:

Azərbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Tekce bir güman galdı (AB, s.110)

Zerrece yüzün görsem (AB, s.182)

Azca gelip gédesen (AB, s.293)

İllerce küslü galar (AB, s.358)

Kiçikçe yar sévmişem (AB, s.501)

Zerrece yüzün görsem (AB, s.49)

Nêçe ki tufanda deniz seslener (AT, s.35)

Ne tekçe İrani, belke dünyanı (AT, s.33)

Ani varlıklıca satı ona kız için gelmiş (ÇTL, s.48)

Qarının neça qızı, neça oğlu olmuşdu (ÇTLEK, s.72)

Neça qaradiş erkak, neça mötabar ağsaqqol (ÇTLEK, s.75)

Neça çönga, neça erkak kasildi (ÇTLEK, s.66)

Birca qızı vardı (ÇTLEK, s.67)

Zerrece üzün görsem (AAHŞA, s.83)

Derdim yok damlanın binde birince (ÇAŞA, s.266)

Gözünün ağı-qarası birca qızı vardı (ÇTLEK, s.67)

Onun köhne paşası idi, bir balaca karası oldu (ÇTLEK, s.67)

Yurdunda birca arvadla qız uşağı kaldığından (ÇTLEK, s.68)

Birce nazik belden ötrü (AAHŞA, s.10)

Bunca bir gözeli bulmadı könül (AAHŞA, s.16)

Name, yetiş birce dindir o yarı (AAHŞA, s.60)

Yenice yazlar geleyir (AAHŞA, s.72)

Tek birce yerımı mene verseler (AAHŞA, s76)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Onca milyon yıldan beri (ÇTEÇŞ, s.2)

Güzelce, şirince enik (ÇTEÇŞ, s.6)

Men göökce daaşdan sooradım (ÇTLEK, s.614)

Yüzündeki yatakdan neçè diysen kömèlèk (TT, s.9)

Onçasını bilcèk del (TT, s.20)

Şunça mukdardaki bilimi bilen (TT, s.21)

Münlerce atlını penalap bilyän (T, s.93)

Emma bir näçe adam ýaralandy (T, s.42)

Yapındı akca yorgan (ÇTEÇŞ, s.61)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Gece-gündüz takça düşbara yamaya hazırdır (ÇTL, s.55)

Avvalca xamiri hazırlayan (ÇTL, s.56)

Yaxşıca qarışdırın (ÇTL, s.56)

Aralı-aralı azca unlanmış siniya (ÇTL, s.57)

Yenica açılmış rusmaktabına gedib (ÇTL, s.66)

Men neça illerdir (ÇTL, s.52)

Bir neça dilim azılmış sarımsaq (ÇTL, s.56)

Canım benim, düşün çokça (ÇTLEK, s.139)

Sana pekçä bän yalvarêrım (ÇTLEK, s.139)

Pekçä dalgalandım (ÇTLEK, s.148)

Da nicä geçer Gagauzda (ÇTLEK, s.157)

Nicä insan saalıksız (GÇŞA, s.94)

Nicä zamannar yılda (GÇŞA, s.29)

Ki sıkça kiyat sana yazmazdım (GÇŞA, s.113)

Zorca ucu bulmaca (GÇŞA, s.142)

Karpuz kestim kan gibice (GT, s.165)

Varlıklıca satıcı ona kız için gelmiş (ÇTL, s.48)

Alaca mezar, dünneyi gezêr (GT, s.93)

İçi akça penir dıl (GT, s.94)

Kırmızıca boyadım maninin yönüne dayadım (GT, s.101)

Alaca danda vardır gözeli (GT, s.110)

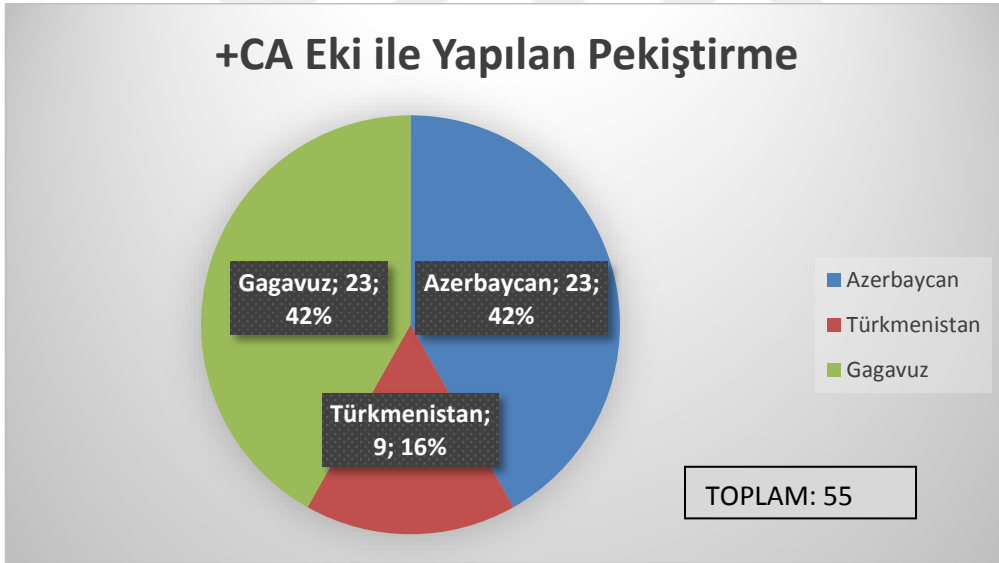
Benim sersemce yarım (GT, s.153)

Ama biraz korkakmışlar, üçüncüsü da deliceymiş (GT, s.247)

Tablo 14: +CA Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
+CA	+ce +ca +çe +ça	+ca +ce +cé +çe +ça +çè	+ça +ca +çä +cä +ce

Grafik 8. +CA Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.3. +CAk Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkçede sıfatların sonuna gelerek eklendiği sıfatın anlamın boyutunu derecelendiren ekler pekiştirme veya küçültme ekleri olarak kabul edilmektedir. Sıfatlardan sonra gelerek onların anlamında azlık, küçüklük, sevgi bakımından eksiltme yapan ekler küçültme eki olarak adlandırılmaktadır.

Korkmaz (1995: 65-71) bu ekin yapısını +çak < +ça ekinin + ok pekiştirme ekiyle kaynaşmasıyla oluştuğunu belirtir ve bu eki pekiştirme ekine dayandırır. Ayrıca Korkmaz, “+çak” ekinin Alt., Tel., Küer., Şor gibi Altay lehçeleri ile Uyg, Çağ., Özb., Tar., Trkm, ve Osm. Türkçelerinde görüldüğünü, Oğuz ve Türkmen lehçelerinde bu ekin genişletilmiş olarak “+çağ + az, +çuğ + az” şekillerinde kullanıldığını belirtmektedir.

Korkmaz (2003: 40) bu ekin sıfatlardan pekiştirilmiş küçültme sıfatları türettiğini şu örneklerle açıklamaktadır: *büyücek* (*büyük+cek*), *ılıcak* (*ılık+cak*), *ısıcak* (*ısı+cak*) > *sıcak*, *küçücek* (*küçük + çek*), *sağlıcak* (*sağlık+cak*), *soğucak* (*soğuk+cak*) “oldukça soğuk”. Korkmaz aynı çalışmasında bu ekin sıfatlardan pekiştirilmiş bazı zarflar türettiğini belirtir ve şu örnekleri verir: *çabucak* (<*çabuk+çak*), *demincek*, *hemencek*, *şimdicek*.

Ergin (2008: 241) bu ekin eskiden günümüze kadar kullanılan bir küçültme yapım eki olduğunu söyler. Bu ekin özellikle Eski Anadolu Türkçesinde çekim eki olarak eşitlik eki olarak kullanıldığını ifade eder ve şu örnekleri sayar: *tatluçak*, *yakınçak*, *tizçek*, *yalıncak*, *esrüçek*.

Hatiboğlu (1981: 35-37) ise +CAK ekinin küçültme, azlık, sevgi, şefkat kavramları veren sözcükler kurduğunu belirtir ve bu eki, “-cak” eki “-k” sesinin yanındaki dar ünlünün genişlemiş şekli olan “-cık” ekinden dönüşmüş, bir küçültme eki olarak açıklar. Hatipoğlu +cAk ekinin küçültme fonksiyonunu şu örneklerle açıklar: *büyücek*, *küçücek*, *yalıncak*, *kuzucak*, *yavrucak*, *yumurcak*.

Banguoğlu (2007: 161), sınırlı sayıda olan bazı adların ve sıfatların bu eki alarak küçültme anlamını kazandığını belirtir: *yavrucak*, *yumrucak*, *hemencek*, *demincek*.

Deny (2012: 293), küçümseniklerin alelade eki olarak tanımladığı ekin bu fonksiyonuyla çok az sayıda örneklerde yer aldığını belirtir. Araştırmacı bu ekin Eski Osmanlıcada şu örneklerde görüldüğünü belirtir: *tizcek*, *ısıcak*, *çocukak*.

Ediskun (1992, 247) bu ekin küçültme ya da kısma sıfatları yaptığını belirterek şu örnekleri verir: *büyü(k)-cek* (*ev*), *küçü(k) –cek* (*çocuk*)... gibi.

Arslan(2002: 224-228) +CA ekinin özellikle zarflara eklendiği durumlarda zarfların anlamını pekiştirerek kuvvetlendirdiğini belirterek şu örneği verir: *Evi iyice temizledi*.

Koç (2000: 505-514) “-ca eki üzerine” adlı makalesinde –ca ekinin kesinlik kavramı veren “antaça, ançakinça, neçete” ve küçültme kavramı içeren “ança, azrakça” gibi zarfları oluşturduğunu belirtir.

Ercilasun vd. (2012: 183) Azericede +Cäk ekinin genellikle isimlere küçültme fonksiyonuyla eklenen ve pek işlek olarak kullanılmayan isimden isim yapım eki olduğunu ifade eder ve şu örnekleri verir: *dilçäk* (*küçük dil*), *hörümçäk* (*örümcek*), *älcäk* (*eldiven*).

Kara (2012: 82), Türkmencede ekin pek işlek olmamasına karşın keyicek “*ceylancık*”, *torsucak* “*porsukçuk*”, *tovuçak* “*tavukçuk*” sözcüklerinde olduğu gibi sevgi ve küçültme fonksiyonuyla birkaç örnekte bulunduğunu belirtir.

Özkan (1996: 103) +CAk ekinin görev ve kullanılışı bakımından +CIk ekine benzediğini belirtir ve terliceğim <terlik+cek+ler+im, çocuk< çocuk+cak, balıcak <balık+cak örneklerini verir.

Taranan eserlerde +CAk eki ile pekiştirme yapıldığı düşünülen örnekler aşağıda yer almaktadır:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Evden çıldı köynekcek (AB, s.211)

Boyu boylardan göğçek (AB, s.211)

Üzü gülden de gökçek (AB, s.211)

O diil hayvan ama çocuk (ÇTL, s.18)

Gözel-gayçak bir galin olan xalsa (ÇTLEK, s.72)

Hor yamaşacak bolsañ (TT, s.31)

Bağçaya, bağa köynekcek (AAHŞA, s.71)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Aydımcak aydar (ÇTEÇŞ, s.11)

Yığnan, yığınçağın barı kül oldu (MD, s.226)

Bolcak oğlan yaşlığından bellidir (MD, s.357)

Yalıcak nanlarının yarisını (TT, s.1)

İşiklerindeki bəyicək guma çıkarıp (TT, s.29)

Necd dağına çıkar bolçak (T, s.73)

Beynini bir yere cemlecek bolyan yalı sıkıştırdı (ÇTLEK, s.593)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Gözel-gökçak bir kız (ÇTL, s.63)

Pütürcekli ellerdän (GÇŞA, s.50)

İsteeriz serin çıksın çabucak (GÇŞA, s.289)

Alacası boyuncak (GT, s.155)

Hem bas çetin, çocucak (GT, s.188)

Bollucaklar olsun (GT, s.191)

Biri küçük, biri büücêk (GT, s.192)

O filizli bir tomrucak (GBY, s.39)

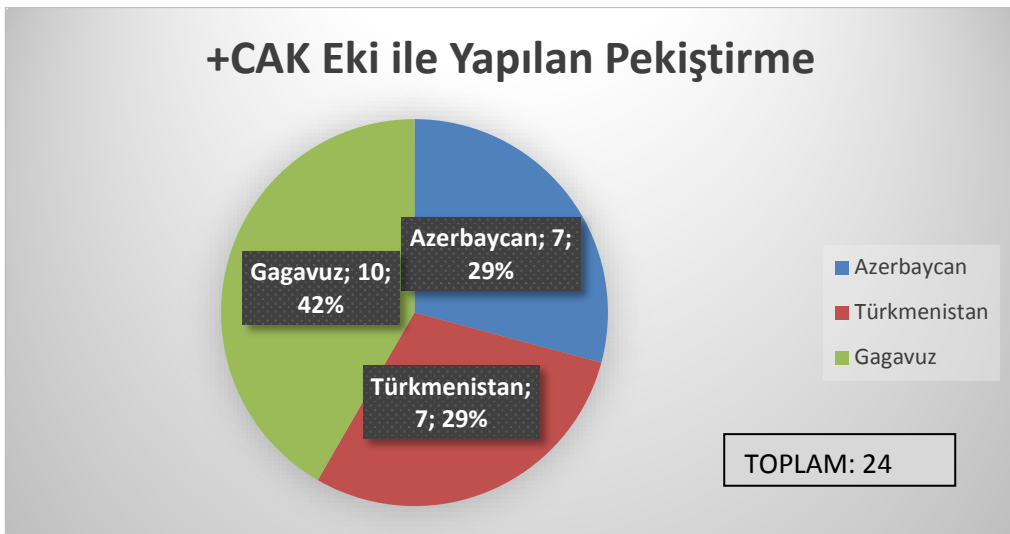
Karı tezdä ölmüş da çocucak yalnız kalmış (ÇTL, s.17)

Ani o diil hayvan ama çocucak (ÇTL, s.18)

Tablo 15: +CAk Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
+CAK	+cek +çek +cak +çak	+cak +çağ +cek +cêk +çak	+çak +cek +cak +cêk

Grafik 9. +CAk Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.4. +CIK Eki ile Yapılan Pekiştirme

Kelimenin mana derecesini arttıran eklerden biri de +CIk ekidir. Bu ek kelimenin mana derecesini güçlendirdiği kadar geldiği sözcüğe küçültme ve sevgi anlamı da katmaktadır. Tarihin çeşitli devirlerinde var olduğu bilinen +CIk eki, günümüzde Oğuz lehçelerinde varlığını devam ettirmektedir.

Timurtaş (2012: 90), Eski Türkiye Türkçesi adlı eserinde Sıfatlarda Karşılaştırma, Berkitme ve Küçültme başlığı altında incelediği -cak, -cek, -cuk, -cük eklerinin sıfatlarda küçültme görevi üstlendiğini belirterek şu örnekleri verir: *yakıncak menzili, kısacuk ömr, azacuk müddetin içinde*.

Banguoğlu (2007: 351) “-cik” ekinin adlara gelen bir küçültme eki olduğunu ve “pek” aşırı anlamıyla sıfatlara eklendiğini belirtir: *kısacık, incecik, körpecik*.

Korkmaz (2003: 341) ise *azıcık (aş), daracık (sokak)* örneklerinde olduğu gibi bu ekin sıfatlardan aşırı küçültme veya pekiştirme bildiren sıfatlar türettiğini belirtir.

Ercilasun (2012: 43) ise isimlere ve sıfatlara küçültme, pekiştirme, sevgi ve acıma ifadesi katan bir ek olduğunu ifade eder.

Hatiboğlu (1981: 38) “-cık” ekiyle kavramı küçültülmüş sözcüklerde anlamın pekiştirilmesi amacıyla ikinci bir “-cık” ekinin de kullanıldığını ifade ederek şu örnekleri verir: *kısacıcık, ufacıcık*.

Ergin (2008: 164) bu ekin Eski Türkçede olmadığını ve kendisinin bir eşi olan -**cak**, -**cek**, ekinden türemiş olduğunu belirtir. Ekin başlangıçta ç’li kullanımlarının mevcut olduğunu Osmanlıcanın son devirlerinde ve Türkiye Türkçesinde “c”li şekillerinin kullanıldığını açıklar. İsimden küçültme ve sevgi bildiren isimler yaptığını belirtir.

Barutçu (2002: 224-228) “Türkiye Türkçesinde küçültme ve pekiştirme kavramları ve -cık eki üzerine” adlı çalışmasında -cık ekinin asıl isimlere getirildiğinde kelimenin anlamına küçültme ve sevgi ifadesi kattığını ancak aynı ekin sıfatlara yani vasıf isimlerine eklendiğinde ise küçültme yerine pekiştirme ve kuvvetlendirme işlevi gördüğünü belirtmektedir.

Ediskun (1992: 146) ise -ce eki ile yapılmış küçültme sıfatlarının kimisine -cik eki ulanınca aşırılığın arttırıldığını belirtir. Araştırmacı ayrıca bunları aşırılık sıfatları altında inceler ve şu örnekleri verir: *kısa-cık (boy), ince-cik parmak, ufa(k)-cık oda*.

Deny (2012: 294- 297) bu ekin *yavrucuk*, *bebecik* gibi sözcüklere küçümseme anlamı katmasının yanında +ca ekiyle birlikte kullanıldığı zaman *yakıncacık* (*çok yakınca*) örneğinde olduğu gibi sözcüğün manasını gürleştirdiğini belirtir.

Ercilasun vd. (2012: 184) +cığ/ +cik, +cuğ/+cük eklerinin isimlere ve sıfatlara küçültme, pekiştirme, sevgi ve acıma ifadesi kattığını belirterek şu örnekleri verir: *gızcığaz*, *bibiciyâz*, *ğuşcuğaz*, *uşağcığaz*.

Kara (2012: 82), -cık/-cik, -cuk/-cük ekinin Türkmencede sevgi ve küçültme ifade eden isim ve sıfatlar yaptığını belirtir. Şu örnekleri verir: *balacık*, *kısacık*, *incecik*, *yumşacık*.

Özkan (1996: 102) +cık ekinin asıl küçültme eki olduğunu ifade eder: *bacacık*, *yapracık*, *küçücük*.

İncelenen metinlerdeki ilgili örnekler aşağıdadır:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Bu yarımçıg canımı (AB, s.216)

Oturdu bir alçak divancık (ÇTL, s.26)

Benim vardı biricik oolum (ÇTL, s.26)

O tezicik aldı testisini da başladı (ÇTL, s.47)

Çöşma pek yavaşacık (ÇTL, s.47)

Şindicik gideyim ona (ÇTL, s.47)

Şindicik aydınanacêk (ÇTL, s.47)

Azacıq zafaron suyu alava edarak (ÇTL, s.55)

Azacıq unlanmış taxta ve masaya (ÇTL, s.56)

Bir tüyü de azacık (ÇAŞA, s.322)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Kiçijik “hayatjyk” görünüşinde galdyryp (ÇTL, s.105)

Yalañaç ayacıklarını uzadıp (TT, s.4)

Ya çörëcigini aldılar mı elinden? (TT, s.5)

Ayak biten oglancıgam bir eli bilen (TT, s.4)

Azacık gayrat edin (TT, s.2)

Boyuncığını süyndürë-süyndürë (TT, s.1)

Yırtık köynëcigindën yapışıp yatırdı (TT, s.4)

Yukacık zerbap donlı (T, s.22)

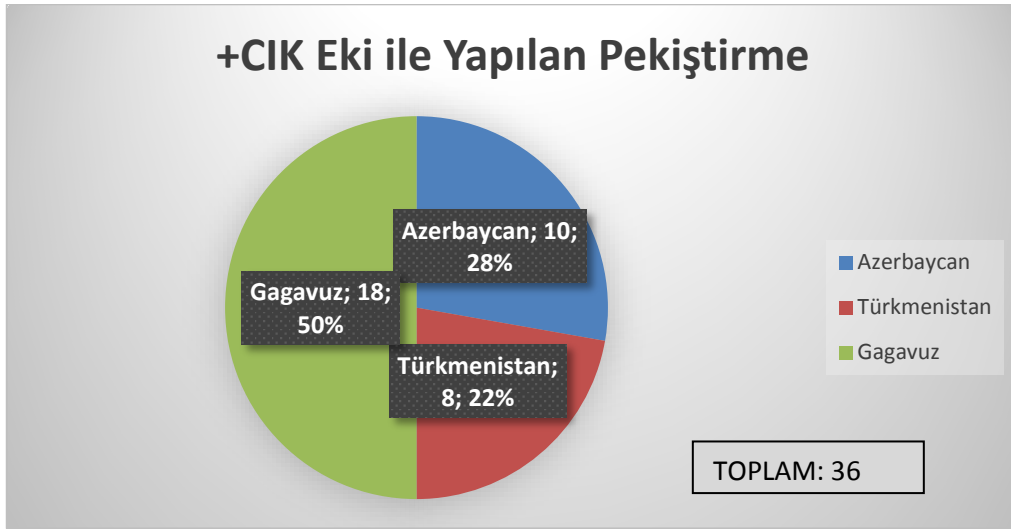
Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

- Azacıq zafaran suyu alava edarak (ÇTL, s.55)
Alınan kütlani acacıq unlanmış (ÇTL, s.56)
Sendän uzacık bulunarken (ÇTLEK, s.143)
Kaşıdı birazcık enesini da (ÇTLEK, s.166)
Birär fincän şarapçık da sora (ÇTLEK, s.166)
Laftan kimseycik enseyämeer (ÇTLEK, s.144)
Hiç kimseycik muttu demäz (ÇTLEK, s.144)
Bu ölä, bu gözäl, karıcık (ÇTLEK, s.146)
Vermeydin bana bişeycik (ÇTLEK, s.152)
Haliz fayda şarapçıkta (ÇTLEK, s.163)
Yanardı altıncık ateş (GÇŞA, s.219)
Lunga-lunga derecik (GÇŞA, s.56)
O, ayolcuk, uzak oldu (GÇŞA, s.70)
Askersi tezicik Doni’i pat altına yollamış (GT, s.213)
Bir dilimcik ekmek (GT, s.269)
Küçükçükmüş Kalina (GT, s.271)
Pek yavaşacık akar (GT, s.288)
Gölmecin sıcacık (GBY, s.50)

Tablo 16: +CIK Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
+CIK Eki	+cık +cik +çığ +cıq	+jik +cık +cig +cıg	+cıq +cık +çık +cik +cuk +çük

Grafik 10. +CIK Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.5. +DAn Eki ile Yapılan Pekiştirme

Bu ekle ilgili olarak Ediskun(1992: 113) ismin “-den” hal ekinin iki kelimeyi üstünlük derecesiyle bağladığını belirterek şu örnekleri verir: *Evden yüksek kulübe, sirkeden ekşi erik.*

Korkmaz ise (2003: 110) “den” ekinin eklendiği adla daha sonra gelen sıfat arasında karşılaştırma ilgisi kurduğunu ifade eder:

Fakat inşaat başlayacağı zaman birincisinden çok daha zorlu bir mesele çıktı.

Eskisinden daha çok dillendi sizin.

Taranan eserlerde +DAn ekinin pekiştirme fonksiyonuyla ilgili bulunan örnekler aşağıda belirtilmiştir:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Azdan az kaldı (ÇAŞA, s.111)

Bele ayırdı kim candan canı (ÇAŞA, s.113)

Âşık bize ezizden de ezizdi (ÇAŞA, s.248)

Men bir efsâneyim, kadîmden kadîm (ÇAŞA, s.379)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

İtkölege birden yitdi (ÇTEÇŞ, s.27)

Birden güldi Halmırat (ÇTEÇŞ, s.33)

Baldan-da süyci (ÇTEÇŞ, s.73)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

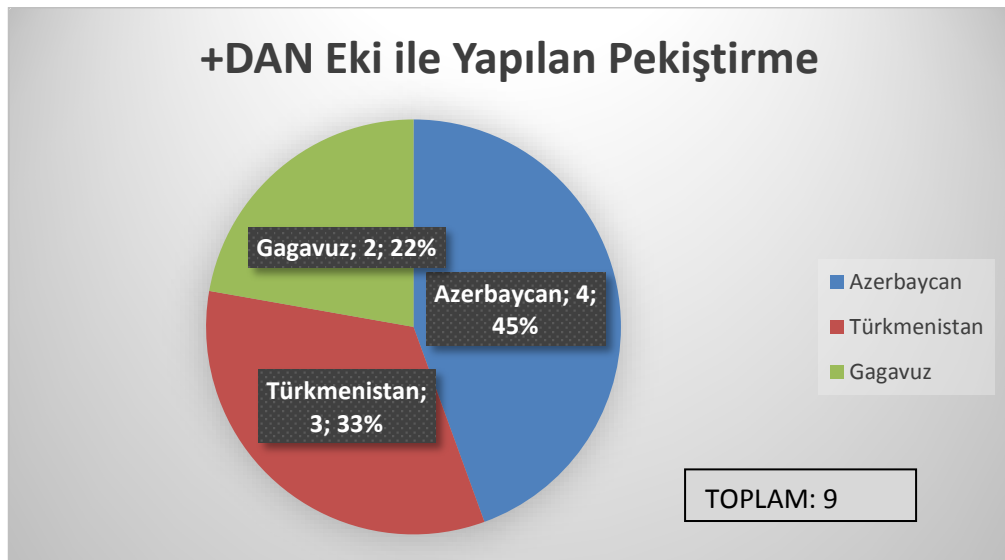
Bu dünyada zordan zordur, boş kafa doldurmak (GT, s.65)

Dediler yarım sevdi bir kızı aşırıdan (ÇTEÇŞ, s.42)

Tablo 17: +DAn Eki ile Yapılan Pekiştirme

TürkiyeTürkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
+DAn Eki	+dan +den	+dan +den	+dan

Grafik 11. +DAn Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.6. +-Dİr/ +-DUR Eki ile Yapılan Pekiştirme

Ek fiilin geniş zamanının 3. teklik şahsında kullanılan -dır / -dir / -dur / -dür / -tır / -tir / -tur / -tür eki bazı çekimli fiillerden sonra kullanılmaktadır. Bu ek hikâye, rivayet, şart dışında fiillerle dördüncü bir bileşik çekim oluşturmaktadır. Bu tür kullanımlar fiilde kuvvetlendirme anlamını meydana getirmektedir.

Korkmaz (2003: 697-727) “*Benden selam olsun Bolu Beyi’ne.../Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır.*” örneğinde olduğu gibi -Dır / -Dur ekinin gereklilik kipinin üçüncü şahıslarında kuvvetlendirme manası kattığını belirtir. Ayrıca Korkmaz “*Yeter olmuştur, gün günden beter olmuştur ve de bıçak gelip kemiğe dayanmıştır.*” örneğindeki gibi -Dır / -Dur bildirme ekinin çekimli fiillerin duyulan geçmiş zaman, -makta ekiyle oluşturulan şimdiki zaman ve gelecek zaman kiplerinin üçüncü şahıs teklik ve çokluk çekimlerinde fiilin anlamına bir “kesinlik” ve “pekiştirme” anlamı kattığını ifade eder.

M. Ergin (2008: 330-331) ise önce fiil çekimlerinin yalnız üçüncü şahıslarında kullanılan -Dır / -Dur ekinin son zamanlarda kullanış sahasını kaybederek fiillerin şimdiki zaman birleşik çekimini yapan bir ek haline dönüştüğünü açıklamaktadır. Ayrıca bu ekin şimdiki zaman, kuvvetlendirme ve ihtimal olmak üzere üç fonksiyonunun bulunduğunu belirtir. Günümüzde asıl fonksiyonu olan şimdiki zaman ifadesinin pek belirmediğini, kipleri şimdiki zamana naklederken kuvvetlendirme ve ihtimal anlamlarının da ön plana çıktığını söyler.

Ediskun (1992: 189), -dir ve -dirler isim kök ya da gövdelerine ulandıklarına ya da ulanmadıklarına göre cümlelerde çeşitli anlam ayrılıkları görüldüğünü belirtir. Bu eklerin isim kök ya da gövdelerine eklendiği zaman kuvvetli bir olasılık anlamı verdiğini belirtir ve şu örnekleri verir: “Bu saatte dükkânlar kapalıdır; yol ıssızdır, güneş yakıcıdır”.

Hatiboğlu (1981: 163) ise bu ekin belirsiz geçmiş zaman çekiminde bir kesinlik, kararlılık anlamının ön plana çıktığını söyler ve şu örneği verir:

O zaman bu durumları önceden düşünerek tedbir almışsızdır.

Gülsevin (2011: 84) “+dur” ekinin eklendiği fiile iki ayrı ihtimal kattığını belirtir. Buna göre fiilin ilgili zaman içinde ‘kesin olarak’ işlendiğini ya da ‘belki işlenmiş olabileceğini’ ifade ettiğini belirtirek Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımlarına şunları örnek verir:

Mâlcugazını getürince nice zahmet çekmişizdir.

Tıb 'ilmine ta'alluk dutan nesnelerde buyurmuşdur.

Bu ek aynı zamanda Anadolu ağızlarında da pekiştirme göreviyle yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Gülseren (2000: 196), Malatya ili ağızlarındaki “+Dır” ekinin kullanımının anlamı daha kuvvetlendirdiğini belirtir ve “Malatya İli Ağızları” adlı eserinde şu örneği verir:

Bizlere yohluk yohdurdur.

Gemalmaz (1995: 318) ise “Erzurum İli Ağızları” eserinde bildirme geniş zaman teklik ve çokluk üçüncü şahıslara getirilen “+Dır <Eski Türkçede turur” ekinin cümleye kuvvetlendirme anlamı kattığını belirtir ve şu örnekleri verir: *gardaşdır/kardeştir, ağadır/ağadır, guldur /kuldur.*

Araştırma yaptığımız lehçelerden biri olan Gagavuz Türkçesinde + -Dır / + -Dur ekinin geniş zaman çekiminde tereddüt ve pekiştirme anlamının ortaya çıktığı görülmektedir. Özkan (1996: 168) bununla ilgili şu örnekleri vermektedir:

Ne olardır benim üremde

Pek beklêrdir her günü

Çalarsın açar ötêrdir canım.

Baydar (2012: 43) “+Dır Bildirme Eki Üzerine” adlı çalışmasında tur-ur veya +Dır, Uygurcadan itibaren ifadeyi kuvvetlendirmek / ifadeye kesinlik katmak ve ihtimal bildirmek için fiillerde de kullanılmaya başlandığını ifade eder. Araştırmacı aynı zamanda bu ekin, Türkçenin hiçbir döneminde bir yüklemleştirci olarak kullanılmadığını; hem isim, hem de fiil cümlelerinin sonunda bir pekiştirme enklitiği olarak kullanıldığını belirtir.

İncelenen metinlerde +Dır ekinin pekiştirme fonksiyonuyla kullanıldığı düşünülen örnekler şöyle sıralanabilir:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Behteve, Vahid, o keslerdir-bu hoş alemedir (ÇTLEK, s.63)

Manim qalabamintantanasi, sanca, manasızdır (ÇTLEK, s.75)

O manim yegana varisimdir (ÇTLEK, s.76)

Bir mamlakat gözünü ona dikmişdir (ÇTLEK, s.76)

Onun biza dexli yoxdur (ÇTLEK, s.83)

İki uşağım vardır. Benim adım alidir (ÇTL, s.50)

Neftçi Bakının meşhur komandasıdır (ÇTL, s.52)
Heca veznina yaxın bəhrlərdə bir sıra şeirlər yazmışdır (ÇTL, s.62)
Xalq ruhu, xalq dili özünün parlaq ifadəsini tapmışdır (ÇTL, s.70)
Türk dili dillərin ən zənginlərindəndir (ÇTL, s.73)
Ne gaydadır bu sende (AB, s.58)
Çökmüşdür hâzin sükût cihâna (ÇASA, s.24).
Böyük bir mamlakat gözünü ona dikmişdir (ÇTLEK, s.76).
Heca vaznına yaxın bəhrlərdə bir sıra şeirlər yazmışdır (ÇTL, 62).
Atatürk'ün sağlığında üç dil qurultayı çağırılmışdır (ÇTL, 63).
Bu mövzuda çox şey yazılmış, söylenmişdir (ÇTL, 65).

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Ondan efgan tartıp, gönlüm kalmıştır (MD, s.243)
Niyet bana yaman hem-râh bolmuştur (MD, s.243)
Yoktur, bilgil, bî-gümân (MD, s.418)
Her genle berilmiştir otuz ogul (ÇTL, s.94)
Belki, damcadır, buldurap duran (ÇTEÇŞ,s.43)
Gün şolân barı, hem de Gün-Gündür (ÇTEÇŞ,s.43)
Şol çin mıdır ya-da yalan (ÇTEÇŞ,s.71)
Durmuşıñ görki- Çağadır çağa (ÇTEÇŞ,s.129)
Açılmıştır anda renk be renk güller (MD, s.36)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

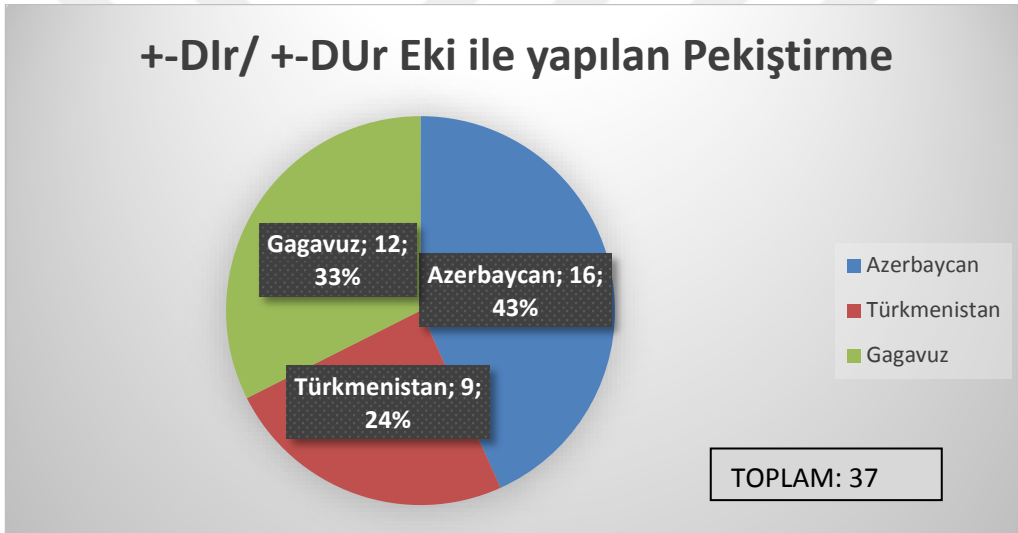
Bəhrlərdə bir sıra şeirlər yazmışdır (ÇTL, s.62)
Güneşe qarşı duyğularından doğmuşdur (ÇTL, s.74)
Bu yolla töremişdir (ÇTL, s.74)
Adlar dila çevrilmişdir (ÇTL, s.74)
Ölädir o -cümbüşçü, şakacı, şennikçi (ÇTLEK, s.154)
O yoktur neçin diysin şaraba (ÇTLEK, s.167)
O takım hayvan yoktur gördüm (ÇTL, s.17)
Bekçidir o kismet hep-hep (GÇŞA, s.43)
Ayaydında öpüşmää, yakışırdır pek (GÇŞA, s.51)
Tozlumuydur yollar- biläsin koyun (GÇŞA, s.53)
Deyêsiniz aliptedir, ülüptêdir (GT, s.187)

Nica fəslən kokusu, hiç bilməzdir (GÇŞA, s.100).

Tablo 18: +-Dİr/ +-DUR Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
+-Dİr/ +-DUR Eki	+dır +dır +dur +dür	+tır +tur +dır +dır +dür	+dır +dur +dır +tur

Grafik 12. +-Dİr/ +-DUR Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.7. –Gıl Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden günümüze kadar kullanılan bir emir kipidir. Bu ekin en önemli özelliği pekiştirme görevinin anlamda belirgin olarak görülmesidir.

Caferoğlu (1989: 1) V-X yüzyılları arasında ortaya çıkan bu ekin Göktürk Yazıtlarında ikinci tekil şahıslarda kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir: *yelme kongu edgüti urgıl, basıtma timiş sabımın tüketi eşidgil*.

Sertkaya (1986: 135-142), Oğuz Kağan destanında yer alan *bolsungıl* ifadesindeki –gıl ekinin 2. teklik şahıs emir eki değil, kuvvetlendirme eki olduğunu belirtir.

Alyılmaz (1994: 256) ise Orhun Yazıtları üzerine yapmış olduğu çalışmada, bu eki cümle sonu ek edatı olarak kabul etmektedir. Alyılmaz, bu ekin gerçekte emir 2. teklik şahıs eki olmadığını, emir 2. teklik şahıs ekinden sonra kullanılan cümledeki emir anlamını kuvvetlendiren bir ek olduğunu ifade eder.

Gabain (2007: 79), emir kipinde 2. şahıs için sadece fiil tabanı ya da -gıl, -gil ekinin kullanıldığını ifade eder: *aya-gıl, aḡ-gil*.

Gülsevin (2011: 111) ise -GIL ekinin Eski Anadolu Türkçesinde 2. kişi teklik şahıslarda dilek-istek, duâ ve tavsiye yolu ile gereklilik ve emir bildirdiğini ifade eder ve şu örnekleri verir:

beg eyitdi eyitgil

fıkr; idüben baḡgil gözüñe

bizi dinlendürgil ve kayḡumuzu gidergil

Timurtaş (2012: 129), Eski Türkiye Türkçesinde emir kipinin her şahsı için ayrı ekler kullanıldığını ifade etmiştir. Timurtaş teklik 2. şahıs emir kipinin bâzen eksiz, bâzan -gıl,-gil ekiyle kullanıldığını ifade ederek şu örnekleri verir: *itmegil, işitgil, kılmaḡil, kamaḡıl*.

Hacıeminoğlu (2008: 190), Karahanlı Türkçesinde 2. Teklik için -gıl/-gil; -gın/-gin eklerinin kullanıldığını ifade eder: *anun-gıl, ay-gıl, kaç-gıl, keçür-gil*.

Anadolu sahasında yazılan Türkçenin grameri ile ilgili eserler incelendiğinde özellikle bu ekin Eski Türkçeden günümüze kadar kullanıldığı ve bu ekin cümlelerde emir kipinin anlamını pekiştirdiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca Caferoğlu (1989: 1-10) Türk dilinin dördüncü evresinde bu ekin lehçeler ayrımı üzerinde fonetik değişmelerere uğramış “-gın / -gin /, - gıl / -gil, - gır / -gir” şekillerinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu ekin 18. ve 19. yüzyılda değişime uğrayarak Başkurtçada -kıla / -kele, -ḡıla / gele; Kırgız Türkçesinde -ḡıla / -ḡula; Kumukçada -gın, -gın, -kun / -ḡun, -ḡun / -ḡun; Türkmencede -ḡun / -ḡün, -gin / -gin; Karayimcede -kın / -kin, -kın / -kin, -kun, -gın / -gin / -ḡun olmakla beraber -kyun, -gyün, Baraba Türkçesinde -ḡıl / -gil / -ḡın / -gin / -kin gibi şekillerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Ergin ise emir (2008: 306) 2. teklik şahıs için -gıl/gil ekinin Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcanın başlarında kullanıldığını belirtir. Günümüzde ise bazı ağızlarda, özellikle Azeri sahasında kullanıldığına dikkat çeker.

Kara (2012, 136), Türkmen Türkçesinde emir teklik ikinci şahsın al/alğın “al”, bil/bilğin “bil”, bolğun “ol” söy/söyğün “sev” şeklinde ikili kullanıma sahip olduğunu belirtir. Ancak yapmış olduğumuz incelemelerde Türkmen Türkçesinde emir teklik ikinci şahsın kullanımıyla ilgili olarak “-GII” ekinin kullanımının da mevcut olduğu örneklerle tespit edilmiştir.

İncelenen metinlerde -GII ekinin pekiştirme fonksiyonuyla kullanıldığı düşünülen örnekler şöyle sıralanabilir:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Götürgil gereğince (AB, s.53)

Peyvand əzgil, iri heyva ağacları ile dolu (ÇTLEK, s.83)

İsteyirsən heber tutgil Sara’dan (AAHŞA, s.79)

Soframdaki tatlıların zehir iken çeker olur, bunu bilgil (ÇAŞA, s.318)

Bandalı yüzbaşının gülöysə nar, peyvənd əzgil (ÇTLEK, s.83).

Gülmüz, üzüm güler olur, bunu bilgil (ÇAŞA, s.317).

Gelmez yolum gelir olur, bunu bilgil (ÇAŞA, s.317).

Bakmaz gözümlər bakar olur, bunu bilgil (ÇAŞA, s.317).

Akmaz suyum akar olur, bunu bilgil (ÇAŞA, s.317).

Yanmaz odun yanar olur, bunu bilgil (ÇAŞA, s.317).

Sınmaz yağım sınar olur, bunu bilgil (ÇAŞA, s.317).

Soframdaki tatlıların zehir içən çeker olur, bunu bilgil (ÇAŞA, s.318).

Nələr olur, nələr olur, nələr olur, bunu bilgil (ÇAŞA, s.318).

Kavranların işləməzken işlər olur, bunu bilgil (ÇAŞA, s.318).

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Kişi bolsan, kadem koygyl doğruya (M.D., s.214)

Her zaman tevbe dep tutgil sen yaka (M.D., s.212)

Dûd-keslik ziyandır işitgil özün (M.D., s.212)

Ya lâl otur, ya dür saçgyl (M.D., s.229)

Ölürüm, kalırm, gitmegil, oğlum (M.D., s.461)

Yá meniň dinime girgil (ÇTL, s.90)

bolmasa, gyzyny maňa bergil-diydi (ÇTL, s.90)

Matumguly, gongul güle (T, s.73)

Mecnun kibi işka köyseň, adam oğly unutmağyl (T, s.73)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Bu gün menin pulumuy bengil (ÇTL, s.90)

Ya, menin dinime girgil (ÇTL, s.90)

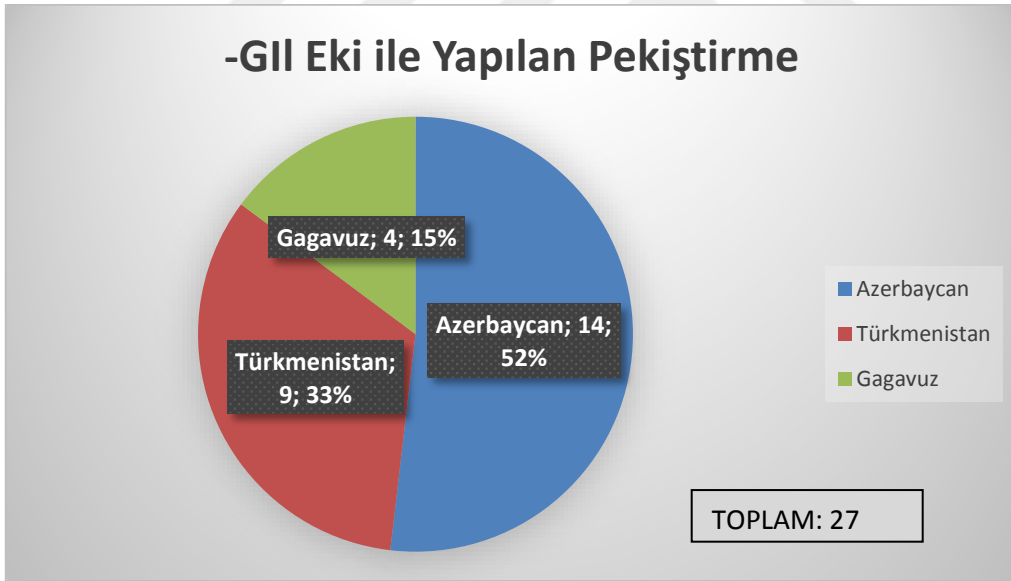
Sen maña öyläne çenli möhlet bergil (ÇTL, s.90)

Gyzyny maña bergil (ÇTL, s.90)

Tablo 19: - Gil Eki ile Yapılan Pekiştirme

TürkiyeTürkçesi	AzerbaycanTürkçesi	TürkmenTürkçesi	GagavuzTürkçesi
-Gıl	-gil	-gıl -gil -gul -ğıl	-gil

Grafik 13. - Gil Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.8. -GIn Eki ile Yapılan Pekiştirme

Korkmaz Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi adlı eserinde (2003: 167) fiillerden aşırılık derecesi gösteren pekiştirilmiş sıfatlar türeten bu ekin kalıplaşma yoluyla oluşturduğu adların mevcut olduğunu belirtir ve şu örnekleri verir:

baskın (birden bire yapılan hücum), *bozgun* (yeniliş, hezimet), *taşgın* (su baskını), *vurgun* (kolayca ve haksız ele geçen kazanç)

Ergin (2008: 189) bu ekin Türkçede eskiden beri büyültme ve aşırılık manasıyla kullanılan bir yapım eki olduğunu ve Eski Anadolu Türkçesinde daha çok -ğün, -gün şeklinde kullanıldığını belirtir.

Ercilasun vd. (2012: 45) bu ekin fiillerden anlamı pekiştirilmiş sıfatlar türeten işlek bir ek olduğunu belirtir ve şu örnekleri verir:

azgın, baygın, bezgin, bıkkın, bitkin, coşkun...

Özkan (1996: 112), Gagavuz Türkçesinde bu ekin büyütme, aşırılık fonksiyonunda yaygın olarak kullanılan bir ek olduğunu ifade eder.

Kara (2012: 92) fiilin gösterdiği hareketle ilgili özelliğin bir varlıkta fazlaca bulunduğunu ifade eden isim ve sıfatlar yapan bir yapım eki olduğunu ifade eder.

İncelenen metinlerde bu ek ile pekiştirme yapıldığı düşünülen örnekler şu şekildedir:

Azeri Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Tutgun göylüm açıldı (AB, s.112)

Ğaçgın (yurdunu terk etmiş kimse, muhacir) (TLG, s.188)

Satgın (hain, namert, alçak adam) (TLG, s.188)

Äzgin (ezilmiş, yorgun, halsiz, bitkin) (TLG, s.188)

Düşgünü dinmez ağlar (AB, s.381)

Solğun baxışlarına bir xeyli baxdı (TLG, s. 217)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Aarğın (yorgun) (TTG, s.92)

Doyğın (doymuş) (TTG, s.92)

Gızğın (sıcak) (TTG, s.92)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Baygın (GTG, s.112)

Düşkün (GTG, s.113)

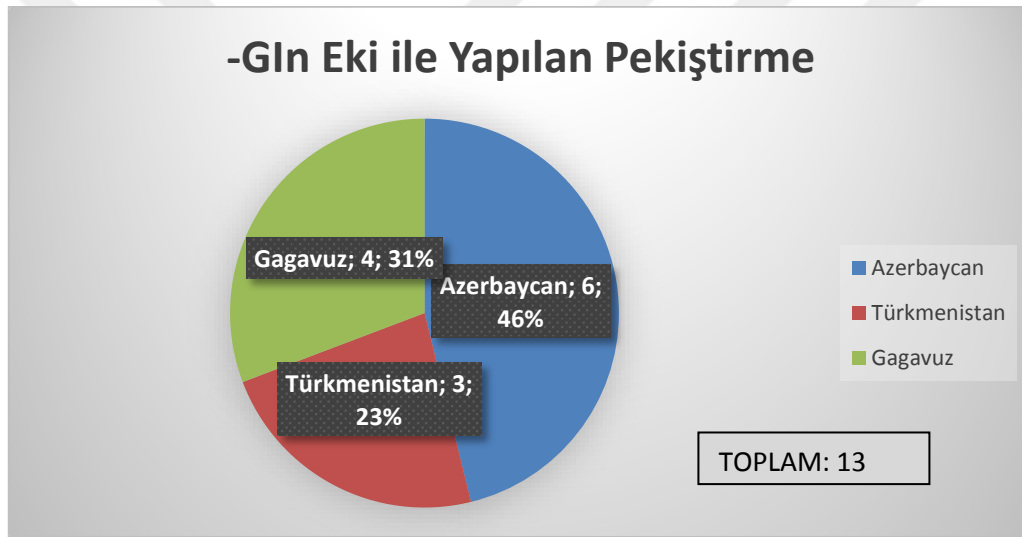
Savurgun (fırtına) (GTG, s.113)

ciskin (rutubet) (GTG, s.113)

Tablo 20: -GIn Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
-gın -gîn -gun -gün -kın -kin -kun -kün	-gun -ğın -ğîn -gün	-ğın -ğun	-gın -kün -gun -kin

Grafik 14. -GIn Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.9. +IAr Eki ile Yapılan Pekiştirme

“+Iar” eki Türkçenin eski yazılı belgelerinden günümüze kadar kullanılan çoğul ekidir. Bu ekin fonksiyonları arasında eklendiği kelimenin bir kısmında yapım eki görevi yer alırken büyük bir bölümünde ise çokluk anlamına bağlı olarak kullanılan pekiştirme görevi yer almaktadır.

Banguoğlu (2007: 323), çokluk ekini kimi zaman sayıca değil miktarca çokluğu anlatmak, kavramı genişletmek ve anlamı abartmak için kullandığımızı belirtir ve bunları abartma çoklukları olarak adlandırarak şu örnekleri verir: *Ateşler içinde, kanlara boyanmış, havalara sıçramak*.

Hatiboğlu (1981a: 97-98) da “+lar” çokluk ekinin, gösterme adlarıyla birlikte kurulan sözcüklere eklenmesi sonucunda ya da tekil olarak kullanılması gereken sözcüklere eklendiğinde bu ekin “obartma” anlamı vermek için kullanıldığını belirtir ve bu fonksiyonu şu örneklerle açıklar: *Böyleler, şöyleler, buralar, falanlar, dünyalar kadar iş, sıcaklar bastırdı.*

Deny (2012: 158) ise +lar çokluk ekinin Türkiye Türkçesinde bazı durumlarda eşyanın çokluğunu bildirdiğini fakat ekin, daha çok aşırılık bildirmek, ifadeyi pekiştirmek ve ifadeye şiddet vermek için kullanıldığını ifade etmiştir. Araştırmacı şunları örnek vermiştir: *Bu kışta kıyamette ben onun için Ankaralara kadar geldim, onunla beraber İstanbullar mı, İzmirler mi, Adanalılar mı, Konyalar mı dolaşmadım.*

Deny (2012: 664) belirtkenin çokluk ekini aldığı durumlarda “Aşırılığın Çokluğu” nun oluştuğunu ifade ederek konuyla ilgili şu örnekleri vermiştir: *Birçok kimseler, kaç kereler.*

Korkmaz (2003: 257-259) +lar ekinin isimlere çokluk anlamı dışında pekiştirme anlamı da kattığını özellikle bu ekin, çokluk anlamı taşıyan cins adlarda anlam güçlendirmesi yaptığını belirtir. Korkmaz’ın konuyla ilgili verdiği örnek ise şu şekildedir:

Savaşın verdiği dehşet karşısında yerler, gökler, inim inim inledi.

+lar eki sadece günümüzde değil, Eski Türkçede de çokluk görevi dışında kelimenin anlamını pekiştirmek ve kuvvetlendirmek için de kullanılmıştır. Konuyla ilgili olarak, Ergin (2008: 306-307) +lar ekinin emir kipinin çokluk ikinci şahısın -ñ şeklinde olduğunu, +lar ekinin çokluk ifadesinin anlamını kuvvetlendirmek için getirildiğini belirtir ve şu örneği verir: *bar-ıñ-lar, tıñla-ñ-lar.*

Ercilasun vd. (2012: 50) “lar” ekinin işlevlerini anlatırken çokluk anlamı taşıyan cins isimlerinde anlam güçlendirmesi yaptığını ifade eder ve şu örnekleri verir: *aylar, topraklar, ağaçlar, yerler.*

İncelenen eserlerde +lAr ekiyle pekiştirme yapıldığı düşünülen şu örnekler bulunmaktadır:

Azərbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Yaylar, gışlar, aylar, iller, zamanlar (AT, s.30)

Taleyi uca feryadlar, coşğun çağırışlar, güçlü yumruğlar deyişebilir (ÇTLEK, s.62)

Xanların bəylərin, hampaların qızları Bəyrəmin hasretindedi (ÇTLEK, s.71)
Kişilər gedip məşələri, çölləri qarış-qarış gezdilər (ÇTLEK, s.72)
Yanındaki qara qula verib qaşlarını çatdı (ÇTLEK, s.75)
Qibleyi – alem, yüz iller sağ olsun (ÇTLEK, s.75)
“Yay qaşları”, “ox kirpikləri” haqqında “müşkü-anbar saçan qulac- qulac saçları” (ÇTLEK, s.78)

Məni hicran ələmi saldı ne odlara, deyin (ÇTL, s.62)

Günlərin birində işbelə getirdi ki (ÇTL, s.63)

Günlərin bir günündə, bu yolla dönsən geri (ÇAŞA, s.116)

Bu hubların hasına men (AAHŞA, s. XLII)

Başına döndüyüm şahların şahı (AAHŞA, s.25)

Hublar şahı, o serdarı görmüşəm (AAHŞA, s.26)

Gözəllər güzəli, gözəllər hası (AAHŞA, s.27)

Gözəllər şahvarı canım hoş geldin (AAHŞA, s.33)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Yılların bir ayında, günlərin bir günündə (ÇTLEK, s.616)

Altmış elvân, yetmiş türlü yemişlər

Yurdu bolar yalı fersahları bar (MD, s.204)

Gul gul eylep her seher ol, ağzından odlar saçar (MD, s.210)

Bari gafil olmanızlar söyle bet-kârdır çilim (MD, s.210)

Dağımnda bent kaldı seller (MD, s.250)

Kimselerin zehir eylep âhârın (MD, s.59)

Nicelerin ömrün ol feryat eylep (MD, s.59)

Nâ-hak aksa, şehit insandan kanlar (MD, s.400)

Niçeler dünyada boldu bir kişi (MD, s.511)

Bu sözü deməklik bizlere namus (MD, s.279)

Bu nöbet çoklardan geçip gelendir (MD, s.49)

Ağır meclislere çoban yaramaz (MD, s.376)

Kaygılar def bolsun, gamlar savulsın (MD, s.187)

Kara kanlar yutup, hasretler çekip (MD, s.96)

Başına döndüyüm hanların hanı (AAHŞA, s.36)

Derdim könül sevmə hublar hubunu (AAHŞA, s.38)

Bir name yazmışdı gözeller şahı (AAHŞA, s.79)

Gözeller gözeli, şah-ı gülbeden (AAHŞA, s.173)

Regib ol hubların serdarine (AAHŞA, s.205)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Hazır aklımda çok laflar (ÇTLEK, s.143)

Fena zorluklar sıkı (GÇŞA, s.12)

Umutlarlan canında (GÇŞA, s.18)

Çoktan, çoktan bir vakıtlar (GÇŞA, s.19)

Senin şarabının benizi alır gözlerimin şafkını (ÇTLEK, s.161)

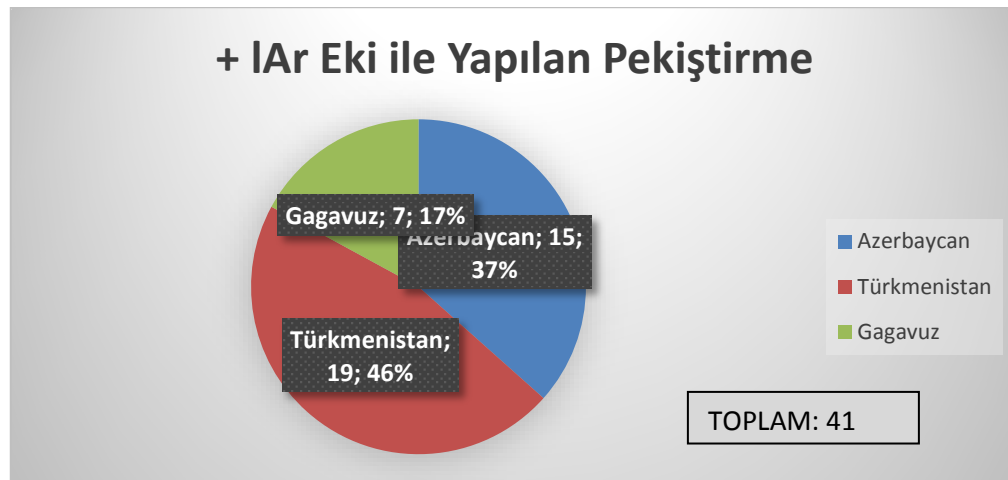
Bucaan doal büyüyan eşillikleri- otlar, çiçeklär nicä (ÇTL, s.33)

Çok yıllar artık geçti (GÇŞA, s.47)

Tablo 21: + lAr Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesinde rastlanan örnekler:	Türkmen Türkçesinde rastlanan örnekler:	Gagavuz Türkçesinde rastlanan örnekler:
+lar +ler	+lar +ler +lär	+lar +ler	+lar +ler +lär

Grafik 15. + lAr Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.10. +-mAn Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkçede isimden isim yapan ekler içinde yer alan bu ek geldiği ismin anlamına abartma, pekiştirme katan bir ektir.

Banguoğlu (2007: 197) “ekin Eski Türkçeden önce büyültme anlatımıyla kullanılmış olduğunu farz edebiliriz” der. Bu durumu Türkler ve Türkmenler (Koca Türkler) ayrımıyla örnekler. Ayrıca Banguoğlu “Dilimizde az çok canlı olan yönüyle men eki sıfatlara gelerek “pek veya biraz” anlatımıyla hemen hepsi kişileri vasıflandıran sıfatlar yapmıştır” der. Ör: *akman, karaman, gökmen, kodaman, kocaman, küçümen, şişman, delişmen, dolaşman, toraman*.

Hacıeminoğlu (2008: 26) DLT’de değişik anlamlarda yeni isimler yaptığını belirterek şu örneği verir: “sökmen < sök-men” savaşta sırayı söken yiğitlere verilen sıfat.

Tekin (2003: 84), Orhon Türkçesi Grameri adlı eserinde “man” ekinin isim köklerine gelerek küçültme sıfatları türettiğini belirtir ve *ataman* “yüksek, baş (unvan)” örneğini verir.

Ergin (2008: 176) bu ekin işlek olarak kullanılmayan, fiillerden ya da isimlerden isim yapan bir yapım eki olduğunu belirtir ve “*az-man, şiş-man, göç-men*” örneklerini verir.

Korkmaz (2007: 58-59) ise sıfatlardan kişileri niteleyen sıfatlar türettiğini ve “mAn” ekinin eklendiği sığa “abartma, aşırılık” anlamını kattığını belirtir. İşlek bir ek olmadığı için türettiği kelimelerin sınırlı olduğunu ifade eden Korkmaz, ekin pekiştirme işleviyle ilgili olarak şu örnekleri verir: *akman, ataman, delişmen, dızman, evcimen, gökmen, karaman, kocaman, kodaman, kösemen, küçümen, taraman, yalman*.

Deny (2012: 300, 301) çok az sayıda türemiş kelime oluşturduğunu ifade ederek şu örnekleri verir: *ıocaman, ıaraman, Türkmen, kölemen, şişman, k’ösemen, delişmen*. Ayrıca bu ekin fiil köklerine gelerek yeni kelimeler türettiğini ifade ederek şu örneklere yer verir: *azman, sarman, ıodaman, türemen, sağıman*.

Atalay (1940: 5) ise bu ek için Deny’nin mübalâğadan başka hiçbir anlam göstermemesini tenkit ederek *delişmen* örneğini verir. Atalay, bu kelimedede mübalâğanın olmadığını tam tersine bu ekin sözcüğe azlık ve küçüklük manası kattığını belirtir.

Hatiboğlu (1981a: 116) +man ekinin kişi kavramı veren ad soylu sözcükler türettiğini bildirerek şu örnekleri verir: *şişman, kocaman, evcimen*.

Kara (2012: 85) Türkmen Türkçesinde bu ekin *gaabakman*, *kirpikmen*, *señrikmen* sözcüklerinde olduğu gibi herhangi bir organın normalinden daha büyük ve uzun olduğunu vurgulamak için kullanıldığını belirtir. Araştırmacı, *çaparman*, *edermen*, *eşidermen*, *iyermen* gibi örneklerde ise bu ekin “-ar/-er”eklerini alarak isimleşmiş kelimelere geldiğini ve fiilin anlamına mübalağa kattığını söyler.

İncelenen eserlerde +mAn ekiyle pekiştirme yapıldığı düşünülen şu örnekler bulunmaktadır:

Azeri Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

gocaman “kocaman” (TLG, s.186).

şişman (TLG, s.186).

azman (çok büyük) (TLG, s.190)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Türkmenler bağlasa bir yere beli (MD, s.192)

Gocaman dağlar Türkmenleriñ asgınları (T, s.93)

Köp dessanlarıñ gahrımanlarıñıñ ayraatın (T, s.73)

Gabakman (göz kapağı büyük olan) (T, s.4)

Kirpikmen (uzun kirpikli) (TTG, s.85)

Señrikmen (uzun burunlu) (TTG, s.85)

Çaparman (hızlı koşan at) (TTG, s.85)

Edermen (yiğit, cesur, yürekli) (TTG, s.85)

Eşidermen (iyi işiten) (TTG, s.85)

İyermen (çok yiyen, obur) (TTG, s.85)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

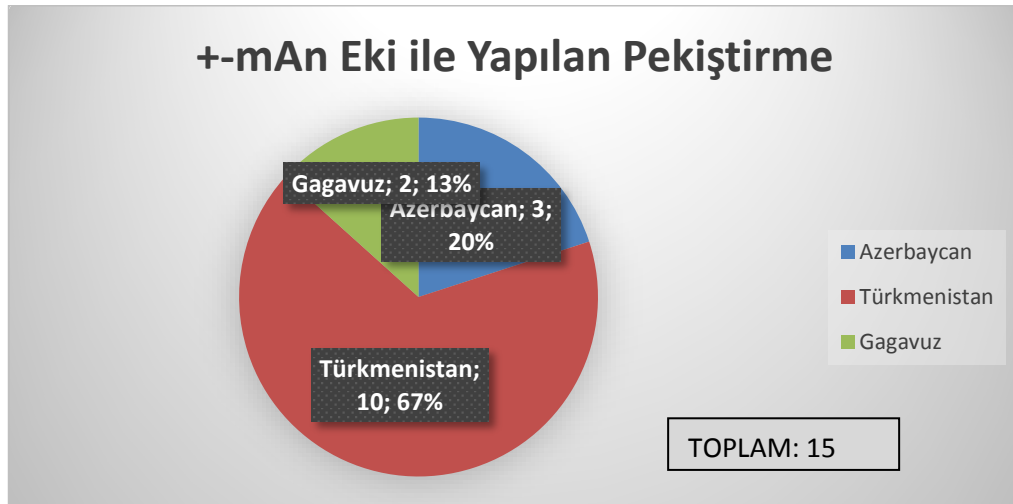
Bilmäzdin sän, ki en baş yaratman (GÇŞA, s.59)

Evcimannar çıkın biza (GÇŞA, s.345)

Tablo 22: +- mAn Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
+ -man + -men	+ -man	+ -man + -men	+ -man

Grafik 16. +- mAn Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.11. +rAK Eki ile Yapılan Pekiştirme

+rAk eki eklendiği kelimenin anlamını güçlendirerek kelimeye daha çok kıyaslama anlamı katan bir ektir.

+rAk eki Eski Türkçeden günümüze kadar bütün Türk lehçelerinde işlek olarak kullanılan bir pekiştirme ekidir. Türkçede sıfatları derecelendirmede kullanılan bir ektir. Bu ek çağdaş lehçelerimizde ve tarihî yazı dillerimizde +ırak / +irek / +urak / +ürek şekillerinde kullanılmıştır.

Timurtaş (2012: 91) sıfatlarda karşılaştırmanın Eski Anadolu Türkçesinde -rak, -rek ile yapıldığını belirterek şu örnekleri verir:

yigrek urur, yokdur togru sözden yifrek efsûn, yigrek bulur Allah.

Bergamalı Kadri, Müyessiretü'l-Ulum adlı eserinde +rAk eki için şunları ifade etmektedir: “bilicirekdür, bilicireklerdür, bilicireksin, bilicireksiz, bilicirekem, bilicireküz, filan kimse katı delüdü, yahut ziyade usludur diseler bu asl manalarda ism-i

tat ile raci'dür. Mechûl-i ism-i tafdil: bilinicirekdür... Türkî lugatde tafzili müf'ûlde götürürüz: bilinmişrek gibi (Bergamalı Kadri, 2002: 62-63).

Dîvânü Lugâti't-Türk'te de fazlalık bildiren bir edat olarak geçmektedir (C.4, s.476).

Ograk eri tıgrak yèmi anıñ oğlak

Süti üxe sagrak yèri takı aqlak (C.I, s.468)

Banguoğlu (2007: 198), bu ekin Eski Türkçede berkitme sıfatlarını yapan bir ek olduğunu (yégrek= pek iyi begrek) Osmanlıcada ise karşılaştırma sıfatları olduğunu belirtir (yégneke= daha iyi tézrek). Banguoğlu günümüzde ise bu ekin karşılaştırma anlamını yitirdiğini, yalnız başlıca renk ve tat sıfatlarında “oldukça” (salt karşılaştırma) anlatımında kullanılan bir küçültme eki olduğunu ileri sürmektedir. Banguoğlunun konuyla ilgili vermiş olduğu örnekler ise şunlardır: *akrak, kararak, gökreke, ekşireke, küçürek, kısarak*.

Ergin (2008: 172) ise eskiden beri kullanılan bu ekin çokluk ve fazlalık ifade eden bir karşılaştırma eki olduğunu belirtir. Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde çokça kullanılan bu ekle ilgili olarak şu örnekleri verir: *yigrek (daha iyi), artuk-raq, görklü-rek (daha güzel), yahşı-raq (daha iyi), aşağı-raq*. Ergin, Batı Türkçesinde ise bu ekin kullanılışının giderek azaldığını ve bugün sadece *ufa-raq (<ufak-raq), kücü-rek (<küçük-rek), aşağı-raq*, gibi birkaç örnekte yaşadığını belirtir.

Gabain (2007: 105) “+rak, +rāk” ın tam bir kelime teşkili unsuru oluşturduğunu ifade eder. Bu ekin kuvvetlendirme bildirdiğini açıklayarak şu örnekleri verir:

Yigrak “çok iyi, daha iyi”, *artukrak* “mükemmel, fevkalade”, *üküşrak* “çeşitli, pek çok”, *aşnurak* “daha önce, bundan önce”.

J. Deny (2012-311) ise, miktarca pek az olan bir kısım sıfatların küçümsenikleri bu ekle yapıldığını belirtir ve bu ekin eski bir üstünlük eki olduğunu vurgular. Deny, “+rAk” ekinin çok eskiden “+irek, +ıraq” biçimlerinde söylendiğini ve ekin +ıraq’tan gelmiş olduğunu varsayar. Deny konuyla ilgili şu örnekleri verir: *küçürek, incerek, ufarak, acıarak, bozrak, alçarak, kısarak, yükserek*.

Hatiboğlu (1981-137), +rak ekinin isim soylu sözcüklere gelerek bu sözcüklere benzerlik, gibilik, azlık anlamları kazandırdığını belirtir ve şu örnekleri verir: *acıarak, alçarak, küçürek, ufarak*

J. Eckmann (1988: 49-52), “Türkçede +rak/+rek ekine dair” adlı makalesinde ise -ırak / -irek / -urak / -ürek şekillerinde kullanılan bu ekin ırak’la ilgisinin olmadığını belirtir. +rAk ekinin Türkçeyi konuşanlar tarafından güçlükle telaffuz edildiği için araya bir ünlü getirilerek bu güçlüğün ortadan kalktığını belirtir. Ayrıca bu ekin -ırak / -urak şekillerinin doğmasında analogi yoluyla katırak, yahşırak, ilgerirek, uslurak, sevgülürek gibi şekillerin de etkisi olabileceğini ileri sürer.

J. Eckmann’ın belirtmiş olduğu ekte meydana gelen bu değişimden Ergin’de bahseder. Ergin (2008: 172) bu ekin kalın şeklindeki k sesinin Eski Anadolu Türkçesinde bazen değişerek h ve ğ’ye çevrildiğini belirtir ve şu örnekleri verir: *artuħ-raq, yahşı-rah*

Banguoğlu (2007: 351) +rak ekinin eski bir karşılaştırma eki olduğunu ifade eder. +rAk ekinin “oldukça” anlamıyla küçültme vasfı taşıyan isimlere geldiğini ifade eder. Dilimizde pek yaygın olarak kullanılmayan bu ekin sayılı sıfatlara geldiğini ifade ederek şu örnekleri verir: *kısarak, ufarak, küçürek, acıarak, ekşirek, gökrek, siyaharak*.

Ediskun (1992: 149) ise Türkçede pek işlek olarak kullanılmadığını ifade ettiği “-rek” ekinin küçültme sıfatları türettiğini belirterek şu örnekleri verir: *ufa(k)-rak (karpuz), alça(k)-rak (ev), aşırağı-rak (yol), yükse(k)-rak (binalar)*.

Hatiboğlu (1981a: 137), bu ekin ad soylu kelimelere gelerek “benzerlik, gibilik, azlık” kavramı kattığını ifade eder.

Ercilasun vd. (2012: 186) Azerbaycan Türkçesinde “+raq/+rek” ekinin kuvvetlendirme ve mukayese fonksiyonlarında kullanılan bir ek olduğunu belirtir.

+rAK eki Türkmen Türkçesinde -raak / räak şeklinde kullanılmaktadır. Kara (2012: 86), bu ekin ünlüsünün daima uzun bir şekilde kullanılarak bir şeyin tadının, renginin veya durumunun normaline göre daha az olduğunu belirten kelimeler türettiğini belirtir ve şu örnekleri verir: *aacıraak, aağraak, gaharcañraak, oñatraak*.

Özkan, Gagavuz Türkçesinde bu ekin +(a)rAk şeklinde kullanıldığını eklendiği sözcüğe “benzerlik, gibilik, çokluk, karşılaştırma” anlamlarını kattığını belirterek şu örnekleri verir: *birazarak, küçürek* (1996: 102).

İncelenen metinlerde bu ek ile pekiştirme yapıldığı düşünülen örnekler şu şekildedir:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Açığrag “daha açık, biraz açık” (TLG, s.186).

Yaxşırağ “daha iyi, daya güzel; biraz güzel” (TLG, s.186).

Göderak “kısacık, biraz kısa” (TLG, s.186).

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Bekrāk biri bilen çoknişan barlı (ÇTEÇŞ, s.307)

Yöräni belli däl näçeräk vagt (ÇTEÇŞ, s.327)

Hamyryny azrak çay sodasy garylan (ÇTL, s.105)

Garyndyny bolrak we endigan ýazyp çykmary (ÇTL, s.105)

Üwelen eti ýukarak görnüşde ýazyp çykýarlar (ÇTL, s.106)

Ýañyrak çörek bişirilen tamdyryň içine salyp bişirýärler (ÇTL, s.106)

Zehirden acırak, nedir bu cāna? (M.D., s.55)

Oddan yakıcırak busdan sert nedir? (M.D., s.55)

Bolsa, gelin çıplagrakdı (TT, s.26)

Şuňa mēñēşrek dertler (TT, s.28)

Biziñkidēn agırrak ēkēni (TT, s.3)

Belki- de sonçarak müçāñ garını (T, s.24)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

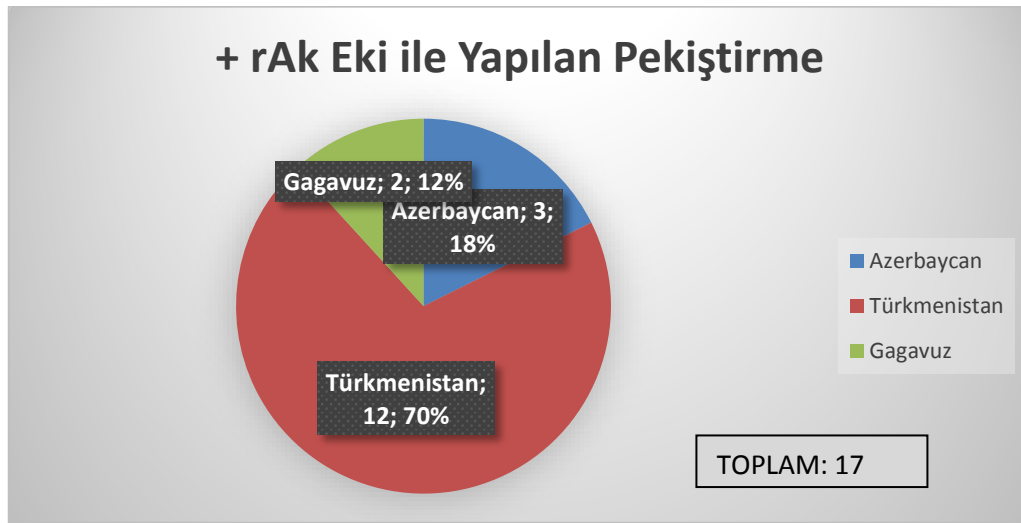
birazarak ver hepsine (GTG, s.102)

küçürekmişlär (GTG, s.102)

Tablo 23: + rAk Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
+rak +rek	+rağ +rak	+rāk +rak +rek	+rak +rek

Grafik 17. + rAk Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.12. +CAĞIz Eki ile Yapılan Pekiştirme

Birleşik bir yapıda olan bu ek için Korkmaz (2003: 41), +cAk ekinin yine bir pekiştirme eki olan +Az > +Iz ekiyle genişletilerek oluşturulan bir birleşik ek olduğunu belirtir. Bu ekin ad niteliğinde olan sözlerden küçültme, sevgi ve acıma ifade eden küçültme adları türettiğini söyler. Korkmaz'ın ekin küçültme fonksiyonuyla ilgili verdiği örnekler şunlardır: *adamcağız*, *cancağız*, *çocukcağız*, *kadıncağız*, *şuncağız*.

Ergin (2008: 166) -cığaz/-cuğaz ekinin bir eşi olan bu ekin küçültme, sevgi ve zavallılık ifade ettiğini belirtir. Bu ekin yazı dilinde -cağız, -ceğiz şekliyle işlek olarak kullanıldığını belirten Ergin, bu eklerde görülen -az, ez veya -z'nin bir mübalağa ve kuvvetlendirme unsuru olduğunu belirtmektedir. Ergin'in ekle ilgili verdiği örnekler ise şöyledir: *adam-cağız*, *hayvan-cağız*, *efendi-cağız-ı-m*.

Karaağaç (2012-267), bu eki bir küçültme eki olarak değerlendirir ve ekin sözcüğe acı, sevgi ve zavallılık gibi anlamları kattığını belirtir. Karaağaç “-cığaz, -ciğez, -cuğaz, -cüğez” eklerinin zamanla işlevliğini yitirdiğini ve bu eklerin günümüzde “-cağız” şekliyle kullanıldığını vurgular.

Üstüner (2003: 136) ise bu ekte yer alan +z’nin eklendiği sözcüğün anlamını kesinlik katarak güçlendirdiğini ve bu ekin pekiştirme görevi üstlendiğini ifade eder. Ancak ekin bütün kullanımlarda pekiştirme görevi yapmadığı, bazı şekillerde analogi yoluyla oluştuğunu belirtmektedir.

Banguoğlu (2007: 340) -ceğiz ekinin adlarda küçültme yapan eklerden biri olduğunu belirtir. Küçültme adlarının sevgi, şefkat, acıma ve aşagılama anlamında kullanıldığını ifade eder. Ayrıca araştırmacı küçültme adlarının üstün vasıflı anlamına da geldiği olur, der ve şu örnekleri verir:

Kızcağız beklıyor.

Kadıncağız hasta.

Amma biraz vefacığı nakıs, şurası var.

Hatiboğlu (1981a: 164) bu ekin ad soylu sözcüklere gelerek genellikle küçültme, acıma, şefkat, sevgi kavramları veren sözcükler oluşturduğunu ifade eder. Çoğu defa “-cık” ekinin sonra kullanıldığını belirten Hatiboğlu konuyla ilgili şu örneklerle yer verir: *adamcağız (adam-cık-ız > adam-cağ-ız), çocukcağız (çocuk-cık-ız > çocuk-cağ-az), kuşcağız (kuş-cuk-ız > kuş-cağ-az).*

Ercilasun vd. (2012:103,184,249) Azerbaycan Türkçesinde, Türkmen Türkçesinde ve Gagavuz Türkçesinde bu ekin varlığına dikkat çekerek ekin küçültme, sevgi ve acıma ifade eden isimler türettiğini belirtir.

İncelenen eserlerde -CAĞIZ ekiyle pekiştirme yapıldığı düşünülen şu örnekler bulunmaktadır:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Ağcağız gışğırdı (AHYÖ, s.294)

Ağcağız ğaranefes gelib gördü ki (AHYÖ, s.294)

ğızcağaz “kızcağız” (TLG, s.184)

bibiciyaz “halacağız” (TLG, s.184)

guşcuğaz “kuşcağız” (TLG, s.184)

adamcığaz “adamcağız” (TLG, s.184)

uşığıcığaz “çocukcağız” (TLG, s.184)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Tavşancığın öycağızı (ÇTEÇŞ, s.17)

Tüycağızı nazicek (ÇTEÇŞ, s.205)

Gök otcağız çeyneyär (ÇTEÇŞ, s.205)

Sünkcağızımız gemriler (ÇTEÇŞ, s.217)

Bir gızcağız diydi (ÇTEÇŞ, s.309)

Gızcağız mähirli basıp başladı (ÇTEÇŞ, s.311)

- Gülcağızda günää nääme işlesin? (ÇTLEK, s.614)

- Bir zatcağız sadaka berin! (ÇTLEK, s.621)

Aylıgımı köpeltseñiz bucagaz işimem (ÇTLEK, s.623)

Bucagazlar hiç ekeni (ÇTLEK, s.610)

Êntek şucagazı bir iyin! (TT, s.5)

Gözcagazlarını tēpēlep êsli durdı (TT, s.1)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Bir yolcaaz olarım (ÇTLEK, s.141)

Kuşcaazlar türkü söyleer (GÇŞA, s.18)

Beş-on güncäz yol sürtmüşlär (GÇŞA, s.19)

Yapacam bän bir evcäz (GÇŞA, s.33)

Sen taşı bana kumcaz (GÇŞA, s.33)

Säncäöz bana en benli (GÇŞA, s.72)

Var kumcaz hem topracık (GÇŞA, s.24)

Baktım seni güncäöz-güncäöz (GÇŞA, s.67)

Büüttüm seni saatcaaz-saatcaaz (GÇŞA, s.67)

Ben sana söylerim kızcaazım, sen dinne gelinciim (GT, s.63)

Bir kızcaz var içerdê (GT, s.95)

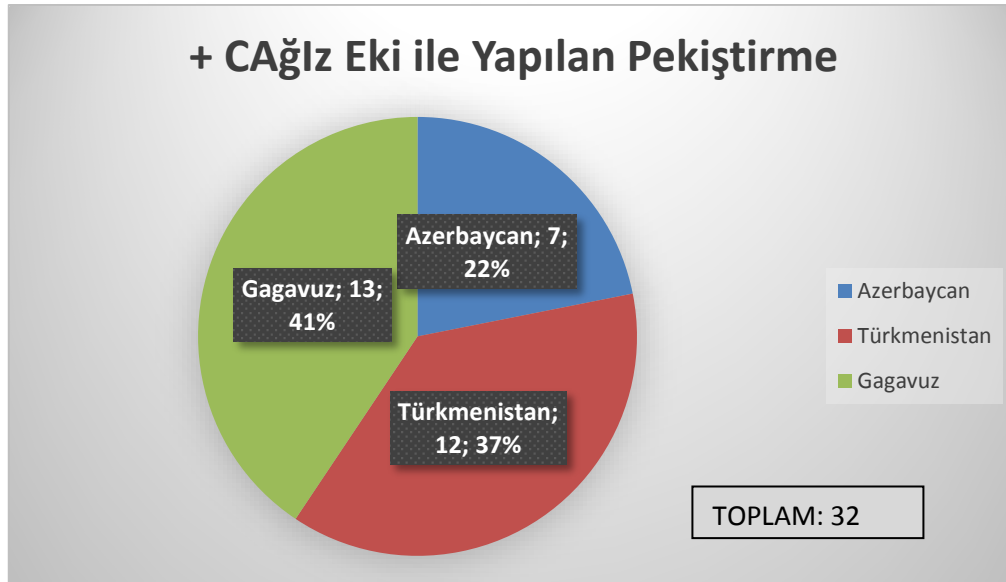
Pek kıvracık boycazın (GT, s.137)

Cancazı'sa sıkı ayaz (GBY, s.61)

Tablo 24: + CAğIz Eki ile Yapılan Pekiştirme

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
+cağız +ceğiz	+cağız +cağaz +ciyüz +cuğaz +cığaz	+cağız +cağaz +cagaz	+caaz +çaaz +cüz +caz +cääz +çaz

Grafik 18. + CAğIz Eki ile Yapılan Pekiştirme

2.2.13. Ek Yığılması

Korkmaz (1987: 155-165) Türkçede herhangi bir ekin anlamına güç kazandırmak ya da anlamı tazelemek için ek tekrarının yapıldığını belirtir. Araştırmacı eklerle yapılan pekiştirme için bir genelleme yaparken “iyelik eki yığılmasıyla” oluşmuş kelimeye *kim+i+si* örneğini verir. Korkmaz, *eyi+ce+ne*, *demin+ce+cik* sözcüklerinin ise Türkiye Türkçesi Ağızlarında rastlanan tipik ek yığılması örnekleri olduğunu belirtir.

Ergin (2008: 224) ise bu görüşe katılmaz ve iki ekin bir kelime bünyesinde üst üste gelmediğini belirtir. Ergin “*birisi*, *kimisi*” örneklerinde olduğu gibi birinci ekin

iyelik ekliğı adeta unutulduğunu, iyeliğı kuvvetlendirmek için ikinci bir ek getirildiğini ifade eder.

Gülsevin (2007: 15) ise “Eski Anadolu Türkçesinde Ekler” adlı çalışmasında bu konuyla ilgili şu görüşleri dile getirir: “Türk diline, bazen 3. Kişi iyelik eki almış kelimelerde bu ekin fonksiyonu kaybolur ve kelime kalıplaşarak taban haline gelir. Bu durumlarda, kelimelerin üstüne tekrar bir 3. Tekil kişi iyelik eki geldiğı görülür.” Örnek olarak şu kelimeleri verir: *bir+i+si*, *kim+i+si*, *yurd+ı+si*.

Deny (2012: 170-171) bir kelimedede ancak bir tek iyelik ekinin bulunduğunu ancak *kimisi*, *ekserisi*, *evelisi* gibi örneklerde +I, +SI şeklinde iyelik teklik üçüncü kişi ekinin iki defa görüldüğünü ifade eder.

Özkan (1996: 130) “Gagavuz Türkçesi” adlı çalışmasında “iyelik eklerinde yığılma” konusu başlığı altında herhangi bir ekin işlek olan görevinin aynı ek veya benzer nitelikte başka bir ek ile kuvvetlendirilmesini dil hafızasında aşınmaya uğramış bir ekin vazifesinin tazelenme ihtiyacından doğduğunu belirtir.

Araştırmacı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de ünsüzle biten kelimelere gelen +I 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra bu ekin işlevinin unutulmasıyla aynı sözcüğe +SI 3. teklik şahıs iyelik ekinin getirildiğini ifade eder. Özkan bu durumu iyelik eklerinde yığılma başlığı altında inceler ve şu örnekleri verir: *bir+i+si*, *asl+ı+si*, *yar+i+si+n+dan*.

Gülseren (2000: 137) ek yığılması olayını ekin görevini yeni bir ek ile kuvvetlendirilmesi adeta ekin yenilenmesiyle açıklanmış ve Malatya ili ağızlarından şu örnekleri vermiştir: *hısımsı*, *sahibisi*, *öğlenleyin* gibi örnekleri vermiştir.

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Héyvansansa, ota var (AB, s.397)

Saharisi gün özü şahardan fayton gatırtı (ÇTLEK, s.86)

Hamısı pervazıdı (AB, s.103)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Sèn yalın üçüsi garaşıp otır (TT, s.2)

Bayrat yürègindekisiniñ yarsınıñ yarsını (TT, s.27)

Hiç birisiniñ ızdan yöresi (TT, s.21)

Bääşisi (TTG, s.106)

Döördüsi (TTG, s.106)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Te kaplêêr, masal herersini (GÇŞA, s.86)

Kâr hepsimiz şaştık (GTG, S.130)

Yarisinin beli (GTG, s.130)

Saabisinä (GTG, s.130)

Kısmet öpüşsü (GTG, s.130)

Maalemizdän birisinä deerlär cümbüşçü vani (ÇTLEK, s.157)

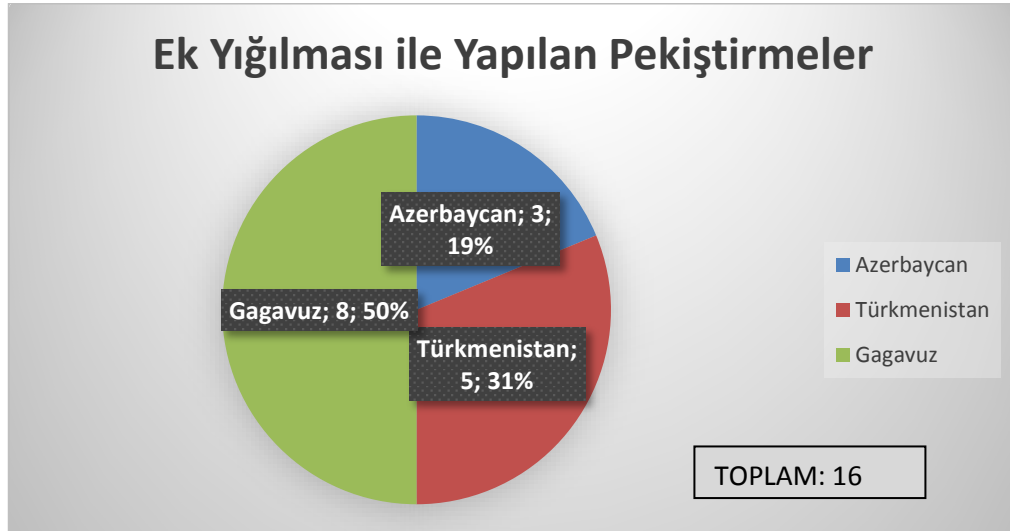
Kumisi istemiş saadıcından burguyu (GT, s.302)

Hep kimisi dürtmee deeni (GBY, s.12)

Tablo 25: Ek Yığılması ile Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
+i +sı +si +cik	+sa +si +sı	+si	+si

Grafik 19. Ek Yığılması ile Yapılan Pekiştirmeler

2.3. Kelimelerle Pekiştirme

2.3.1. Edatlarla Yapılan Pekiştirmeler

Yapılan araştırmalar Türkçenin en eski yazılı belgelerinden itibaren dilimizde yer alan bir kısım edatın pekiştirme amaçlı kullanıldığını göstermektedir. Pekiştirme anlamı kazandırabilmek için bazı edatlara bu fonksiyon yüklenirken, bazı edatların da asıl görevlerinin pekiştirme olduğu tespit edilmiştir.

Oğuz grubu Türk yazı dillerinde konuyla ilgili yayımlanmış eserler incelendiğinde pekiştirme edatı için şu terimlerin kullanıldığı görülmektedir: Azeri Türkçesinde güvvetlendirme bildiren gamsalar, Türkmen Türkçesinde güçlendirici polelog, Gagavuz Türkçesi'nde ise pekleştirmek paycılı terimlerinin kullanılmış olduğu görülmektedir.

Hacıeminoğlu (1971: 218) kuvvetlendirme edatlarının Türkçede bağlama, seslenme, cevap verme, karşılaştırma vb. görevlerine ilaveten pekiştirme görevi de üstlendiklerini belirtir. Bu edatlar içerisinde da/de, dahı/dağıl, takı, bile, ma/me, ok/ök, ki/kim, yeme/yime vb. edatların kuvvetlendirme edatları olduğunu, diğer edatların ise cümledeki asli görevinin yanında pekiştirme görevinde kullanıldığını belirtmektedir.

Ergin (2008: 366) “Sona Gelen Edatlar” başlığı altında dahi, de/da, ise, ki, kim, bile, değil, ya edatlarını “Kuvvetlendirme Edatları” başlığı altında verir. Araştırmacı bütün bu sona gelen bağlama edatlarının fonksiyonları içinde kuvvetlendirme fonksiyonunun daha belirgin olduğunu belirtir. Ergin bu edatların sözcük sonuna geldiğini ancak bazılarının hiçbir şekilde bağlama ifadesi taşımadığını bu sebeple adı geçen edatları diğer bağlama edatlarından ayırarak kuvvetlendirme edatları adı altında toplamak gerektiğini ifade eder.

Üstüner (2003: 28) ise “Türkçede Pekiştirme” isimli eserinde “çok, ol, ha, erki” edatlarını “Edatlar” başlığı altında incelerken; “-a, -cı, -dı, -la(y), -ma, -ok, -ök” edatlarını ise “Ek Edatlar” başlığı altında toplamıştır. Araştırmacı, cümledeki ifadenin önemini vurgulamak, dinleyici ve okuyucunun dikkatini çekmek için cümlede yer alan “elbette, hakikaten, muhakkak, şüphesiz, kesinlikle, sakın, zinhâr, kaşki, gör, goy, bak, gör ki” gibi kelimelerin de pekiştirme anlamı taşıdığını belirterek dilimizde bu tür sözcüklerin tespit edilmesi için kapsamlı bir araştırmanın yapılması gerektiğini de ayrıca vurgular. Üstüner (2003: 153), Türkçede kullanılan pekiştirme edatlarını ise şu

şekilde sıralamaktadır: a/e, ‘aceb, alak, ammâ, artık, asla, ayığ, bile, çak, çalık, çın, çu/çü, da/de, daha, dahi, dağ, dağ, dağ, dağ, değil, eken, elbette emti, erinç, erki, ertingü, galiba, hatta, hayır, ki, hele, hem de, dI/DU, hem, hem... hem/hemi, hergiz, hiç, had, idi, igen, illâ, ise, iñen, ked, key, ki, kim, kiñ, kop, kopan, kök, ma/me, mi, munav, ne/ni, ne...ne, neçe/niçe, neçeme/niçeme, neme/nime, ok/ök, öyle, sun, şu, ta, takı, tamu, terkin, tıpkı, ya, yamu, yana, yeme/yime.

Banguoğlu (2007: 391) ise pekiştirme edatlarının bir bölümünü bağlaçlar başlığı altında ele alır. “Üstleme Bağlamları” (conjonction adversative) olarak incelediği bağlaçların iki unsurdan biriyle ötekini pekiştiren bağlamları “üsteleme bağlamları” olarak adlandırır ve bunların artırıcı bir karşılaştırma anlamı oluşturduğunu ifade eder. Ör: *de, hatta, bile, üstelik, hem de, zaten, kaldı ki, nasıl ki.*

Ercilasun (2008: 43) ise yapmış olduğu çalışmada sonda kullanılan ve ek özelliği gösteren pekiştirme edatları için “Pekiştirme enklitikleri” terimini kullanır. “A(y), AgU (>av), An, Aaň, çU (-çI, -sI, -sI, -jI), Da, du, (du, do (uo), gIl, gU, hA, I, i, kAn, kAy), kü, la, IL/IU, mA, mU, ne (>-nA), ok (>ok, -ak, -k) -sA, -si, -sin, -se, -sU, U, -(I)y” edatlarını enklitik edatları başlığı altında sıralar. Bu edatların her türden sözcükten sonra gelebildiğini, sözcük gruplarını ya da cümleyi kapsayabildiğini, eklerden önce veya sonra gelebildiğini, ses özelliklerine göre kendinden önceki veya sonraki sözcüğe uyma zorunluluğunun olmadığını belirtir. Ayrıca araştırmacı pekiştirme enklitiklerinin kuvvetlendirme anlamı dışında rica, istek, acıma, hayret, hitap, bağlama gibi anlamlar içerdiğini de ifade eder.

Korkmaz (2007: 174) “Gramer Terimleri Sözlüğü”nde pekiştirme edatının tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Dahi, da, ki, bile gibi kelimelerin ve kelime gruplarının, cümlelerin sonlarına gelerek onları önceki veya sonraki kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan bu bağlama görevleri yanında sonuna geldiği dil birliklerine dikkat çekme, güçlendirme, belirtme işlevi katan edatlardır.”

Korkmaz (2003: 1171-1173) “Türkiye Türkçesi Grameri” isimli eserinde ise edatları anlatırken ayrı bir başlık altında pekiştirme edatlarını incelememiştir. Fakat edatların pekiştirme fonksiyonu üzerinde durmuştur. Yazar “Pekiştirme Bağlaçları” başlığında “da, dahi, bile, hem, hem de, mI/mU, ise/-se, ya” edatlarını, “Pekiştirme İşlevindeki Ünlemler” başlığı altında ise “aha, da, ha, ya, işte, vallahi, billahi” ünlemlerine yer verir.

Son dönemde yapılan araştırmalarda “pekiştirme edatı” kavramına sıkça yer verildiği görülmektedir.

Alkaya (2007: 743-744) “Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar” isimli eserin son bölümünde edatları fonksiyonlarına göre sınıflandırmıştır. Pekiştirme fonksiyonları başlığı altında yer alan edatları ise şu şekilde belirtmiştir: *Artık, Beri, Cek, Cetkire, -ça, Çaklı, Çeyin, Deri, Deyin, Xetlé, Kadar, Öydö, Sayın, Şekem, Tış, Tiklé, Yerli, Ziyade*.

Mehmet Vefa Nalbant ise Divânü Lügâti’t-Türk Grameri 1 isim adlı çalışmasında “Kuvvetlendirme-Pekiştirme Edatları” başlığı altında “çU/sU, erinç, erki, la, mat/met, ok, ol, takı, yime” edatlarına yer vermiştir (Nalbant, 2008: 239).

Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde pekiştirme edatlarıyla ilgili verilen bilgiler ise şu şekildedir. Türkmen Türkçesinde M. Söyegow (1999: 553), “güçlendirmegi ve nıgtamağı anlayan modal sözler” olduğunu belirtir. Söyegow, bu kelimeleri “has, hut, cuda, tüys, edil, ras, hakıt, duw, iññen, şor, san, iñ, ören” olarak tespit etmiştir. Ayrıca Söyegow, Türkmencede “goşulan sözün manısını güçlendiriyen” hem, -(h)am, /em, -da/-de ek edatlarının varlığından da bahsetmiştir.

Doğan (2007: 46,601) sona gelen edatların, sonuna geldikleri unsurları belirtmek, pekiştirmek, kuvvetlendirmek, dikkati onların üzerine çekmek amacıyla kullanılan edatlar olduğunu bildirir. Ayrıca bu edatların kuvvetlendirme işlevlerinin bağlama işlevlerinden daha fazla olduğunu belirtir.

İncelenen metinlerde edatlarla yapılan pekiştirmeler ile ilgili örnekler aşağıdadır:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Bu eşidirdi, amma üreyide daş kimi bark olduğundan (ÇTLEK, s.67)

Hala üstelik o hampaların kızları (ÇTLEK, s.71)

İki ucunu şekilde gördüyünüz kimi birleştirin (ÇTL, s.57)

Yolun sağ kenarında, evinin önüne qadar dayandı (ÇTL, s.60)

Hem milli, hem de dünya edebiyatı tarixinde dramaturg kimi daha azametli yer tutur (ÇTL, s.65)

Hetta özü riyaziyata aid bir cox yeni sözler (ÇTL, s.74)

Artıq Türkiyede canlı danışg diliyle yazı dili (ÇTL, s.76)

Bir dahmada ne ıstık, ne bir ses (AŞA, s.24)

Gâh bu dağdan, gâh o dağdan (ÇAŞA, s.67)

Ne rahatlık, ne ağrıların bir anlık amanı (ÇAŞA, s.109)

İnanmadım, dedim meğer (ÇAŞA, s.219)

Hele yaşamağa değer biraz da (ÇAŞA, s.304)

Elbette tanıyırım (AHYÖ, s.418)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Emma, ravyýany- ahbar we nakylany- asar rawaýat kylarlar (ÇTL, s.89)

Elbet de Afrika belli mekânı (ÇTEÇŞ, s.95)

Hawa, kaka can, yöne örân tolğunyarın (T, s.17)

İşkî lirikasınıñ sotsial äheñi has hem batlı çokyar (T, s.72)

Anhaa gün yaşıpdır (TTG, s.121)

Taa garşıdaakı ağacñ köleğesinde uuklayaar (TTG, s.121)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

En büyüü zenginmiş ama sıkıymış (ÇTL, s.17)

Hem ana yurdunu, insanı sevmää üüretmiş (ÇTL, s.17)

Ne Allahtan fayda var ne da padişahdan (ÇTL, s.41)

Olur mu olsun, olan, söylenmiş (ÇTL, s.48)

Eer braktıynan iz (GÇŞA, s.13)

Saçların pek yanmış, ama sarptır sesin (GÇŞA, s.101)

Makar ki dallanmışın (GÇŞA, s.117)

Madem beni sevmişin, başkasına göz atma (GT, s.186)

Helbet onda bir iş var (GT, s.162)

İncelenen metinlerde esas fonksiyonu pekiştirme olmadığı halde pekiştirme fonksiyonunda kullanılan edatlar şöyle tespit edilmiştir:

Tablo 26: Edatlarla Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
Elbette Hakikaten Muhakkak Şüphesiz Kesinlikle Sakın Zinhar Kaşki Gör Goy Bak Gör ki Aha da Ha Ya İşte Vallahi Billahi	Amma Üstelik Kimi Hem...hem Heta Artıq Ne...ne Gâh...gâh Meğer Hele elbette	Emma Elbet de Hem Anhaa taa	Ama Hem Ne..ne Eer Makar ki Madem Helbet

2.3.1.1. çak Edatı ile Yapılan Pekiştirmeler

Kelimelerden önce gelerek onların anlamlarını kuvvetlendiren, kesinleştiren bir pekiştirme edatıdır.

Gabain (2007: 105), bu edatın etimolojik açıklamasını “+çak < +ça (eşitlik) + ok (kuvvetlendirme)” şeklinde yapmaktadır. Gabain bu ekle ilgili çak sını (tam seni) örneğini verir. Burada yer alan “+çAk” edatının, Çağataycadaki “çağ” (vakit, zaman) ile ilgisinin olmadığını belirtir ve bu “çak”ı Eski Türkçenin Grameri isimli eserinde “Edatlar ve Edat Benzeri Ekler” başlığı altında inceleyerek edatın kuvvetlendirme bildirdiğini belirtir.

Arat (1991: 373) Uygur metinlerinde bu edatın “çak” “amrı” şeklinde geçtiğini Gabain’in yapmış olduğu etimolojinin yanlış olduğunu belirterek “-cak şeklinde, ek olarak mütâlaa edilmiş olmasının bir zühûl eseri” olduğunu iddia eder. Arat “Eski Türk Şiiri” adlı eserinde bu edatın hem zaman hem de ölçü için “tam” manasında kullanıldığını belirterek şu örnekleri verir: *çak ülgü sanı sekiz tümen tört ming* (tam ölçü sayısı seksen dört bin)

Tietze (2002: 464) “Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı” adlı eserinde “tam” manasında kullanılan bir zarf olarak tanımladığı bu sözcüğün 16.yy’dan 20.yy’a kadar kullanımlarına örnekler vermiştir: *Subhān Allāh çak gözine mi urduñ, Ammā çak içerü girilmez, ol miqdār girilür kim ada gün doğısı tarafında kala.*

Dîvânu Lugâti’t-Türk’te (2006: C.IV,131), çak edatı için “Bir şeyin özünü, aynını bildiren kelimedir” açıklaması yapılır ve şu örneklerle yer verilir: *çak ol atnı tutğıl, çok amaçnı urğıl.*

Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fi’l-Lûgat-it Türkiyye’de (Atalay, 1945: 245) “sak” “zaman” görevinde kullanılmaktadır, açıklaması yapılırken eserde “Türkmenler ‘şag’ derler” şeklinde bir cümle de yer almaktadır.

Deny (2012: 574), “çak” edatından bahsederken, çak’ın pekiştirme ve kesinleştirme işlevinden bahseder. Deny bir şeyin, bir yerin veya zamanın bildirilişini pekiştiren bu sözcüğün bugün yerini “ta” edatına bıraktığını açıklayarak şu örnekleri verir:

Çayn çak aşağısında

Ağaçn çak dorusuna

Yayn orta yeri ki çak ok çıkan mevzi’idir.

Hacıeminoğlu (1971: 220) bu edatı “Kuvvetlendirme Edatları” başlığında inceler ve çak edatının tıpkı, derhal manalarında kullanıldığını belirtir. Ayrıca bu edatın Eski Anadolu Türkçesinden beri kullanıldığını ifade eden araştırmacı şu örneği verir: *-ki böleridi hıyar gibi çak.*

Abdurrahman Fevzi Efendi’nin “Mikyasü’l-Lisân Kıstasü’l-Beyân” isimli eserinde “çak” edatı şu şekilde açıklanmaktadır: “çak harfidir ki ism-i müfrede dâhil olup ol ismi tesbit u takrîr u mecaza ve mübalâgaya hamlden men’ü hacr itmekle edât-ı tahkîk olur.” Eser üzerinde yapılan incelemede “çak” edatının pekiştirme fonksiyonuyla ilgili olarak şu örnekler almıştır: *Zeyt çak ikindileyin geldi* (Erdem,1998: 173).

Günümüzde Anadolu ağızlarında kullanımı devam eden bu edatın, Tarama Sözlüğü’nde (2009: C.II, s.796) 1. ta, tam, tamam, 2. sırf, salt, sade, yalnız, safi, halis anlamları mevcuttur. “çağ, çah, cak, çık” şekillerinde kullanılan bu edat ile ilgili Tarama Sözlüğü’nde verilen örnekler ise şunlardır:

Çak ol gözler cihanda ya ne gözler

Ne lazım idi çak çadıra göndermek, ben sizün için...

Tena ‘um edecek idi çah olan

Tiken (2004: 11), “Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller” adlı eserinde “çak” edatının eskiden beri kullanılan bir ön ek edat olduğunu belirtir. Bu edatın kullanıldığı cümlelerde anlamı derece açısından kuvvetlendirerek pekiştirme fonksiyonunu üstlendiğini açıklar. Tiken “çak” edatının Eski Türkiye Türkçesindeki kullanımı için şu örneklerle yer verir:

Çak öyleye degin ögin dirmedi.

Çah ondan berü kim yola girmisüz

Bu edatın Azeri Türkçesinde “çag” şekliyle “vakit, zaman görevinde kullanıldığı yaptığımız araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca Hacaloğlu (1992: 53), Güney Azeri Türkçesinde bu edatın “çag” “vakit, zaman” anlamında kullanıldığını belirtmektedir.

Gagavuz Türkçesinde ise “taa” anlamında kullanılmaktadır. Özkan (1996: 180) “Gagavuz Türkçesi Grameri” adlı eserinde “çak” edatını “Gösterme Ünlemleri” başlığında ele almıştır.

Taranan eserlerde Azeri Türkçesinde bu edatla ilgili örneğe rastlanmamıştır.

Türkmen Türkçesinde ise tek örneğe rastlanmıştır:

Ooylanyaarlar, çenenyaaarler, çak uryaarlar (T, s.26)

Gagavuz Türkçesinde aşağıdaki örneklerle rastlanılmıştır:

Açan kalktık çak üülen (GTG, s.180)

Çak bitkidä (GTG, s.180)

Tümendän o çak! (GÇŞA, s.161)

Tablo 27: çak EdatıylaYapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
çak	-	çak	çak

2.3.1.2. ol EdatıylaYapılan Pekiştirmeler

Günümüzde kullanımı mevcut olmayan “ol” edatının, Eski Türkçede -dır/-dur ekinin yerini tutarak genelde pekiştirme görevini üstlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca

incelenen örneklerde bu sözcüğün pekiştirme göreviyle kullanılan bir edat olduğu düşünülmektedir

Divanda ol edatının ol şahıs zamiriyle birlikte kullanılması da bu iki sözcüğün anlam olarak farklılığının kanıtıdır. Dîvânu Lugâti't-Türk'te (C.I; s,37) “ol” edatının ilgili isimlere ve fiillere te'kîd manası kattığı belirtilir ve eserde şu örneklerle yer verilir:

Ol mening oğlum ol (o, gerçekten benim oğlumdur)

Ol ewge barmış ol (o, gerçekten eve varmıştır)

Divanda ol edatının bazı kelimelerle kalıplaşarak yeni bir kelime oluşturulduğundan da bahsedilmektedir. Erdi S.; Serap, T. (2005: 246) yapmış olduğu çalışmada “dag” (yok değil) anlamında kullanılan bu edatın Argu lehçesinden alındığını dag ol ifadesinin “tegül” olarak değiştirildiğini ifade eder.

Alyılmaz (1994: 256), Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi'nde bu ekin önceden 3. teklik şahıs eki olarak kabul edildiğini fakat gerçekte 3. teklik şahıs eki olmayıp 3. teklik şahıs ekinden sonra kullanılan ve cümlelerin anlamını kuvvetlendiren bir ek edat olduğunu belirtir ve şu örneğe yer verir:

Bilge Tonyukuk anyığ ol üz ol

Türk bodun yime bulganç ol timiş oguzı yime tarkınç ol timiş

Eski Uygur dönemi eserlerine bakıldığında İyi ve Kötü Prens Öyküsü isimli eserde (1998: 153) “ol” edatının “dır” görevinde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Nägü ol, Törisi antag ol

Karahanlı dönemine ait eserler incelendiğinde “ol” edatının pekiştirme görevinde kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemin eserlerinden biri olan Atabetü'l-Hakayık'ta (1992: 60) bu ekin pekiştirme anlamında kullanıldığı örnekler mevcuttur:

Kul ol malka malı anga erkligol

Ol ol kim tekebbürni yirdin salıp

Arat (1979: 338) Kutadgu Bilig'de ol edatının “-dır/-dir/-dur/-dür” göreviyle yaklaşık yedi yüz yerde geçtiğini belirtmektedir.

Dilâçar (1988: 86) ise “Kutadgu Bilig İncelemesi” adlı çalışmasında “ol” kelimesinin “...dır, olur” görevinde kullanılan bir edat olduğunu belirtir.

Ukus körki dil ol, bu til körki söz

Kişi körki yüz ol, bu yüz körki köz

Üstüner (2003: 160), “ol” edatının “-dır/-dir” görevinde Eski Türkçeden beri anlamı kuvvetlendiren bir edat olarak kullanıldığını belirtir. Üstüner, özellikle Orta Türkçe döneminde kullanıldığını, daha sonraki dönemlerde belki de “ol” şahıs zamiri ve işaret sıfatıyla aynı olduğu için terk edildiğini edatın görevinin başka eklere yüklendiğini belirtir

Nalbant (2008: 248), “Dîvânu Lugâti’t-Türk Grameri-I” isimli adlı çalışmasında ol edatını “Kuvvetlendirme-Pekiştirme Edatları” içinde göstermiştir. Ayrıca ol edatının isim ve isim soylu sözcüklerle fiillerin çekimli hallerinden sonra gelen kuvvetlendirme ve pekiştirme edatı olduğunu belirtir.

Kara (1997: 282), “ol” edatının Türkmen Türkçesinde “-dır, -dir, -dur, -dür” görevinde kullanıldığını belirtmekte ve şu örneği vermektedir:

O neehili adam ol?

Korkmaz (1995a: 67), Gagavuz Türkçesinde kullanılan tarz zarfı “nicel” kelimesinin nicel < nice < ol “nasıl” görevinde bulunduğunu ifade eder.

Duman gine çöktü, karannık pek oldu, nicel gitsinner ileri

Taranan eserlerde pekiştirme anlamında kullanılan ol edatıyla ilgili örneklerle Azeri ve Gagavuz Türkçesinde rastlanmamıştır.

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Bizden ol özün gizlär (ÇTEÇŞ, s.91)

Görkèzmèdi ahırı ol (TT, s.8)

Tablo 28: ol EdatıylaYapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
-	-	ol	-

2.3.1.3. hA EdatıylaYapılan Pekiştirmeler

Cümlelerden sonra gelerek pekiştirme göreviyle kullanılan bir edattır. Türkçenin grameri ile ilgili eserler incelendiği zaman ha edatının pekiştirme amacıyla kullanılan bir edat olduğunu gösteren açıklamalar yer almaktadır.

Hacıeminoğlu (1971: 242), “ha” edatının Eski Anadolu Türkçesinde yaygın olarak “hep, mütemadiyen, aman, sakın, dikkat, mutlaka” anlamlarında kullanıldığını belirtir. Hacıeminoğlu, Soru-cevap, hayret, cümle başı edatı olarak kullanılan “ha” edatının aynı zamanda pekiştirme göreviyle de kullanıldığını açıklar.

Kavâid-i Osmaniyye’de Özkan (2000: 123), “ha” edatının cümle başında tenbih için kullanıldığını söylemektedir ve şu örneği vermektedir:

Ha orasını ben sana anlatayım

Kavâid-i Lisân-ı Türki’de “ha” edat-ı tenbih olarak geçmektedir ve şu örnekler verilir:

Kimseye söyleme hâ!

Korkma hâ! (Karahana, 2004: 174)

Abdurrahman Fevzi Efendi’nin “Mikyâsu’l-Lisân Kıtasü’l-Beyân” isimli eseri üzerinde yaptığı çalışmada ha edatını “ha” ma’nâyı mutazammın ef’âle lâhik olup ol ma’nâ-yı talebi te’kîd etmekle edât-ı te’kîd-i taleb olur. *Söyle ha. Söyleme ha. Söylemeli ha*” şeklinde ifade etmektedir (Erdem :1998, 190).

Üstüner (2003: 161) de aynı eser üzerinde yaptığı incelemede “ha” edatının isteği kuvvetlendirme edatı göreviyle kullanıldığını ifade eder.

Deny (2012: 635) ise “ha” edatını “pekiştirmeli edat” başlığı altında vererek “ha” edatının pekiştirme görevinde kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir; *ha yürüyün, ha ne büyük ev!, Bacağınızı uzadıңыз ha şöyle şimdi basıңыз, Amma yaptın ha!*

Emre (1945: 555), “Türk Dilbilgisi” isimli eserinde “ha” edatını şu şekilde açıklamaktadır: “yinelenmiş yalın temel arasına getirilir, eylemin devamlı kılınmasını betimler”.

Korkmaz (2003: 1172) ise bu edatı “Pekiştirme İşlevindeki Ünlemler” başlığı altında vererek bu edatın pekiştirme görevinde kullanıldığını belirtir ve edatın pekiştirme manasındaki kullanımıyla ilgili şu örnekleri verir:

Amma da zambırlı azametli ha! Kendini çiftlik sahibinin avradı mı belliyor.

Amma da oturdunuz ha!

Bilgegil (1964: 232) ise “ha”nın tembih, hatırlama ve hatırlatma, bir şeyin öğrenilişini ifade etmek için kullanılan bir ünlem olduğunu belirtir.

Söyegow (1999: 541),Türkmen Dilinin Grammatikası adlı eserde bu edatın haw/how-ow şekillerinde dinleyicinin dikkatini çekmek ve anlamı pekiştirmek için

kullanıldığı belirtilir. Bazen bu edatın hey şekliyle soru ifadelerinden sonra, olumsuz haber cümlelerinden önce gelerek anlamı pekiştirdiğini ifade etmiştir.

Goyaweri, goyaweri, hi bu üstümdekilerem berip bolar mı?

Hiy dünyede uzak yalı perizat barmıka?

Kara (2012: 120, 121) Türkmencede “ha” edatını gösterme edatları arasında gösterir ve bu edatın inhaa, ine, ana, anhaa, aha şekilleriyle kullanımının mevcut olduğunu belirtir.

Ercilasun(2012: 214) Azerbaycan Türkçesinde hä edatını täsdiğ ädatları kategorisinde gösterir.

İncelenen metinlerde ha edatının pekiştirme fonksiyonuyla kullanıldığı düşünülen örnekler şöyle sıralanabilir:

Azeri Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Nâçaram ha, nâçaram (AB, s.230)

Ezizim, yüz ha, yüz (AB, s.533)

Ha gözledim, gelmedin (AB, s.256)

Dedim, men ha yandım esgin oduna (AAHŞA, s.37)

Ezelden seninle can ha can olan (AAHŞA, s.58)

Sen deyen günahkâr ha men deyilem (AAHŞA, s.109)

Könül ha yalvarır, buhağındanöp (AAHŞA, s.117)

Ha bele gelibdi dövrü zamana (AAHŞA, s.139)

Men ha billem, sen sen atarsan (AAHŞA, s.154)

Te’rifli gözeler, gel ha gel oldu (AAHŞA, s.165)

Yene yar sevdası ha mayıl oldu (AAHŞA, s.171)

Gét-ha-gét bir kahaya çıhırlar (AHYÖ, s.418)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Ol diydi: -Sen nanı- ha (ÇTEÇŞ, s.293)

Bir zat berse-hä nagt bolyar (ÇTLEK, s.630)

Ha ileri çetdè yaşayan Gara aga (TT, s.46)

- Hä, şeyle mi? (T, s.17)

- Ha kitaap oka (T, s.27)

Ne-hä suv içdim gana (ÇTEÇŞ, s.333)

- Hä, dişini soguryan ekenler -diyip (ÇTLEK, s.610)

- Doğru düşün bolsa -ha ssancıdı- diydi (ÇTLEK, s.610)

Adam bir zat berse- hä nagyt boylar (ÇTLEK, s.616)

Ecel câmin sunup iç ha iç bolsa (MD, s.310)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Ama da açıkgözsün ha (GT, s.324)

Ha gidi dinsiz imansız (GT, s.315)

Ha, dayan, mamucuum (GÇŞA, s.80)

Ha sayalım insan kendimizi (GÇŞA, s.150)

Ha te şindi varalım (GT, s.119)

Där sän ötää, ha kaşım (GÇŞA, s.73)

Ha, tä gelär çiftçi (GÇŞA, s.226)

Ha birerdê oycaycez (GT, s.137)

Ha alatlayalım, çocuum (GT, s.268)

Tablo 29: ha Edatı ile Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
ha	ha	ha hä	ha

2.3.1.4. erki Edatı ile Yapılan Pekiştirmeler

Eski Türkçeden günümüze kadar eklendiği cümleye şüphe, tereddüt, endişe ve ihtimal anlamı katan bir pekiştirme edatıdır. Edatın farklı lehçelerde farklı şekillerde kullanımı mevcut olmasına karşın anlam bakımından bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Hacıeminoğlu (1971: 241), erki edatını kuvvetlendirme edatları arasında gösterir. Bu edatın Eski Türkçede, Karahanlı döneminde ve Harezmi sahasında “irkin” şekilleriyle kullanıldığını belirtmektedir.

Gabain (2009: 59), “Eski Türkçe” adlı makalesinde “erki”nin “tahmin, şüphe” anlamında kullanılan bir edat olduğunu belirtir ve şu örneği verir: *Ol emgeklig kim tırlıg erki?*

Tekin (1993: 13,40)de Uygur dönemine ait olan eseri “Kuanşı İm Pısar” da “erki” edatının *Çevişi neteg erki* cümlesinde tahmin manasında kullanıldığını belirtir.

Divanü Lügati’t-Türk’te (2006: 191) şüphe ve sorgu bildiren edat olarak kullanımı mevcuttur: *Ol gelir mü erki?*

Kasapoğlu (1999: 648) “erki” edatının Uygur, Karahanlı ve Harezmi dönemlerinde “belki, acaba, kim bilir, yoksa” anlamlarında kullanıldığını; Çağatay döneminde ise yerini soru cümlelerinde şüphe veya soru edatı olarak kullanılan “erken” isim-fiiline bıraktığını belirtir.

Yapılan araştırmalar en eski Türk yazılı belgelerinde “erki” edatının varlığını ortaya koymuştur. Ayrıca bu edat Karahanlı ve Harezmi sahalarında da bu şekilde kullanılmıştır. Çağatay sahasında ise “irkin” şekline dönüşmüştür.

Korkmaz (1995: 622) “erki” edatının Uygur döneminde de kullanımının yaygın olduğunu belirterek şu örnekleri verir: *adın sever amrakıñız bar erki. Men kergek erdim erki anı üçün mini kapıp ilt di.*

Korkmaz (1995: 623) 14. yy. başından itibaren ise “erki” edatının iyice unutulduğunu ve bu edatın “erki” ile “erken” kullanımlarının karışarak “i(r)ken”, “i(r)kin” şekillerine dönüştüğünü ifade eder. Günümüzde ise bu edatın “ki” şekliyle kullanıldığını belirten Korkmaz (2003: 1082), “ki” edatıyla ilgili görüşlerini şöyle anlatır: “Bu ki bağlaç değil edattır. Köken, kullanılış ve işlev bakımından da “ki” bağlacı ile hiçbir ilişkisi yoktur. “ki” edatı, Eski ve Orta Türkçede “şüphe, tahmini pekiştirme” bildiren “erki” edatının devamıdır” der. “Ki” edatının pekiştirme, aşırılık görevinde kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir: *Şimdiye kadar hiç böylesine rastlanmış değil ki... Yanlış iş yapmadı ki gocunsun.*

Küçük (1989: 140) “Türkçede Şüphe Bildiren ki Edatı Hakkında” isimli çalışmasında pekiştirme görevinde kullanılan “ki”nin kökenini tam olarak açıklığa kavuşturmuştur. Küçük erki edatının “iki” şekline dönüşmesini şu şekilde açıklamaktadır: Eski Türkçedeki “er-“ Oğuz Türkmen grubunda “-i” şekline girer. Bu yüzden erki edatının Anadolu Oğuzcasındaki ilk değişme safhası “iki” şeklindedir. Daha sonra baştaki “i” ünlüsü soru kelimeleri ve ekleri ile birleşerek düşmüştür. Tespit edilen erki edatının iki biçiminde kullanıldığı örnekleri şu şekilde vermiştir:

Yâ Rab bu ne âyîn iki kurbân bir ü kassâb iki

Bâg-ı cihânda bu ne ‘aceb gül-sitân iki

Ergin (2008: 361) ise “ki”nin tipik bir bağlama ve kuvvetlendirme edatı olduğunu açıklar. “ki”den sonra gelen unsurun kendisinden önce gelen unsurun izahı olduğu için “ki” edatının bir kuvvetlendirme edatı olma özelliğini taşıdığını belirtir ve Ergin, şu örnekleri verir: *Görüyorum ki çalışmışsın, iyi çiğne ki karnın ağrmasın, babam dedi ki gelmesin*

Ergin (2008: 363) ki edatının izah, belirtme ve kuvvetlendirme fonksiyonu ile iki isim unsurunu birbirine bağladığını da belirterek şu örnekleri verir: *Bela ki ne bela, kız ki kız, it ki it, hanım ki hanım.*

Doğan (2010: 46) ise “ki”yi “Sona Gelen Edatlar” bölümünde ele alır. Doğan, bu edatların sonuna geldikleri unsurları pekiştirdiğini ve kuvvetlendirdiğini belirtir.

Deny (2012: 616) ise bu ki bağlacının pekiştirici fonksiyonuyla de- fiiliyle birlikte kullanılımdan bahsederek şu örnekleri verir:

O bana dediki şimdi bunu alacaksın.

Çağatay (1963: 245) “ki”nin fonksiyonlarının birbirinden ayırt edilmesinin oldukça zor olduğunu, fakat pekiştirme görevinde kullanılan “ki”nin bu diğer “ki”ler ile hiçbir bağlantısının olmadığını söyler.

Gencan (1988: 465) “ki” edatının öznenin sonra kullanıldığı zaman tümceyi pekiştirdiğini ve abartıyı sindirdiğini belirtir ve bu kullanımla ilgili olarak aşağıdaki örneği verir:

Sen ki bu işleri herkesten iyi bilirdin, nasıl aldandın?

Ediskun (1992: 310) ise “ki” bağlacının yinelenen kelimeleri bağladı zaman “şaşma, beğenme” duyguları verdiğini ifade eder. “Okul ki okul!”, “Vapur ki vapur!” Ediskun “ki” bağlacının “o kadar, öyle, bir öyle bir” gibi zarflarla kurulmuş cümlelerin sonuna geldiği zaman, bu zarflara aşırılık anlamı kazandırdığını; cümlelerin sonunu tamamlamanın okuyucunun hayaline bırakıldığını belirtir: *O kadar dövdüm ki... (yerinden kalkamaz), Öyle ağladı ki... (gözleri yumruk gibi şişti)*

Söyegow (1999: 532) “Türkmen Dilinin Grammatikası” adlı eserinde bu edatın önceden “-ka / -ke / -kan / -ken / -kanı / -keni şeklinde kullanıldığını ancak daha sonra değişerek (erken > eken > -kanı / -keni > -ka / -ke) şeklini aldığını belirtmiştir.

Kara (2012: 120) ise “acep” ve “acaba” sözcüklerinin bu lehçede “-kaa / -kää” ekleriyle karşılandığını belirtmektedir: “*aakmıkaa*” (*ak mı acaba*)

Korkmaz (1995: 624) Orta Asya Türkmençesinde ve Türkiye Türkçesinde bulunan “ki” ile eşdeğer olan şeklin -ka / -ke olduğunu ifade eder:

Bolar mu ka?

Ne hîli bolup bildi ke?

Bu durüs mi ke?

Özkan (1996: 187), Gagavuz Türkçesinde “ki” edatının birlikte kullanıldığı cümleyi kendisinden sonra gelen başka bir cümleye bağladığını bazen de bu edatın cümle içinde bir unsuru özellikle de özneyi pekiştirmek için kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir:

Uşak belli ki annamáár bu lafları

Gözâl ki hava büün oldu

Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü’nde (1994: 767) “ki” maddesinde 1. Soru cümlelerinden sonra gelerek habere ait olur, haberin veya genellikle cümlenin anlamındaki soruyu güçlendirir. 2. Zamirlerden sonra gelerek onları diğer kelimelerden ayırır, daha göze çarpıcı hale getirir. 3. Cümlenin sonunda itiraz anında kullanılır. 4. Cümlenin sonunda kinaye tonunda söylenir. 5. Beklenmeyen bir olay olduğunda durumu bildirmek için kullanılır. 6. Kinaye, olay veya itiraf anında kullanılır.

İncelenen metinlerde bu edat ile pekiştirme yapıldığı düşünülen örnekler şu şekildedir:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Bilmirem ki, nêrdedir (AB, s.128)

Bir gün sas düşdü ki (ÇTLEK, s.72)

At sürüb galmamişik ki (ÇTLEK, s.84)

Xaşluqla sana deyirik ki (ÇTLEK, s.84)

Ayag götür ta ki yara yetince (AAHŞA, s.12)

Merd odu ki işin tuta merdilen (AAHŞA, s.19)

Bir iyid ki gatarından üzüle (AAHŞA, s.100)

Felek goymadı ki, birce yarıyam (AAHŞA, s.128)

İnanma ki, ruy-i zemine gelmiş (AAHŞA, s.129)

Bir oğul ki, atasözün tutmaya (AAHŞA, s.144)

Bir menem ancag ki ola şehirde (AAHŞA, s.180)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Kim halını kakarka (ÇTEÇŞ, s.41)

Kim gölä ot dökerkä (ÇTEÇŞ, s.41)

Kim çay, nahar çekerkä (ÇTEÇŞ, s.41)

Bu täsin güli kim döwdükä? (T,s.36)

Birdenem şu günün bazar günüdi ki güpbè yadına düşdi (TT, s.1)

Bu görýänim düşmikä ya-da huşmuka (TT,s.21)

Bu yeri Bahçelievlermikä? (TT, s.18)

Men sol habar yalan mıkaa diyip aaglazaarın, düşdüň mi? (TT, s.30)

Birdenke cisim şèylè bir sès êdip goybèrdi (T, s.17)

Haysımyzyň ılmımyz köpkä? Diyip, öözaara cedelleşip başlaapdırlar (TLG, s.283)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Yetar ki, bu dil şüurla işlansin! (ÇTL, s.73)

Kii iiltmişti boran (GÇŞA, s.116)

Makar ki dollanmışın (GÇŞA, s.116)

Ki, raadını bozup (GÇŞA, s.116)

Ki çok kalsındır aklında (GÇŞA, s.116)

Ki ay şafakı bizi buldu (GÇŞA, s.116)

Kim dedi ki yokuz (GBY, s.17)

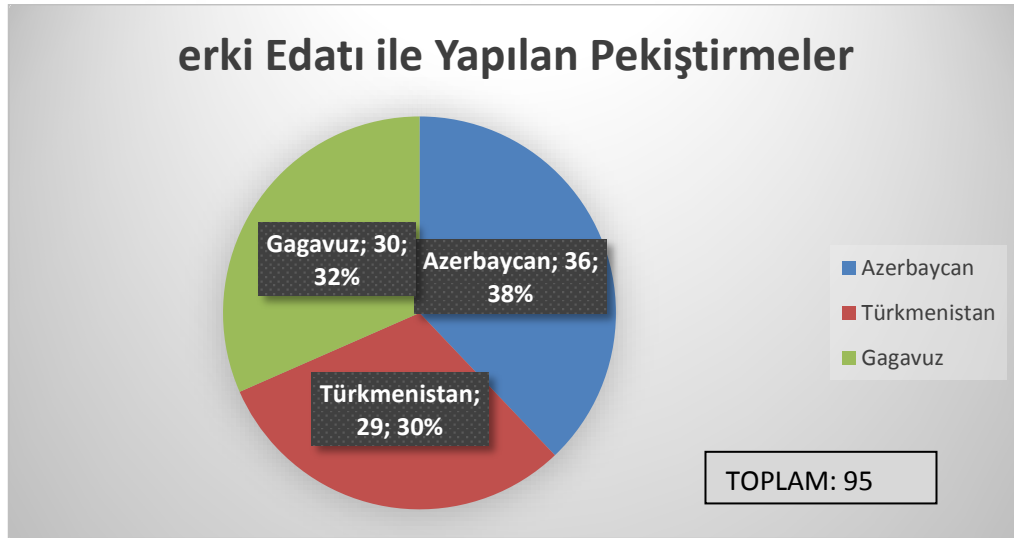
Kim dedi ki dilsizis (GBY, s.17)

Bunar için yok nasıl ki dönmesin vakıtlar (GÇŞA, s.12)

Tablo 30: erki Edatı ile Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
ki	ki	ka kă kaa kää ke ki	ki kii

Grafik 20. erki Edatı ile Yapılan Pekiştirmeler

2.3.2. Ek /Edatlarla Yapılan Pekiştirmeler

2.3.2.1. A Ek Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Türkçenin eski dönemlerinden beri pekiştirme göreviyle kullanılan bu edat ile ilgili olarak araştırmacıların görüşleri şöyledir:

Tekin (2003: 178) Orhun Türkçesinde a/e'nin cümle sonunda kullanılan bir pekiştirme edatı olduğunu belirterek ve şu örnekleri vermiştir:

Beglerim e ter ermiş biz az biz teyin korkn (mañ).

Öz yerim, duk yerim esiz e

Alyılmaz (2011: 646) “Ünlemlerin Seslenmeleri Kuvvetlendirici İşlevleri” adlı bildirisinde seslenme ünlemleriyle birlik oluşturan seslenmelerin / seslenme gruplarının

daha fazla vurgulanmak amacıyla üzerlerine bir de seslenme bildiren ek edat aldığını belirtir ve şu örnekleri verir:

Ay er+e! (Ey kişi!) Ay buyruk+a (Ey kumandanlar!)

Divânü Lügâti't-Türk'te "A" ek edatı (2006: C.I.: 39), "şaşalama", hayret anlamında kullanılan bir edat olarak belirtilmiştir: *Ol meni â kıldı (O, beni şaşırttı).*

Deny (2012: 632) ise DLT'de bazı beyitlerin sonunda yer alan a ve e seslerinin sadece bir ses olmadığını, bunların pekiştirme edatı olarak cümlelerde kullanıldığını ifade eder.

Añladıñ a!, Vur dedilerse, öldür demediler a!, Yabancı deyiliz a!

Hacıeminoğlu (1971: 218) "a / e" edatının Eski Anadolu Türkçesinde çekimli fiillerden sonra kullanıldığı durumlarda içinde soru ve emir mefhumu da taşıyan bir tekit vazifesi gördüğünü belirtir.

Görünce yad er gözi kör olsun a

Vur dedilerse öldür demediler a!

Abdurrahman Fevzi Efendi'nin "Mikyasu'l-Lisan Kıstâsu'l-Beyân" isimli eseri üzerine yaptığı incelemede "+-A" ek edatının ikaz ve tembih için cümlelerin sonuna gelen bir edat olduğu tespit edilmiştir. Erdem incelediği eserde şu örneklerle yer verilmiştir:

Be hey efendin söyleseñ a

A be çocuk niçün söylemiyorsuñ? (Erdem: 1998: 168).

"Türkçede Sarf ve Nahiv" isimli eserde Hüseyin Cahit (2000: 304) fiillerin sonuna "a, e, ya" edatları ilave olunursa anlamın pekiştirildiğini ifade ederek şu örnekleri verir: *"Gelir a, Gitsene, Gelecek ya!"*

Deny (2012: 634), "e /ha /ya" edatlarını "pekiştirme edatı" başlığı altında inceler ve özellikle bu edatların soru anlamını pekiştirmek ve aşıkârlığı açıklamak için kullanıldığını ifade eder. Deny, "A" Pekiştirme edatının, kendinden önce gelen kelimenin ünlüyle bitmesi durumunda, bu edatın "ya" şekline dönüşeceğini belirtir.

E kim gelmiş.

E bir şey anladın mı?

Gelsèn e!

Yazsağlar ya!

Gencan (1979: 480) “e” ünleminin kipteki dilek anlamını kuvvetlendirdiğini “mi?” soru ekiyle birlikte kullanımı sırasında ise, emirleri berkittiğini ifade eder.

Kitaplarımı karıştırma e mi?

Bundan sonra da böyle çalış emi?

Banguoğlu (2007: 400-401) “a/ya” ünlemini “Ünlemleşen Fiiller” başlığı altında inceleyerek bu ünlemin cümledeki yargıyı berkitme ve gerçekleştirme gibi bir görev üstlendiğini belirtir.

Doğru ya!, Öyle ya!, Yoktur ya!

Bilgegil (1964: 225) “e” edatının soru cümlelerinin başına geldiği takdirde anlamın pekiştiğini ifade eder. Ayrıca araştırmacı bu edatın cümlelerin başka bir düşünceye geçiş için hazırlayıcı unsur haline getirdiğini de belirtip şu örnekleri verir:

E sonra ne dedi?

E, ne yaptınız?

E babası ne karşılık verdi?

Ediskun (1992: 285) ise “+A” ek edatının dilek-şart kiplerinin II. kişilerinden sonra gelmesi durumunda, onları emir derecesinde berkittiğini ifade eder.

“Misafirlerimize hoş geldin desen e!”

Ergin (2008: 353), tek başına ünlem olarak kabul edilen “ya”nın cümlelerin sonuna gelerek bir bağlama ve kuvvetlendirme edatı olarak da kullanıldığını belirtir ve bu tür kullanıma şu örneği verir:

Kar yağıyor ya, kar yağmıyor ya ziyanı yok

Korkmaz (2003: 1141) “a/e”yi “ünlemler başlığı” altında ele alır ve Korkmaz bu ünlemin cümleye emir şeklinde seslenme manası kattığını belirtir.

Baksana! (< baksan ya!)

Üstüner (2003: 205) ise Türkiye Türkçesi ağızlarında çeşitli zarflar ve bağlaçların +A pekiştirme ekiyle genişletildiğini ve kuvvetlendirildiğini belirtir. Araştırmacı bazı eserlerde belirtildiği gibi bu sesin kelime sonunda türeyen bir ünlü olmadığını ve bu ekin kelimelerin anlamını kuvvetlendiren bir pekiştirme eki olduğunu söyler.

Akkuş (2004: 110) “a/e Seslenme Edatı İşlevleri Üzerine Bir Araştırma” adlı bildirisinde “a/e” edatının yaklaşık 12 görevde kullanıldığını belirtmiştir. Açıklamış olduğu bu görevler arasında “Pekiştirme görevinde kullanılması” ve “Tekit Bildirmesi” işlevleri yer

alır. Akkuş, bu edatın cümle sonunda kullanıldığında anlamı pekiştirdiğini belirtir. Ayrıca bu edatın daha çok bir ek haline gelme temayülü gösterdiğini de ifade eder.

Rüstemov (1960: 299), Azerbaycan Dilinin Grammatikası adlı eserde “a” edatının “ifadeyi kuvvetlendirmek, olaya dikkat çekmek ve tekid” anlamıyla kullanıldığını belirtmiştir.

Bu sözü bize atır a...

Kara (2012: 120) “Türkmen Türkçesi Grameri” adlı eserinde “A” edatının Türkmencede yaygın olarak kullanılan bir seslenme edatı olduğunu belirtir. Ayrıca Kara (1997: 548) Türkmen Türkçesinde “A” edatının bazen “şaşma, hatırlama, acıma, üzülmeye, kızma” gibi duyguları kuvvetlendirmek için kullanıldığını da ifade eder:

Gözüň aaydın, a gız!

Özkan,(1996: 179), “Gagavuz Türkçesi Grameri” adlı eserinde “a” edatına seslenme ünlemleri başlığı altında yer vermiştir. Özkan bu ünlemin daha çok emir cümlelerinden sonra gelerek anlamı kuvvetlendirdiğini belirtir ve “e” ünleminin Gagavuz Türkçesinde sadece fiillerin sonuna değil, isimlerin sonuna gelerek de kullanıldığını söyler:

Alsanız e (Alsanız a!)

Buyursanız e (Buyursanız a)

Be bırak sirtikleri dedik sana e!

Ayrıca Özkan (1996: 179), 2. Teklik ve çokluk şahıs şart çekiminin ve kAn zarf fiilinin sonuna genellikle kaynaşmış olarak -A seslenme ünleminin geldiğini belirtir ve bu açıklama için şu örnekleri verir:

Alsana, baksana, uzatsana, toplarkana.

İncelenen metinlerde A ek edatının pekiştirme fonksiyonuyla kullanıldığı düşünülen örnekler şöyle sıralanabilir:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Guzum gel a, guzum gel (AB, s.219)

Men a guzum, Keremem (AB, s.241)

A dağlar, sona dağlar (AB, s.367)

E nabalım şimdi äläysadı e? (ÇTL, s.41)

Bän geçörkenä onnarın yanından (ÇTL, s.44)

- A, anasının oğlu, mana Uzun Hasanin oğlu (ÇTLEK, s.66)

- A, heyvara! Sana demiram döndar faytonu! (ÇTLEK, s.81)

- Kimsiziniz? E? (ÇTLEK, s.84)

A gözünä dönüm, fırlan! (TLG, s.224)

- Ağzını dağıtma, a, adam oğlusan! (ÇTLEK, s.81)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Gumrular-a, gumrular! (ÇTEÇŞ, s.217)

A sen bolsan (ÇTEÇŞ, s.182)

Sanırım ölmezden evvel tende canım kalmaz â (MD, s.156)

Görsem, ey dilber, cemâlin, ihtiyârım kalmaz â (MD, s.156)

Hasıl, beryär, bilyänsen-a (ÇTEÇŞ, s.271)

Ay Cahan-a ay cahan (ÇTEÇŞ, s.277)

A biz netmeli biz? (TT, s.12)

A, Ezrayyl, aman! (TLG, s.220)

Baý uruşdylar-a! (T, s.35)

A biz nirèdè yaşayaris? (T, s.12)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Var mı e ona doyan? (GÇŞA, s.242)

Bir fena köpek var, a? (GT, s.180)

E sizin kosa nerede e? (GT, s.301)

Yaklaşırkana güz, hepsindän ileri mararmaa başláarlar (ÇTLEK, s.159)

Zaatlı Andreyi küçükkenä, babası üüredarmış (ÇTLEK, s.14)

Aa, ne horozmuş o (GÇŞA,s.35)

Nesoy dayanayım sölesäne? (GÇŞA,s.243)

E näbalım şimdi öläysadı e? (ÇTL,s.41)

Be bırak sirmikleri dedik sana e! (GTG, s. 179)

A gidelim bizedan/ Gül sökelim dizedan (GT, s.153)

Tablo 31: A Ek Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
A	A	A	A

2.3.2.2. +-IA(y) Ek/Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Türkçede cümle sonunda kullanılan bir ek edattır. Üstüner (2003: 214) bu ek edatın daha çok emir cümlelerinin sonuna gelerek emri kesinleştirmek için kullanıldığını belirtmektedir. Üstüner, +-IA(y) ek edatının önceleri daha çok edat olarak kullanılırken, bazı lehçelerde bu edatın ek gibi kullanıldığını veya bir ek gibi sonuna geldiği kelimeyle birleştiğini ifade eder.

Gabain (2007: 47) ise “Eski Türkçenin Grameri” adlı eserinde ise bu ek için “Çok eski ve ekseriya yüklem yahut cümle belirleyicisidir” der. Bu ekin çok işlek olmadığını belirterek şu örnekleri verir: *Körkle (güzel), kurla, tünle*.

+-IA(y) ek edatıyla ilgili ilk kapsamlı açıklamanın Divanü Lugatî’t-Türk’te yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bu edat Dîvânu Lugatî’t-Türk’te Oğuzlara has, diğer Türklerin bilmediği bir edat olarak bahsedilir. Fakat yapılan araştırmalarda Çağatay, Tatar, Yeni Uygur, Kırgız Türkçelerinde bu ek edatın varlığını gösteren kullanımların mevcut olduğu görülmektedir. Dîvânu Lugatî’t-Türk’te (2006: C.IV, 404), bu edatla ilgili olarak, işin tahakkukunu bitmesini gösteren bir edat olarak fiillerin sonuna geldiği açıklaması yer alır ve şu örneğe yer verilir:

Ol bardı la, ol keldi la (2006: C.III, s.213)

Gülsevin (2011: 69) “Eski Anadolu Türkçesinde Ekler” adlı eserinde bu dönemin eserlerini inceleyerek tespit ettiği örneklerden hareketle bu ek edatın “ile” edatının ekleşmiş şeklinden ayrı bir şekil olduğunu belirtir ve şu örnekleri verir: *günde yidi kurla bu du’â... biz varıcağ ol ava gitmiş idi / bir arslanı dirile dutmuş idi, yüz beş direm bala katup hergün tonla yiseler, cimâ’ şehvetin getirür bağıra, yürege müfiddür, ocıla yiyecek karın bağlar*.

Deny (1941: 883) ise bu şeklin bir şüphelik “dubitatif” anlamında kullanıldığını özellikle Altaycada anlamı pekiştirmek için cümlede yer aldığını ifade eder.

Üstüner (2003: 214) ise “+-la”yı bir ek edat olarak kabul eder ve bu edatın Türkiye Türkçesi ağızlarında, Tatar, Başkurt, Türkmen, Özbek, Yeni Uygur Türkçesinde kullanıldığını ifade eder. Araştırmacı ayrıca bu edatın bazı lehçelerde emir, istek veya haber cümlelerinden sonra gelerek, bazı lehçelerde ise isimlerden sonra gelerek anlamı pekiştirdiğini açıklar.

Kara, Türkmen Türkçesinde bu edata “Seslenme Edatları” başlığı içinde yer verir. Kara, bu edatın Türkiye Türkçesindeki “be” sözcüğünü karşıladığını ifade etmiştir.

Ziyanı yook -la!

Golça boyly göydük -le siz (2012: 120).

(+LA(y)) ek edatıyla ilgili yapılan bazı müstakil çalışmalar ise şunlardır:

Ercilasun (2008: 48) “La Enklitiği ve Türkçede Bir ‘Pekiştirme Enklitiği’ Teorisi” adlı makalesinde bazı araştırmacıların bu edatın kökenini Moğolcaya dayandırmasına karşı çıkar. Ercilasun bu makalesinde bu edatın kökeninin dilin içinde aranması gerektiğini bildirir. Dilin içinde yer alan bu enklitikleri ünlemlere, yansımalara ve çocuk dili kelimelere benzetir ve bunların bir ihtiyaçtan doğduğunu belirtir.

Önler (1996: 9-15) “Türkçede -LA Zarf Eki” adlı makalesinde bu ekin kökeni üzerinde kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Bu ekin Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, özellikle XIV. ve XV. yüzyılda kullanımın yaygınlık kazandığını ifade eden Önler, -la/-le; -yıla/-yile ekleriyle, zarf yapma eki olan -la/-le ekinin zamanla görev benzerliğinin etkisiyle birbirine karıştığını belirtir. Önler, -k küçültme ekiyle ortaya çıkan -lAk biçiminin de eklendiği sözcüğe küçültme manası kattığını belirtir ve bu açıklamayla ilgili şu örnekleri verir: *ilerilek, gerilek*

Tulum (1993: 163). “-La/-Le Ekine Dair” adlı çalışmasında Eski Anadolu Türkçesinde yer alan ve anlamları -la/-le ile pekiştirilmiş olan sıfatlara yer verir: *körk-le, kört-le, tirig-le, diri-le, ıssı-la, ac-la*. Örneklerde görüldüğü gibi sıfatların anlamlarını pekiştiren -la/-le ekinin çok eskiden beri kullanılan bir kuvvetlendirme eki olduğunu belirtir. Ayrıca bu edatın kökenini il-(nakol-, ileriye git-) fiilinin il-e zarf fiilinin edatlaşmış ve ekleşmiş şekli olduğunu belirtir.

Nalbant (2004: 2160-2171), “Türkçede Enklitik Edatı la” adlı çalışmasında bu edatın eski Türkçeden günümüze kadar kullanımını verdiği örneklerle açıklamıştır. “La” ekinin Eski Anadolu Türkçesinde kullanımı esnasında vasıta haliyle karıştırıldığını ifade eden araştırmacı yine bu ekin sözcüğün anlamını pekiştirme özelliğine sahip olduğunu belirtir. Ayrıca Nalbant, bu ekin önceden bir edat olduğunu ve zamanla ekleştiğini diğer araştırmacılar gibi kabul etmektedir. Araştırmacı “*hadi la, git la*” gibi örneklerde görüleceği üzere bu edatın, pekiştirme fonksiyonuyla, özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da kullanımlarını tespit etmiştir.

Kocasavaş (2003: 185) “Çağatay Metinlerinde Görülen La Hakkında” adlı makalesinde -la edatının örneklerini ve anlamlarını tespit etmiştir. Bulduğu örnekleri Dîvânu Lugâti’t-Türk’teki -la pekiştirme edatıyla ilişkilendiren araştırmacı, aslında bunun önceden bir edat olduğunu zamanla bu edatın bir ek işlevi kazandığını belirtir.

Taranan eserlerde pekiştirme anlamında kullanılan ol edatıyla ilgili örneklerle Azeri ve Gagavuz Türkçesinde rastlanmamıştır.

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Kaka taýymy öldürmänkaniz, bir münüp göreýin-le (ÇTL, s.101)

Sen yalağa belet-le (ÇTEÇŞ, s.15)

Govulluğı belli-le (ÇTEÇŞ, s.33)

Meni yıkman geldi-le (ÇTEÇŞ, s.33)

Yok-la, ciğim, Ay asmanda (ÇTEÇŞ, s.53)

Yok-la, görmek nirede (ÇTEÇŞ, s.179)

Dişagırı aldı-la, başa oyun saldı-la (ÇTEÇŞ, s.237)

Durañak-la hiçbir yerde (ÇTEÇŞ, s.253)

Yok-la birem akılcığın (ÇTEÇŞ, s.253)

Tablo 32: +-IA(y) Ek Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesinde rastlanan örnekler:	Türkmen Türkçesinde rastlanan örnekler:	Gagavuz Türkçesinde rastlanan örnekler:
+IA(y)	-	-le -la	-

2.3.2.3. +mA / +(e) m Ek/Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Eski Türkçe döneminden beri kullanılan bir pekiştirme edatı olan me/ma’nın günümüz Türk lehçelerinde de kullanımı devam etmektedir. Bazı lehçelerde nadir olarak görülen bu pekiştirme edatının pek çok kelimedeki kalıplaşmış hali mevcuttur.

Gabain (1988: 105), “+mA” ek edatının Eski Türkçe döneminde bazı kelimelerin anlamını kuvvetlendirme işleviyle kullanıldığını belirtir ve kullanılan kelimelerin şunlar olduğunu ifade eder: *yime, ançulayuma, kayuma, neme*.

Tekin (2003: 157) ise “Orhon Türkçesi Grameri” adlı eserinde sadece “yeme”nin izahını yapmıştır. Tekin eserinde “yeme”nin “ve, dahi, da” anlamlarında kullanıldığını belirtir.

Deny (2012: 258), bu ekin Uygurcada bazen bağlaç, bazen de pekiştirme edatı göreviyle kullanıldığını belirtir. “yme” edatının “ma/me” şeklinde kısalmasıyla oluştuğunu ifade ederek şu örnekleri verir:

Yëdürür kamugrı ma yemez özi (Tanrı yedirir herkesi, dahi yemez kendisi)

Yaratkan töretken ma kadir kemal (Yaradan, meydana getiren, daha güçlü Tanrı)

Yana ma ayıttı (Yine dahi söyledi)

Bu ekin Uygurcada kullanımıyla ilgili yapılan bir diğer araştırma Temir’e aittir. Temir (1948: 36), Uygurca “Yme Sözü Hakkında” adlı makalesinde Türkologların bu edatın kökeni ile yaptığı izahlara yer verir:

Ramstedt’in yem-(eklemek)-e, Kotwicz’in ye (Moğolcada bütün)-me şeklinde bu edatın morfolojik izahını yaptığını belirtir. Kotwicz ayrıca bu edatın bütün Altay dillerinde sözlerin sonuna getirilen ve de, da, dahi anlamında kullanılan bir edat olduğunu açıklar. Araştırmacı ise Kotwicz’in yaptığı bu açıklamaya katıldığını belirtir.

Temir (1946: 531), ayrıca “yme”nin (ve, dahi, de) anlamlarında Orhun Abidelerinde, Uygurca metinlerinde yer aldığını belirtirken; ye-me sözündeki ma/me edatının ise Orhun Abideleri’nde yer almadığını, Uygurca metinlerde ve Kutadgu Bilig’de ise müstakil bir hece halinde bağ olarak kullanıldığını ifade eder. Temir, bazı Türkologların “-ma” hecesini “yme”den kısalmış olarak belirttikleri düşünceye karşı çıkar, bilakis, “yme” sözünün “ma” hecesinden oluştuğunu düşünür.

Dîvânü Lugâti’t-Türk’te (2006,CIII: 213) “mA” edatının “al, işte” anlamında kullanılan bir kelime olduğu belirtilirken bu edatın “ma, me, mah, meh” şekillerinin de bulunduğu açıklanmıştır.

Hacıeminoğlu (1971: 248-249), bu edatın Eski Uygur, Karahanlı ve Harezmi Türkçesinde yaygın olarak kullanılan bir pekiştirme eki olduğunu bildirir. Batı Türkçesinde ise hemen hemen hiç rastlanmadığını belirten Hacıeminoğlu, bu edatın kullanım ve vazife itibarıyla ok/ök; da/de edatlarına benzediğini belirtmektedir. Hacıeminoğlu “ma” edatıyla ilgili ise şu örneği verir: *Beglerge bolğıl başlık ma menglep.*

Korkmaz (1995b: 51) ise “neçe, niçe kelimelerinin +me pekiştirme eki ile genişletilmiş şekilleriyle Karahanlı ve Harezmi dönemlerinde, Eski Anadolu Türkçesinde, Kazan ve Kırgız lehçelerinde “nice, ne kadar, dahi” anlamlarında birer sıfat ya da zarf olarak kullanıldıklarını belirterek şu örnekleri verir:

Neçeme olarak kedük erse yağmurka yarar. (Karahanlı dönemi)

Niceme kutlığ erenler. (Harezmi dönemi)

Neçeme şah isem topuñ kıliven (Eski Anadolu Türkçesinde dönemi)

Atay (2002: 826) “Eski Türkçede ma/me Edatının Anadolu Ağzlarında Kalıntısı” adlı çalışmasında Eski ve Orta Türkçede kullanılan “niçeme, nimerse, nime” kelimelerindeki me’lerin +ma/me edatıyla yapılmış bir edat grubu olduğunu belirtir.

Üstüner (2003: 211) “+mA” ek edatının Türkçenin en eski belgelerinden itibaren kuvvetlendirme ve bağlama göreviyle sıkça kullanılan bir ek edat olduğunu bildirir. Ayrıca Üstüner, Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülmeyen bu ek edatın özellikle Türkiye Türkçesi ağızlarında ve çeşitli Türk lehçelerinde yaygın olarak kullanıldığını belirtmektedir.

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar bu ekin günümüzdeki varlığını göstermektedir.

Gülseren (2000: 155) Malatya ili ağızlarında “neysem, yoğsam” gibi edat örnekleri verirken, Gemalmaz(1995: 297-306) ise, Erzurum ili Ağzlarında “eyceme, eycemen, güzalceme, güzalcemen” gibi zarf örneklerini ve “bilem, halbuysam, megem, keşkem” gibi edat örneklerini verir.

Deny ise “halk dilinde ünlü ile biten edatlara sık sık “m” sesinin” eklendiğini söyler ve şu örnekleri verir: yoksam, yoksalm, yoksalma, barım, barılım (Deny, 1941: 650).

Gagavuz Türkçesinde “ma” edatı kullanılmamaktadır. Bazı kelimelerin yapısında +ma eki kalıplaşmış olarak görülmektedir. Özkan’ın (1991: 185-188) bağlaçlar bölümünde yer verdiği bekim, zerām, zereciim, neme kelimelerinde bu ek edatın varlığı görülmektedir.

Taranan eserlerde pekiştirme anlamında kullanılan ol edatıyla ilgili örneklerle Azeri Türkçesinde rastlanmamıştır.

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Alça dää, eysem beyleki keman atyaan (ÇTLEK, s.141)

néme aglayarsıñ, tilki aga diyip soran (ÇTLEK, s.602)
 Ey, akmak tilki, sen neme aglayırsıñ (ÇTLEK, s.602)
 We agyr agramda ençeme gezek dünýaniñ çempiony (ÇTL, s.102)
 İndem sen gücü-cegi Koalap yörsiñ (ÇTEÇŞ, s.109)
 Birem akca kömelek (ÇTEÇŞ, s.235)
 Ursup, sañundanam agladylar (T, s.35)
 Eýsem, beýleki keman atýan garagol (T, s.36)
 Ýoksam, baryňzy, lak-luk (T, s.38)
 Yogsam, baryňzy lak-luk ataryn- diyip (T, s.38)
 Ol ençeme şıgırlarında şol ideyaları (T, s.64)
 Onuñ ençeme şıgırlarınıñ güwä geçmeğine gärä (T, s.71)
 Ençeme şıgırlarınıñ güwä geçmeğine gärä (T, s.96)
Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:
 Bekim bu köyün adı Tatar Kıpçak (ÇTL, s.49)
 Bekler bekim ayırırlar, ne eskidän (GÇŞA, s.55)
 Bekim, dersin ne zamandır (GÇŞA, s.92)
 Sana da, bekim, hem bana (GÇŞA, s.153)
 Sana- sadecem Sana (GÇŞA, s.256)
 Bekim anam, bitki sıra (GÇŞA, s.293)
 Bekim kimsa aldattı (GÇŞA, s.365)
 Bekim bu aklına senin (GÇŞA, s.393)
 Bekim onun için yok kısmetim (GÇŞA, s.396)
 Bekim bişey razgelirim (GT, s.258)
 Çok kerem evi evi unuderiz (GBY, s.20)
 Her kerem söyle doru (GBY, s.40)

Tablo 33: +mA; +(e) m Ek Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesinde rastlanan örnekler:	Türkmen Türkçesinde rastlanan örnekler:	Gagavuz Türkçesinde rastlanan örnekler:
+ma +me	-	+me +m +em +am	+m

2.3.2.4. +-ok/ +- ök Ek/Edatı

+ok/ +- ök ek edatı Türkçenin en eski yazılı belgelerinden itibaren kullanılan bir pekiştirme edatıdır.

Alyılmaz(1994: 255),Orhun Yazıtları’nda bu edatın cümlelerin anlamını kuvvetlendirme göreviyle cümlelerin sonunda çekimli fiilden sonra yer aldığını belirtir ve şu örneği verir: *Öñdin kagangurusü yarılım timiş yarımasar bizni kaganı alıp ermiş ayguçısı bile ermiş kaçan neñ erser bizni ölüртеçi kök timiş.*

Ergin (2005: 66), “Orhun Abideleri” isimli eserinde “ok” edatının Orhun Abideleri’nde çok sık geçtiğini belirtir ve şu örnekleri verir:

Anda kimse tengri bilig birtük üçün üzüm ök kağan kıldım

Ölüртеçi ök tirmen, Tobğaç biridin yan teg

Uygur dönemi eserlerinden biri olan “İyi ve Kötü Prens Öyküsü” adlı eserinde yer alan “-ok/-ök; -k” ekleri Hamilton(1998: 521) tarafından kuvvetlendirme ya da üsteleme bildiren edat ya da isim eki olarak belirtilmiştir.

Korkmaz (1995: 98) “ok edatının” Türk dilinde Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm ve Kıpçak sahası metinlerinde sıkça kullanıldığını belirtmiştir. Korkmaz’a göre ilk edebi metinlerde bir edat niteliğinde olan bu edat daha sonraki dönemlerde ise ekleşme ve kaynaşma eğilimi göstermiştir.

Gabain (2007: 105), “Eski Türkçenin Grameri” adlı eserde ok/ök’ün kuvvetlendirme anlamında kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir: *anta ok, timin ök, ançulayu ok, umadın ok, neçük < ne+çe+ök*

Tekin (2003: 159-160), “Orhon Türkçesi Grameri” adlı eserinde pekiştirme edatları içinde -ok/ök edatını göstermiştir. Bu edatın zamir, zarf ve fiilleri pekiştirmek amacıyla Orhon Türkçesinde kullanıldığını belirtir. Bu kullanımlara ise şu örnekleri verir:

bilgäsi çabışı bän ök ärtim (pekiştirilen sözcük zamir),

biryä tabgaçig öñrä kıtañig yırya oguzug üküş ök ölürti (pekiştirilen sözcük zarf)

kızıl kanım töküti kara tärim yügürti işig küçüg bertim ök (pekiştirilen sözcük bir son eylem)

Şirin (2016: 573) Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi adlı eserinde ok/ök edatını pekiştirme ve vurgulama başlığında değerlendirmiş ve bu edatın Eski Türk yazıtlarında bu göreviyle toplamda on yerde geçtiğini belirtmiştir.

Dîvânu Lugâti't-Türk 'te bu edatın özellikle fiillerin sonuna gelerek söylenmek istenen düşünceyi pekiştirme amacıyla kullanılan ve hâl manasına yakın olan bir edat olduğu belirtilir ve şu örneklerle yer verilir:

Bargıl ok (gidesin ha)

Baya ok geldim (az önce geldim)

Emdi ok aydım bu saatte söyledim) (2006,C: I: 37)

Korkmaz (1961: 13-29) “ok” edatının Eski Uygur Türkçesinde cümle açıcı, bağlama, tekerrür ve pekiştirme zarfı olan “yme” sözcüğüyle birleşerek zarf meydana getirdiğini belirtir. Ayrıca bu edatın Eski Uygur Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde, teklik 3. şahıs zamirinin bulunma halinden sonra gelerek anlamı pekiştirdiğini belirtir.

Hacıeminoğlu (1971: 252), “Türk Dilinde Edatlar” adlı eserinde bu edatın Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Harezmi döneminde oldukça yaygın bir kullanımının olduğunu belirtir ve bu edatın kullanılış bakımından Türkiye Türkçesindeki da/de'ye çok benzediğini söyler. Hacıeminoğlu genellikle bu edatın sonuna gelerek manasını kuvvetlendirdiği kelimenin ahengine göre kalın (oķ) veya ince (ök) şeklinde kullanıldığını da belirtir.

Hacıeminoğlu (1971: 253), Karahanlı sahasında “da/de, tam, ha, işte, tıpkı, -cik, ancak, bizzat, vb. anlamlarıyla Divanü Lügati't-Türk'te kullanıldığını ifade ederek şu örnekleri verir:

bargıl oķ (C-I, 37-11)

bayat oķ keldim (C-I, 37-13)

emdi oķ aydım (C-I, 37-14)

Hacıeminoğlu bu edatın Eski Anadolu Türkçesinde “tam, hemen, aynen” görevlerinde kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir:

Ol kırkdan dokuzı ok öldi,

Ok kırkdan dokuzı onda ok öldi (1971: 254)

Yukarıda elde edilen bilgilere göre “+ok/ +- ök” ek edatının Göktürk, Uygur, Eski Anadolu Türkçesinde yaygın olarak kullanıldığını görmekteyiz. Günümüzde ise bu ek edat bazı eklerde kalıplaşmış olarak varlığını devam ettirmektedir.

Tekin (1990: 16), “ancak, ailecek” gibi kelimelerde yer alan “k”lerin “+ok” edatının kalıplaşmış kalıntısı olduğunu belirtmektedir.

Korkmaz (1995d: 3-11) “Türkçede -acak/-ecek gelecek zaman (futudum) ekinin yapısı üzerine” adlı çalışmasında -acak ekini -a (gelecek zaman) +ça (eşitlik hali) +ok (pekiştirme edatı) şeklinde izah etmektedir.

Korkmaz (1995e: 128-132) bir başka çalışmasında ise -arak/erek ekinin morfolojik izahını yaparken bu ekin, geniş zaman sıfat fiili “-ar” ile eskiden yaygın bir şekilde kullanılan “-Ok” kuvvetlendirme edatının birleşiminden oluştuğunu belirtir.

Günümüzde Anadolu ağızlarında bazı kelimelerin sonunda yer alan “-k” sesinin ok/ök edatının kalıntısı olduğu yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konmuştur.

Gülseren (2000: 155), “Malatya İli Ağızları” adlı eserinde “Pekiştirme Ekleriyle Kurulan Edatlar” bölümünde +k sesinin eski bir pekiştirme ekinin kalıntısı olarak bazı kelimelerde görüldüğünü tespit etmiştir: *bahuncık < bak-ıncı-ok*, *eskiyincik < eski-y-inci-ök*, *şimdik < şindi+k*.

İncelenen metinlerde +-ok/ +- ök ek edatının pekiştirme fonksiyonuyla kullanıldığı düşünülen örnekler şöyle sıralanabilir:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Ancaq vaxtsiz yağan qar İstanbulu sedef rengli nağıl (ÇTL, s.60)

O, indi dilden ancaq acnabi xüsusiyyetlerini tam saxlayan ve xalq tarafından manimsanılmamış (ÇTL, s.75)

Goymur ancağ danışmağa leblerin (ÇTLEK, s.57)

Ancag onu da deyim ki (ÇTLEK, s.67)

Ancak o üfkeli bakacak(GÇŞA, s.306)

Vatan havasıyla yaşayar ancak (ÇAŞA, s.189)

Seni tilsimden ancağ Gün hanım gurtara biler (AHYÖ, s.210)

Ancağ üreyi döyünmeye başladı (AHYÖ, s.214)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Künde çekişi niçik, Başaryarmı şanı bir (ÇTEÇŞ, s.99)

Niçikdir obanñ üstünden bardı (ÇTEÇŞ, s.327)

“Haliñ niçik?” diyyän yok (ÇTEÇŞ, s.333)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Meyvaları sepetlerä ancak sürüylän aletlêrlar (GÇŞA, s.38)

Ancak... onların başlarında (GÇŞA, s.179)

Ancak oturup seni seyretsem (GBY, s.60)

Tablo 34: +-ok/ +- ök Ek Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
ancak	ancaq ancağ ancak	niçik	ancak

2.3.2.5. Mi Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Yapılan araştırmalarda “mi”nin ilk yazılı belgelerimizden günümüze kadar en sık kullanılan soru edatı olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Alyılmaz (1994: 149) Orhun Yazıtları’nda “mu”nun cümlelere soru manası kattığını belirtir. Araştırmacı şu örnekleri verir: *kagan mu kusaşın tidim*(Kagan mı yapayım dedim).

Kavâid-i Lisân-ı Türkî isimli eserde “mi” soru edatı olarak yer almaktadır. “mi”nin soru anlamı dışında “gerçeği pekiştirmek” amacıyla da kullanıldığı belirtilmiştir. Eserde bu konuyla ilgili şu örneğe yer verilmiştir:

Ahvâl-i cihân zâten efsâne degil mi yâ? (Karahan, 2004: 155).

Türkiye Türkçesinde mi soru edatı olarak kullanılmakla birlikte pekiştirme fonksiyonuyla da kullanılmaktadır.

Ediskun (1992: 297) “mi” soru edatının yinelenen sıfatların arasına girince, pekiştirme sıfatıyla ünlem cümlesi kurmuş olduğunu belirtir ve şu örneği verir: *geniş mi geniş bir yol*.

Hatiboğlu (1981: 22-23), mi soru edatının anlamı kuvvetlendirmek, pekiştirmek için aynı ya da sorulu-cevaplı sözcüklerin arasına getirildiğini belirtir ve bu iki kullanımla ilgili şu örnekleri verir: *ev mi ev, iş mi iş, gider mi gider, olur mu olur, oldu mu oldu*.

Hatiboğlu (1972: 169) “Türkçenin Sözdizimi” adlı eserinde öznenen veya tümleçten sonra kullanılan “mi” nin dikkati bu öğelerin üzerine çektiğini ve anlamı pekiştirdiğini “*Siz mi gideceksiniz? Onların yüzünden azar mı işitecekti?*”örneklerini vererek açıklar. Ayrıca “mi”nin ilgeçlerden veya belirteçlerden sonra da dikkatleri bu

yardımcı ögelerin üzerine çekmek için kullanıldığını belirtir ve bu kullanıma ait olarak da şu örnekleri verir: “*Bu kitap onun için mi alındı? Çok mu gördünüz?*”

Korkmaz (2003: 1117) aslında bir soru eki olan ve kalıplaşma sonucu oluşan mI/mU bağlacının, arka arkaya tekrarlanan bir kelimeyi anlamca pekiştirme işlevi yüklendiğini belirtir ve şu örneklerle yer verir: *Bu delikanlı delişmen mi delişmen. Haşım Beyin kızı güzel mi güzel, okumuş mu okumuş, zengin mi zengin, üstelik de ağır başlı ve alçak gönüllü.*

Emre (1945: 546) söylenenin bir sözün“mi” ile yinelenmesinin “*Yapar mı yapar; keser mi keser*” örneklerinde olduğu gibi kuvvetli bir onaylama metodu olduğunu belirtir.

Ediskun (1992: 297) ise mi soru edatının yinelenen sıfatların arasına girince, pekiştirme sıfatıyla ünlem cümlesi kurmuş olduğunu belirtir ve şu örneği verir: *geniş mi geniş bir yol.*

Eker (2006: 372) de “Çağdaş Türk Dili” isimli eserinde diğer araştırmacılara benzer bir açıklama yaparak “mi” soru edatının tekrarlanan sözcüklerle birlikte anlamı güçlendirmek için kullanıldığını ifade eder.

Hepçilingirler (2004: 163) “Türkçe Dilbilgisi” isimli eserinde mi edatının ilgeç göreviyle “*Güzel mi güzel... Tatlı mı tatlı...*” örneklerinde olduğu gibi anlamı pekiştirdiğini ifade eder. Ayrıca mi’nin “*Gidecek yerim mi var? , Diyecek sözüm mü var? , Sen söylersin de ben yapmaz mıyım* ” örneklerinde olduğu gibi soru manasıyla da eylemi pekiştirdiğini ve ona olumsuz kesinlik anlamı kattığını açıklar.

Bolulu (1997: 11) “Soru Mi’si mi, Soru Eki mi?” adlı makalesinde bu edatın soru anlamı dışında pekiştirme fonksiyonuyla da kullanıldığını belirtmiştir. “mI” ekinin tekrarlanan isim soylu yüklemlerin arasında kullanıldığında anlamı pekiştirdiğini “*Çocuk yaramaz mı yaramaz (çok yaramaz). Eline alma, bıçak keskin mi keskin (çok keskin)*” örneklerini vererek açıklamıştır.

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Bal şekeri dilinde mi dilinde (ÇAŞA, s.319)

Paslı hançer belinde mi belinde (ÇAŞA, s.319)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Şeyle atlar yok mı eysem (ÇTEÇŞ, s.5)

Taranan eserlerde pekiştirme anlamında kullanılan “mi” edatıyla ilgili örneklere Gagavuz Türkçesinde rastlanılmamıştır.

Tablo 35: mi Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
mi mı mu mü	mi	mı	-

2.3.2.6. be Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Aslen Farsça ile, birlikte, tarafından vb. manalarda bir edat olan “be” Türk dilinin çeşitli zamanlarında ve lehçelerinde özellikle ikileme yapımında sıklıkla başvurulmuş yöntemlerden biridir.

Özkan (1996: 196) tekrarlar başlığı altında tapıyı açıklama aynen tekrarların yapılış yöntemleri arasında hem ile manasındaki Farsça ba/be sıralama bağlacını da gösterir.

Uygur (2011: 27) Türkmen Türkçesinde *birmebir* örneğini vererek bunun Türkiye Türkçesinde “gün-be- gün” formatında olduğunu belirtir.

İncelenen örneklerde geldiği kelimelere pekiştirme anlamı kattığı düşünülmektedir.

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Gün -be- gün ay azaldı (AB, s.112)

Yer -be- yerden vurursuz (AB, s.323)

Aşığ, diyar -be- diyar (AB, s.413)

Hasta-ba-hasta gider (AB, s.419)

Bulud tay-ba-tay gider (AB, s.423)

Ğazmalar tüş-be-tüşdü (AB, s.501)

Gah-ba-gah derdi mende (AB, s.57)

Cürbacür ağaçlar akardı (ÇTLEK, s.69)

Muncuq kimi rangbarang daşlar (ÇTLEK, s.64)

Cürbacür yemaklar qoydular (ÇTLEK, s.86)

Azerbaycan Türkçesinde incelenen metinlerde “Serpay gatbar-gat geldi (ÇTEÇŞ, s.235)” örneğinde rastlanan “bar” şeklinin de yukarıdaki “be” şeklinden geliştiği ve pekiştirme anlamıyla kullanıldığı kanısına varılmıştır.

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Akıllarını birmebir aytmaağa başlaapdır (T,s.27)

Düşman bilen yüzbe-yüz durmak aňsat düşmändir (T, S.93)

İki perzi söveş yedip yekme-yek (ÇTEÇŞ, s.51)

Baharda açılan renk-be-renk güller (MD, s.439)

Gün-be-günden artıp derdim (MD, s.420)

Neyley, dün-be-günden yaman (MD, s.413)

Giyip renk-be-renk libâsı (MD, s.410)

Mahtumkulu, sen dem-be-dem (MD, s.404)

Gün-be-günden derdi artar (MD, s.475)

Gelip sana yüz-be-yüz bolmasa (MD, s.277)

Cây-be-cây getirsen ben delik hakkın (MD, s.389)

Bilen yüzbe-yüz durmak aňsat düşmandir (T, s.93)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Seni önü bän diz-be-diz (GÇŞA, s.302)

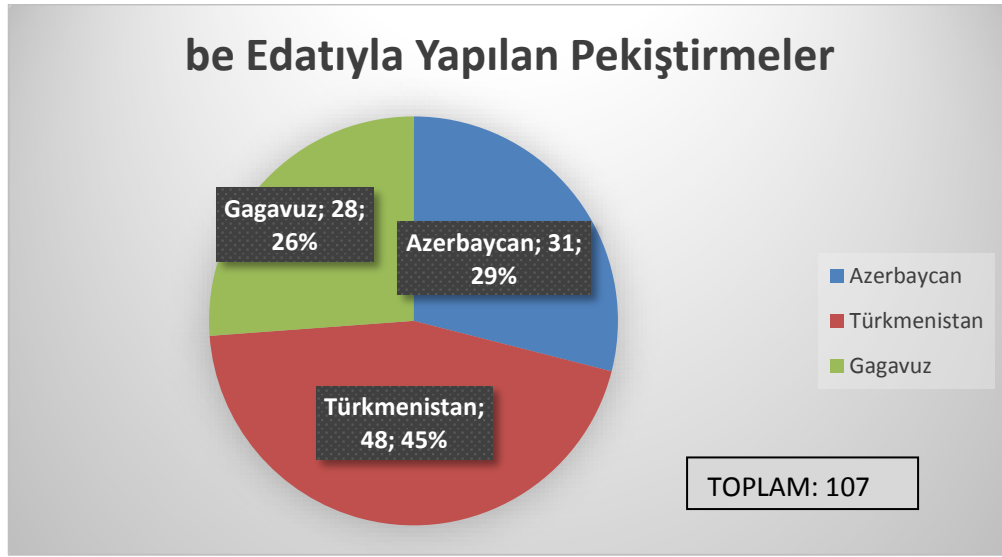
Yıl ba yıl ölçäär kır (GÇŞA, s.182)

Haydutlan üz-be-üz karşı gelmiş (GT, s.234)

Tablo 36: be Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	AzerbaycanTürkçesi	TürkmenTürkçesi	GagavuzTürkçesi
be	-be- -ba-	-me- -be-	-be- -ba-

Grafik 21. be Edatıyla Yapılan Pekiştirmeler

2.3.3. Zamirlerle Yapılan Pekiştirmeler

Aynı cümlede aynı manada olan iki zaminin bir arada yer alması veya zamirle birlikte bir şahıs ekinin de kullanılması, anlatılmak istenen düşüncenin kuvvetlenmesini sağlamaktadır.

En eski yazılı metinlerimizden itibaren zamirlerin pekiştirme amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Araştırmacılar özellikle dönüşlülük zamininin cümle içindeki anlamı pekiştirmek için yaygın bir şekilde kullanıldığını belirtmişlerdir.

Tekin (2003: 197), “Orhon Türkçesi Grameri” isimli eserinde “Açıklamalı Öbekler” başlığı altında “ben” şahıs zamiriyle “özüm” dönüşlülük zamininin Orhun Abideleri’nde bir arada kullanıldığını belirterek şu örnekleri verir: *Ben özüm, bilge tuñyukuk, kozganmasar...(ben kendim Bilge Tunyukuk, başarılı olmasaydım...)*

Et-tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lûgati’t-Türkiyye isimli eserde özneyi pekiştirmek için yukarıda belirtilen tarzda bir zamir kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bi turdı özi, bi ketti kensi, bi keldi kendi gibi ki (Bey kendi gitti, bey kendi geldi) demektir (Atalay, 1945: 119).

Uzun (1995: 40) “Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı” adlı eserde iyelik eklerinin şahıs zamirleriyle birlikte kullanılmasının sonucunda bu eklerin anlatıcının kimliğinin belirginleştirilerek ön plana çıkarılmasını sağladığını belirtir. Araştırmacı Tonyukuk metinlerinde 1. tekil kişi zahirinin dönüşlülük zamiriyle birlikte kullanıldığı şu örneklerle yer verir:

kağanım (ben) özüm bilge tonyukuk

kelürtüm (Türk kağanını, Türk halkını Ötüken toprağına ben kendim. Bilge Tonyukuk, getirdim.

kağanım (ben) özüm bilge tonyukuk ötüntük ötünçümin eşidü bedri (Kağanım (benim kendimin) Bilge Tonyukuk’un arz ettiğim ricamı dinlemek lütfunda bulundu

Dilbilgisi ve Terimlerine ait sözlükler incelendiğinde bu tür kullanımların “Pekiştirmeli özne” kavramı altında incelendiği görülmektedir.

Hatiboğlu (1972: 118), çekimli eylemin belirttiği öznenin kişi adıyla birlikte bağlaçla veya özlük adıyla pekiştirilmesine “pekiştirilmiş özne” der ve bu açıklamayla ilgili şu örnekleri verir: *Ben kendim kendi gücümü bilmezdim. Ben ki bu işin uzmanıyım. Ali de canımı sıkıyordu.*

Korkmaz’ın Gramer Terimleri Sözlüğü’nde pekiştirmeli özne kavramı dönüşlülük zamiriyle pekiştirilmiş özne olarak açıklanarak bu kavramla ilgili şu örnekler yer almıştır: *Babur’un kendi hem yazar, hem tenkit eder. Ben kendim, talih yardım etseydi çoktan giderdim* (2007: 174).

Hengirmen’in Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde de “pekiştirmeli özne” maddesinde “Türkçede dönüşlülük adlı kullanılarak pekiştirilen özne” açıklaması yapılır ve sözlükte madde başlığı altında şu örnekler yer alır: *Bu işi ben kendim yaptım* (1999: 305).

Ergin (2008: 272), dönüşlülük zamirlerinin, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlama sahip olduğunu belirtir. Daha önceki yazılı metinlerde “asıl, öz” kelimeleri dönüşlülük zamiri olarak kullanılırken günümüzde ise bu sözcüklerin yerini “kendi” dönüşlülük zahirinin aldığını açıklar.

Banguoğlu ise “Dönüşlülük Zamirleri” başlığı altında şunları söyler: “Bu zamirler kim halindeyken doğrudan doğruya cümlelerin kimsesini temsil ederler ve onu pekiştirmiş olurlar” (Banguoğlu, 2007: 365).

Ediskun (1992: 161) “Türk Dilbilgisi” adlı eserinde “Kişi Zamirleri” başlığı altında “kendi” sözcüğüne yer verir. “Kendi” kelimesinin cümle içinde pekiştirme göreviyle kullanıldığını belirten Ediskun açıklamayla ilgili şu örneği verir: *Oraya (ben) kendim gittim.*

Deny (2012: 199-201), “zamir” başlığı altında verdiği açıklamalarda çekimli bir cümlede kişi zamirlerinin kullanılma sebebini, kişinin gösterilmesinde ısrar edilmesine bağlar ve “*Ben aldım*”(*yani başkası değil; yalnızca ben*), “*Benim çantam*”(*yani başkasının değil yalnızca benim*) örneklerini verir. Deny aynı başlık altında verdiği bir başka açıklamada sık sık sıfat olarak kullanılan “kendi” kelimesinin, iyelik eki bulunan bir addan önce geldiğinde, bu iyelikli kelimeyi pekiştirdiğini belirtir. Bu açıklamayla ilgili ise şu örnekleri verir: *kendi evim, kendi eliile.*

Deny (2012:209), “Belirsizlik Zamirleri” maddesinde yaptığı açıklamada ise bu zamirlerin bazen abartma ve nezaket anlamı kattığını söyler. Deny belirsizlik zamirlerinin abartma fonksiyonuyla ilgili ise şu örnekleri verir: *Kimler geldi? Neler çektim! Kimseler yok.*

Korkmaz “Türkiye Türkçesi Grameri” adlı eserinde zamirlerin bazen yalın durumlarıyla bazen de kendileri ile ilgili adların önünde kullanıldığında bu sözcüklerin anlamlarını pekiştirdiğini ifade eder.

Biz insanlar nedense hiçbir şeyden memnun olmuyoruz.

Siz anneler, katlandığınız fedakârlıklar dolayısıyla her zaman eli öpülecek insanlarsınız (Korkmaz, 2003: 408).

Özkan (1996: 139) “Gagavuz Türkçesi Grameri” adlı eserinde dönüşlülük zamirinin şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifade gücüne sahip olduğunu belirtir. Ayrıca dönüşlülük zamirinin tekrarlandığı durumlarda dönüşlülüğün kuvvetlendirildiğini açıklayarak bu açıklamayla ilgili şu örneği verir:

Dedim kendim kendimä girsäm onun gününä

Laf ederdim kendi kendimä

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Men senden ayrılmanam (AB, s.45)
Özüm merhem gayırdım (AB, s.25)
Men özüm gurban sene (AB, s.73)
Şeytanları gucaḥlayup gezdiz siz (AT, s.24)
Baardım bän ona (ÇTL, s.45)
Bän kendi düveyciylân elleştim (ÇTL, s.45)
Sizin ne adınız? (ÇTL, s.11)
Benim adım Olga (ÇTL, s.11)
Man özüm tahar çakaram (ÇTLEK, s.65)
Öz-özünä dedi (ÇTLEK, s.66)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Meñ pişiceğim (ÇTEÇŞ, s.9)
Meniñ dişim dökenin (ÇTEÇŞ, s.99)
Meniñ keypim saz bolyar (ÇTEÇŞ, s.113)
Bu meniñ vatanım, bu meniñ yurdum! (ÇTEÇŞ, s.131)
Sen özüne haýsy taýy gowý görseň (ÇTL, s.86)
Siziň arzuwuňuz näme? (ÇTL, s.77)
Başlık men öz peýdamı bilemsan (ÇTLEK, s.623)
Nar içinde men kaldım (M.D., s.208)
Kalmaz benim başım amân (M.D., s.423)
Öz elim-öz yakam edendir-dè (TT, s.7)
Ööz göwnüňe sığmadık söze inanma (T, s.28)
Günde ööz haalanıñı getirip (T, s.30)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

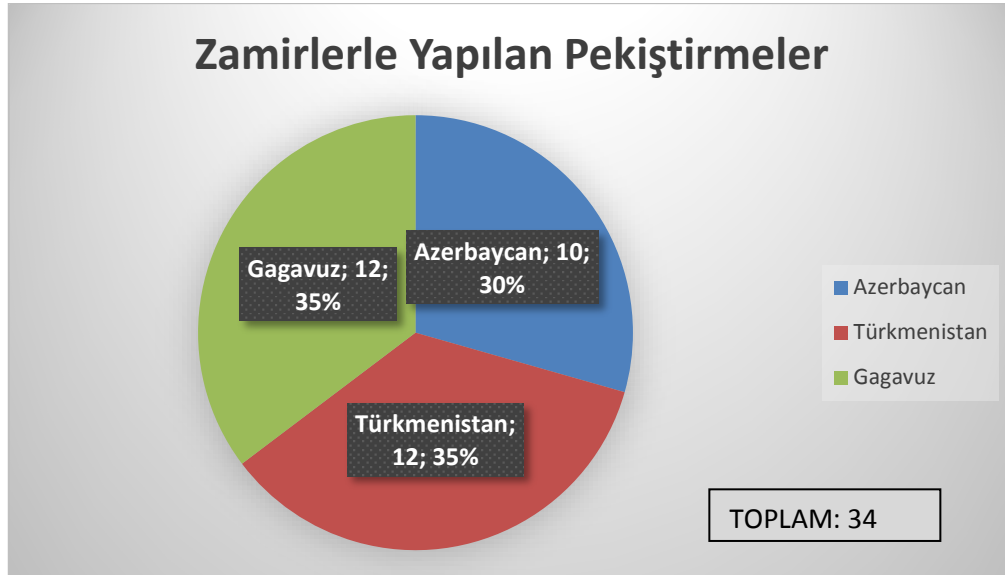
Bizim universitelimiz çox güzeldir (ÇTL, s.51)
Man futbol azarkeşiyam (ÇTL, s.52)
Zenginnii bän kendim topladım (ÇTLEK, s.146)
Artık yazdım. Bilersin sän... (ÇTLEK, s.139)
- Kestim bän da onun lafını (ÇTLEK, s.166)
Bän-kendi evimä eklenti (GÇŞA, s.135)
Kaaviysin sän, kaviyim bän (GÇŞA, s.118)

Ben çekemem ahi zarı (GT, s.125)
Her bir koyun kendi ayımdan asılır (GT, s.73)
Meñ ciğimiñ gır atı bar (GT, s.5)
Gidim kendi -kendimden (GBY, s.74)
Karısı sa kendi-kendinä däärmış (ÇTLEK, s.157)

Tablo 37: Zamirlerle Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
Şahıs Ekleri+Şahıs Zamirleri	1.teklik şahıs eki+men 1.teklik şahıs eki+öz 2.teklik şahıs eki+siz Bän kendi Öz özü	1.teklik şahıs eki+men 1.teklik şahıs eki+öz 2.çokluk şahıs eki+ Öz	1.teklik şahıs eki+men 1.teklik şahıs eki+bän 2.teklik şahıs eki+sän 1.çokluk şahıs+biz bän-kendi +1.teklik şahıs eki

Grafik 22. Zamirlerle Yapılan Pekiştirmeler

2.3.4. Zarflarla Yapılan Pekiştirme

Türkçede zarflarla yapılan pekiştirmelerle ilgili olarak araştırmacılarımızın verdiği bilgiler şu şekildedir:

Korkmaz (2007: 176) Gramer Terimleri Sözlüğünde “Pekiştirme Zarfı”nı üzerine pekiştirme eklerinden birini alarak önüne geldiği sıfat veya fiilin yoğunluğunu pekiştiren zarflar olarak açıklar. Korkmaz ikileme şeklinde kurulan zarfların da pekiştirme görevi üstlendiğini belirterek ve şu örneği verir: *Beyazıt Camii ramazan sergisinde, yavaş yavaş, adım adım, gıcır gıcır dolaşır, yudum yudum, nefes nefes, bakış bakış haz alırken görmeliydiniz.*

Banguoğlu (2007: 376), berkitme zarflarını önüne geldikleri sıfat ve fiillerde vasfın ya da kılışın yoğunluğunu salt olarak arttıran zarflar olarak tanımlayarak şu örnekleri vermiştir: “*Yavaş yavaş toparlandım, Tane tane soydu.*”

Deny (2012: 234,257) zarflar konusunu açıklarken artık, en, daha, pek, hiç, hatta gibi zarfların anlama üstünlük kattığını belirtir.

Zarflarla pekiştirme konusunda müstakil bir çalışma yapan Kaya (2006: 92) “Türkçede Bildirme Kiplerinde Zarf Kullanımlarına Dayalı Anlam Özellikleri” isimli makalesinde Türkiye Türkçesinde zarfların pekiştirme fonksiyonunda kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir. *Hele bizdeki prensiplerden öylesine öğreniyor. Üstüne başına hiç bakmıyor. Ayşe’nin yaptığı resim o derece güzelmiş ki görenler bayılmış. Genç kız, olağanüstü kıyafetiyle olağanüstü görünüyordu.*

Banguoğlu (2007: 345) “Vasıflama Sıfatları”nı anlatırken eskiden “+rAk” ekiyle sağlanan karşılaştırma manasının, günümüzde sıfatlardan önce kullanılan o kadar, en, daha gibi zarf ve zarf öbekleriyle sağlandığını ifade etmiştir.

Yusuf çocukların en yaşlısıdır.

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Həc ölmesin gardaşlar (AB, s.388)

Heç çatmadım sirrine (AB, s.77)

karşılêrız pek sık (ÇTL, s.30)

Dünyada en şirin şey torpağıdı (ÇTLEK, s.60)

An yaxşı at onda olardı (ÇTLEK, s.67)

Qayasının an uca zirvası olan (ÇTLEK, s.70)

Xanımım ən gözəl fatmaya elçi göndərdi (ÇTLEK, s.70)

Kamırxan qarının neçə qızı, neçə oğlu olmuşdu (ÇTLEK, s.72)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Meniň üçin iň govısı (ÇTEÇŞ, s.137)

Gaanı tapba(hemen) kesildi (TTTG, s.185)

Emmaa Mama hiiç bir zaat ooylamaan dovaam etdi (TTTG, s.185)

İň süyci yeri ganatı bilen boynı bolaymasa (ÇTLEK, s.612)

Öziniň iň pèhimli gürrini helden bəri diliniň ucuna getirip (T, s.18)

Mırat aağa iň soňkı deminde gözini ağdarıp seredende (TTTG, s.184)

Hiiç dammasa, çöl bolar (TTTG, s.189)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Pek çoktan kaybettim bân seni (ÇTLEK, s.150)

Pek isteersin olsun zenginnik (ÇTLEK, s.146)

Ama hiç çözülmeyen dilim ÇTLEK, s.150)

O auşam pek suukmuş (ÇTLEK, s.155)

Ahmakmış en küçüüyü (ÇTL,s.17)

Çocuk büyüüyärmiş pek gür (ÇTL, 17)

Ani severim pek çoktan (ÇTLEK, s.138)

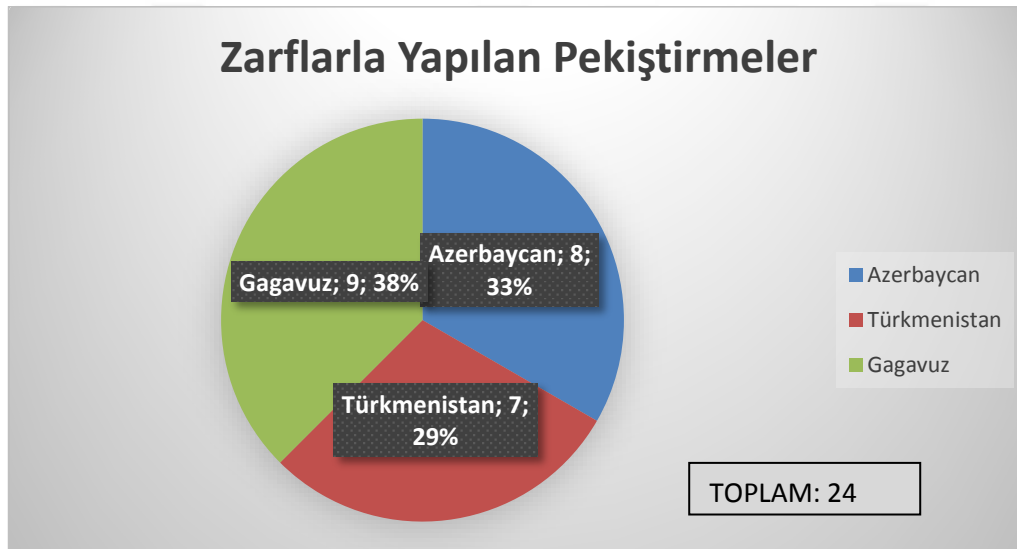
Komşusu pek sıkıymış (ÇTLEK, s.159)

Yortunun en büyük elementi (GY, s.79)

Tablo 38: Zarflarla Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
En Hiç Pek Nice	Hêç Heç Pek En An An Ən Neçə	İň Tapba Hiiç İň İň	Pek Hiç En

Grafik 23. Zarflarla Yapılan Pekiştirmeler

2.3.5. Tekrarlarla Yapılan Pekiştirmeler

Sözcüğün tekrarlanarak söylenmesi Türkçenin en eski dönemlerinden günümüze kadar en yaygın şekilde kullanılan pekiştirme yöntemlerinden biridir.

Türkçedeki sayıca eş heceli ikilemelerin kuruluşundaki tabîî bir ünsüz dizisi ve ikilemelerin sıralanma kurallarını O.Nedim Tuna detaylı bir şekilde izah etmiştir. Tuna, Türkçede sayıca eş heceli ikilemelerin kurallarından bahsetmiştir (1986).

Topaloğlu (1989: 87), Dil Bilgisi Terimler Sözlüğü'nde "ikileme" terimini anlama güç katmak amacıyla kelimelerin veya bazı seslerin tekrarlanması olarak açıklar. Araştırmacı, ikilemeleri başlıca dört gruba ayırır. Araştırmacı ikilemeleri aynı

kelimelerin tekrarıyla yapılan ikilemeler, eş anlamlı ikilemeler, karşıt anlamlı ikilemeler ve eklemeli ikilemeler olarak gruplandırır.

Hatiboğlu, “Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü”nde ise “Anlama güç kazandırmak için aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran sözcüklerin yan yana kullanılması” şeklinde tanımlamıştır (1972: 55).

En eski yazılı belgelerimizde ikilemelere rastlamak mümkündür. Orhun Yazıtları’nda yer alan ikileme örnekleri şunlardır: *Yabız yablak (sefil ve perişan) (KT D26), Begler bodun (Beyler ve halk) (KT G10), Eb bark (ev ve balk) (Tekin, 2003: 195).*

Doğan,İ. ; Z.,Usta’nın(2014: 22-64) Uygur Türkçesi’nin Söz Varlığı adlı eseri incelendiği zaman karşılaşılan ikileme örnekleri şunlardır: *ağır ağır, akuru turkuru, arkuru turkuru.*

Gülsevin’in (2007: 49-51) “Eski Anadolu Türkçesinde Ekler” isimli çalışmasında rastlanan bazı ikileme örnekleri şunlardır: *salkum salkum tan yılleri esdiğinde seyredicek kendü kendüde kişi hâlıkı istemek olur her işi.*

Ergin (1989: 355-356) ikilemenin iki cinsten iki kelimenin arka arkaya gelmesiyle oluştuğunu ve bu kelime tekrarının kelimenin manasını kuvvetlendirmek, çeşit çokluğunu belirtmek gibi bir etkisinin olduğunu belirtir. Ergin isim, sıfat, zarf ve gerundiumların bu tip tekrara uygun olduğunu ancak zamirlerin tekrara elverişli olmadığını ifade eder. Edatlardan da yalnızca bazı ünlem edatlarının tekrarının yapılabileceğini belirtir. Ayrıca Ergin tekrarların kuvvetlendirme, çokluk ve devamlılık gibi başlıca üç fonksiyonunun olduğunu belirtir.

Türkçede ikilemeler konusunda kapsamlı bir araştırma yapan bir diğer araştırmacı da Vecihe Hatiboğlu’dur. Hatiboğlu (1981: 9) “Türk Dilinde İkileme” isimli eserinde ikilemeyi “Anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır” şeklinde tanımlamıştır.

Hatiboğlu (1981: 91-93) ikilemelerin fonksiyonlarını şu şekilde sıralar: 1. Anlamı pekiştirme, 2. Anlamı güçlendirme, 3. Anlamı obartma, 4. Anlamı çoğaltma, 5. Anlatımı kolaylaştırma.

Tarihin en eski yazılı belgelerinden başlayarak bütün Türk lehçelerinde kelime tekrarlarına sık sık rastlanıldığını belirten Hatiboğlu (1981: 61) bilinen ilk Türk metni Orhun Yazıtları'nın "*Tengri teg tengride bolmış Türk bilge kağan...*" ifadesindeki ikileme ile başladığını hatırlatır. Ayrıca Hatiboğlu (1981: 11) Dîvânu Lügâti't-Türk'te Kaşgarlı'nın bu konuyla ilgili şu görüşlerine de yer verir: "Türkler bir şeyi bir şeye kattıkları zaman "kattı kardı" derler. Burada kök olan kattı'dır, kardı kelimesi takındır. Oğuzlar bir şeyi bir şeye kattıkları zaman kandı deyip asıl olanı bırakırlar. Yine böyle Türkler edgü yawlak derler, iyi kötü demektir."

Korkmaz (2007: 82), Gramer Terimleri Sözlüğü'nde ikileme terimini aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi şeklinde tanımlamıştır.

Ettuhfetü'z-Zekiyye'de pekitme (te'kîd)'nin iki türlü olduğu belirtilir: 1. Söylenceli (lafzî), 2. Anlamcalık (manevî). Söylencelik teriminin kelime tekrarı olduğu bildirilirken, edat, fiil ve isimlerde bunun yaygın olarak kullanımının mevcut olduğu ifade edilir (Atalay, 1945: 118-124).

Gabain'in "Eski Türkçenin Grameri" adlı çalışmasında ikilemenin tanımı şu şekilde yapılmıştır: "Bazı kelime türleri ikilenebilirler; yüklem belirleyicileri, cümle başlatıcılar ve cümle belirleyicileri bu şekilde kuvvetlendirilirler." Ayrıca eserde bu açıklamayı destekleyici örneklere de yer verilir: *oğuru oğuru, örü arü, yan yana, anta anta, basa basa* (2007: 108).

Banguoğlu (2007: 512), "Türkçenin Grameri" adlı eserde "Bağlam Öbekleri" başlığı altında ikilemelere yer verir. Banguoğlu belirtme öbeği olarak bağlam öbeklerinin dilimizde geniş ölçüde bağlamsız yapıldığını belirtir. Ayrıca araştırmacı bunların kapsadıkları kelimelerin anlamını berkitme, renklendirme, tasvir ve çeşitlendirme gibi özellikler kazandırdığını belirtir.

Kara (2012: 175), "Türkmen Türkçesi" adlı çalışmasında "Tekrar Grubu" başlığı altında ikilemelerin yaygın olarak kullanıldığını belirterek ikilemeleri üçe ayırır: 1. Öğeleri aynı anlamı taşıyan tekrar grubu. 2. Öğeleri yakın anlamlı tekrar grubu. 3. Öğeleri zıt anlamlı tekrar grubu. Ayrıca Kara çalışmasında ikileme örneklerine de yer vermiştir: *böreñ-böreñ, gatbar-gatbar, oornaamis, sağ-amaan, boori-yooğı, liru, giiç, öyme-öy*

Özkan (1996: 195) Gagavuz Türkçesinde tekrarların kuvvetlendirme çokluk ve devamlılık fonksiyonu taşıdığını belirtir. Araştırmacı tekrarları; aynen tekrarlar, eş anlamlı tekrarlar, zıt anlamlı tekrarlar, eklemeli tekrarlar ve ses yakınlığına dayanan tekrarlar şeklinde gruplara ayırmıştır.

İncelenen metinlerde tekrarların pekiştirme fonksiyonuyla kullanıldığı düşünülen örnekler şöyle sıralanabilir:

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Düşmenler hüre hüre (AB, s.80)

Çekile baḡ, çekile (AB, s.67)

Şirinsen, şirin mene (AB, s.73)

Şirin şirin danışır (AB, s.75)

Ay yézne, ürek yézne (AB, s.78)

Yézne, yézne, can yézne (AB, s.78)

Günüm ah-vahla geçer (AB, s.9)

Göz göze alışanda (AB, s.11)

Lay lay emeyim bola (AB, s.17)

Evleri ḡana ḡana (AB, s.28)

Biçarayam biçara (AB, s.38)

Ne öle, ne garıya (AB, s.49)

Dağlarda ḡar ḡış olar (AB, s.386)

Dürr menem, ince menem (AB, s.244)

Kimim yoḡ, kimsem yoḡ (AB, s.26)

Töke tök'di, gaça gaçdı, ezabdı (AT, s.40)

Biri bir diri tauk, biri bir tencerä, biri bir dizi sarımsak (ÇTL, s.45)

Ufak tefek işler (ÇTL, s.49)

Bizä ne Allahtan fayda var ne da padişahdan (ÇTL, s.41)

Gülnisa yana-yana dedi (ÇTLEK, s.67)

Bacılı-bacılı, senin sedaḡetine (ÇTLEK, s.60)

Kimi tūfang-tapança atanı olur (ÇTLEK, s.68)

Xanım arvad papirosunu tūstülada-tūstülade divan-dareni qatdı (ÇTLEK, s.70)

Onunla ölüm-dirim vuruşuna girenler (ÇTLEK, s.62)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

- Kem-kemden galka galka (ÇTEÇŞ, s.19)
Nağma coşup täze-täze (ÇTEÇŞ, s.35)
Gulaç-gulaç çuññur çukur (ÇTEÇŞ, s.85)
Gözlerimden katra-katra ýaşyn döküp (ÇTL, s.90)
Arasynda-da ertekiler dürli-dürlidir (ÇTL, s.104)
Uly-uly synaglardan geçirdi (ÇTLEK, s.625)
Yeke-yeke dövcek dolupdır (ÇTLEK, s.613)
Süyegini boğum boğum sökerler (M.D., s.215)
Bed-asılda akıl bolmaz, dert bolmaz (M.D., s.248)
Mest boldum, süst boldum, aklım yitirdim (MD, s.55)
Korka korka sahraların kurdundan (MD, s.407)
Evvelâ mal yahşı, maldan baş yahşı (MD, s.308)
Çağlan, yalan dünýâ, çağlan (MD, s.45)
Hûb mekâna, hûb saraya sataşım (MD, s.41)
Kardaş yahşı, doğan yahşı, zâd yahşı (MD, s.364)
Bedevde bedev, alırlar zere (MD, s.353)
Mecnûn bolup dağ başına çıkam Yusuf diye diye (MD, s.321)
Mecnun gibi sahrada yığlay yığlay gezdiğin (MD, s.189)
“Cugur-r-cugur” êdip avap duran (TT, s.1)
İçigip-içigip aglamaga başladı (TT, s.3)
Şal durşuna êl-êl, ayak-ayak (TT, s.5)
Yönè sès-sèda çıkmadı (TT, s.5)
Sep-sep bolup siñip gidýàn (T, s.20)
Dükür-dükür at gelyäär (T, s.28)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

- Xırda-xırda doğranmış soğan (ÇTL, s.56)
Qarışdıra -qarışdıra yarım daqıqe bişirin (ÇTL, s.57)
Bakárlar ona uzun-uzun (ÇTLEK, s.163)
Ama xi-xi-xi uzadardı (ÇTLEK, s.163)
Urdu ürääm azıp-azıp (GÇŞA, s.152)
Buunuk-buunuk ses ederäk (GÇŞA, s.19)

Ürääm oldu çürük-çürük (GÇŞA, s.68)

Oguz gölgeleri çıkardılar ordan avşam-avşam (GÇŞA, s.54)

Çekişe çekişe pazarlık, güle güle para (GT, s.66)

Yir yir doymas, yatır kalkmas (GT, s.106)

Hodul hodul örüyüş (GBY, s.58)

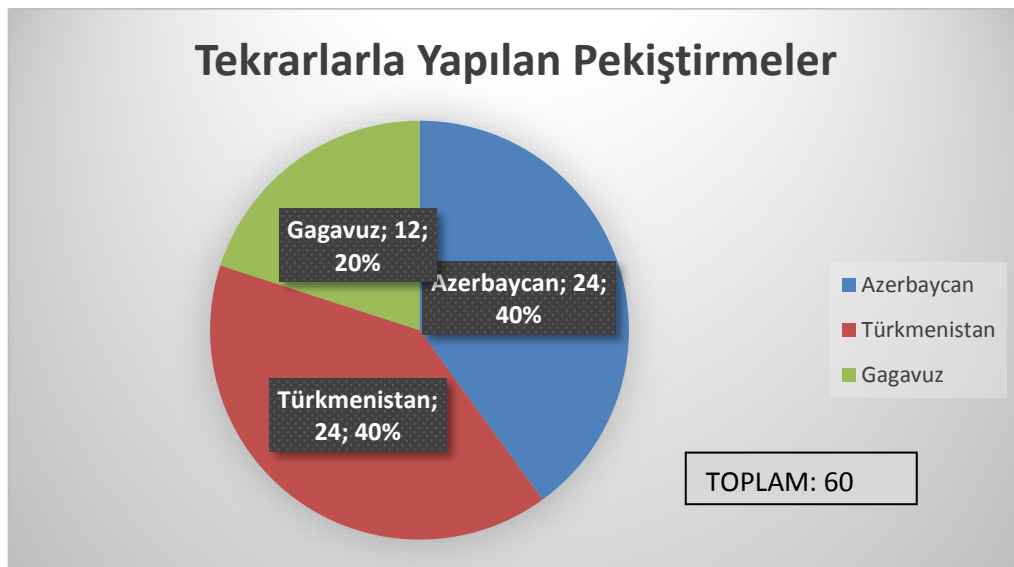
Masurler rop-rop atler (GBY, s.35)

Tablo 39: Tekrarlarla Yapılan Pekiştirmeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesinde rastlanan örnekler:	Türkmen Türkçesinde rastlanan örnekler:	Gagavuz Türkçesinde rastlanan örnekler:
Tekrarlarla	hüre hüre çekile... çekile şirinsen, şirin ...yézne, ...yézne ah-vah göz göze lay lay hana hana biçarayam biçara ne...ne ğar ğış kimim kimsem ...menem, ...menem ...yoğ,...yoğ Töke tök'di Gaça gaçdı biri bir ufak tefek yana-yana bacılı-bacılı tüfeng-tabanča tüstülada-tüstülade ölü-diri	Kem-kem Täze- täze Gulaç-gulaç Katra-katra Dürli-dürli Uly-uly Yeke-yeke Boğum-boğum Bolmaz..bolmaz Boldum..boldum Yahşı..yahşı Korka korka Çağlan..çağlan Hûb..hûb Bedevde bedev Diye diye Yığlsy yığlsy Cugur-r-cugur İçigip-içigip Êl-êl Ayak-ayak Sès-sèda Sep- sep Dükür-dükür	Xırda-xırda Qarışdıra-qarışdıra Uzun-uzun xi-xi-xi azıp-azıp buunuk-buunuk çürük-çürük avşam-avşam çekişe çekişe güle güle yir yir hodul hodul rop-rop

Grafik 24. Tekrarlarla Yapılan Pekiştirmeler

2.4. Söz Dizimiyle Pekiştirme

Türkçede asıl öge olan yüklem cümlelerin sonunda yer almaktadır. Türkçede cümle kuruluşunun esası “özne+tümleç+yüklem” şeklindedir. Fakat anlama verilmek istenen yere göre ögelerin cümle içinde yerleri değiştirilebilir. Bu değişimin sonucunda eğer yüklem sonda bulunmuyorsa bu tür cümlelere devrik cümle denir.

En eski yazılı belgelerimizde de devrik yapıları cümlelerin varlığına rastlamak mümkündür. Cengiz Alyılmaz (1994: 306) “Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi” adlı eserinde vurgulanmak istenen öznenin yükleme yaklaştırılması sonucu oluşan 189 tane devrik cümle tespit etmiştir.

Banguoğlu (2007: 532-533), cümle vurgusunun anlamca ağırlık taşıyan kelime üzerine geçtiğini ve çoğu zaman da bu vurguyu taşıyan kelime üzerine geçtiğini ya da çoğu zaman da vurguyu taşıyan kelimenin yer değiştirerek yükleme yaklaştığını belirtir. Ayrıca yazar birincisi cümlelerin ağırlık noktasını belirten mantık vurgusunun oluşturduğunu, ikincisi ise konuşan kişinin duygularını belirten duygu vurgusu bölümünü oluşturduğunu belirtir.

Üstüner (2003: 232) ise Türk dilinin öge sıralanışını “özne+tümleçler+yüklem” olduğunu ve tümleçlerin dizilişinde kesin bir kalıp olmadığı için bu kurala uygun olmayan cümle sayısının oldukça fazla olduğunu ifade eder. Cümlede anlam bakımından ön plana çıkarılmak istenen, belirtilmek istenen unsurun diğer tümleçlerden sonra getirildiğini belirtir. Araştırmacı, bu tür dizilişin temelinde pekiştirme düşüncesinin hâkim olduğunu ifade eder.

Demircan (1981: 160) devrik cümlelerde vurgulanmak istenen sözcüğün yüklem olduğunu belirtir ve şu örneği verir: *GitTi adamın parası. Demedim mi, ben sana.*

Özkan ve Sevinçli (2012: 192-193), “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” adlı çalışmada yüklem başta ya da ortada olmasındaki amacın, yargıya bir duygu değeri kazandırmak ve anlatımda bir sıklığın oluşmasını sağlamak olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca devrik cümlelerin atasözlerinde, günlük konuşmalarda sohbet yazılarında sıkça kullanıldığını belirtirler.

Dilimizin eski metinlerinde de devrik cümleleri görmek mümkün olduğunu belirtirler ve Karacaoğlu’nın şu dördlüğüne örnek verirler:

Kaldır nikabını görem yüzünü

Aç başını yaradani seversen

*Siyah zülfü mah yüzünün üstüne
Tel tel eyle yaradan seversen.*

Akbayır (2007: 230) ise “Dil ve Diksiyon” adlı çalışmasında “Tümce Vurgusu” başlığı altında bu vurgunun anlamda farkındalık yarattığı için bunun mantık vurgusu olarak adlandırıldığını belirtir. Cümle vurgusunun meydana gelmesinde sözcük vurgusunun alışmış baskısı, ruhsal yönelim ve sözcüğü oluşturan sesbirim niteliklerinin etki ettiğini açıklar.

Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Gül gönderir hemdemine, dostuna (ÇTLEK, s.53)
Men ağlaram zarı zarı/ Bu zülmü götürmez tarı (ÇTLEK, s.55)
Rahat goymur bir dem humar gözlerin (ÇTLEK, s.57)
Aldın ağlım elden, deli, gic ètdin (ÇTLEK, s.57)
İçen ölmez derde derman suyundan (ÇTLEK, s.58)
Ta vahtı itirmeyib uçur ilana hebere(ÇTLEK, s.60)
Dil bilen, söz anlayan bir nazlı yar ister könül (ÇTLEK, s.58)
Yaz Aşığ Ğeripden, yaz Şahsenemden (AT, s.36)
Hèç olmadım şad felek! (AB, s.212)
Hamının yarı geldi, gelmedi ganı soyuk (AB, s.215)

Türkmen Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

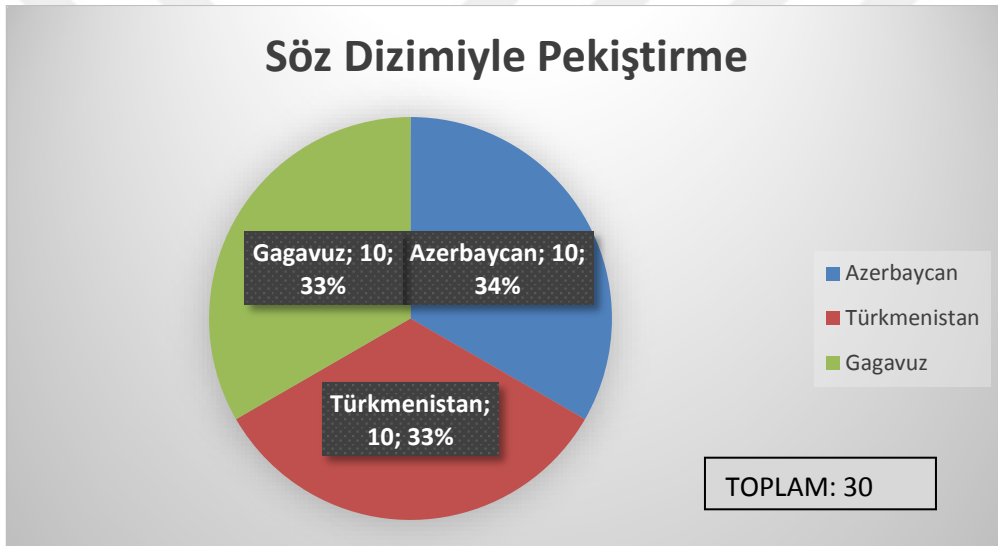
Kaldı dervîşler dilinde doğu hasretten nisân(MD, s.425)
Dertli kullar, ömür salmaz, yâdından (MD, s.247)
Çilimden yılanla düşer boynuna (MD, s.211)
Onuñ çaağasam baar aahırı! (TTG, s.194)
Baağda bir gıız yaprak yığıp yöör hääzir (TTG, s.194)
Saklan, uçup baryaan aakca kepderi (TTG, s.193)
Hayran, Mecnun bolup çıkam çöllere (TT, s.72)
Çok söz sarf ettim, bulmadan hırıdar. (TT, s.76)
Gürledi göök (TTG, s.193)
Yaaziñ yağtı yağmırı övşün berdi güllere (TTG, s.193)

Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanan örnekler şunlardır:

Çocuk büüyüyärmiş pek gür (ÇTL, s.17)
Sän beenersin benim evimi.(GÇŞA, s.135)

Dizmişti vakıtlar sayı dizilernä binnärlän yıl (GÇŞA, s.54)
Vakıt tagelip geçer hiç sormadan (GÇŞA, s.55)
Yolda durguttu beni bir adam yalvardı cuvap verin kahrına. (GBT, s.16)
Dilenci baker ker gözlerimin içine fıkarcılık taketmiş canına .(GBT, s.31)
Ey vatanım sorma bana derdimi (GBT, s.30)
Açan buluşêrım seninnän, unudêrım kendi adımı (ÇTLEK, s.143)
Bän dün gördüm gözäl bir kız (ÇTLEK, s.148)
Gidärmiş bir kerä Nastradin yolda. (ÇTLEK, s.152)

Grafik 25. Söz Dizimiyle Pekiştirme

SONUÇ

Bu çalışma Oğuz grubu Türk lehçeleri grubunda yer alan Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi lehçelerinde bulunan pekiştirme kurallarını açıklayıp örnekleriyle gözler önüne sermek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca bu eserde Oğuz grubuna ait alan bu lehçelerdeki pekiştirmenin yapısı ve sistemi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu gruba ait gramer kitapları incelendiğinde pekiştirme kurallarının yüzeysel olarak incelendiği görülmüştür. Ayrıca sözlükler, doktora ve yüksek lisans tezleri, makaleleri, bildirileri ve konu ile ilgili bütün çalışmalar incelenmeye çalışılmıştır. Tezimizde yer alan örnekler ise edebî metinleri taranarak elde edilmiştir.

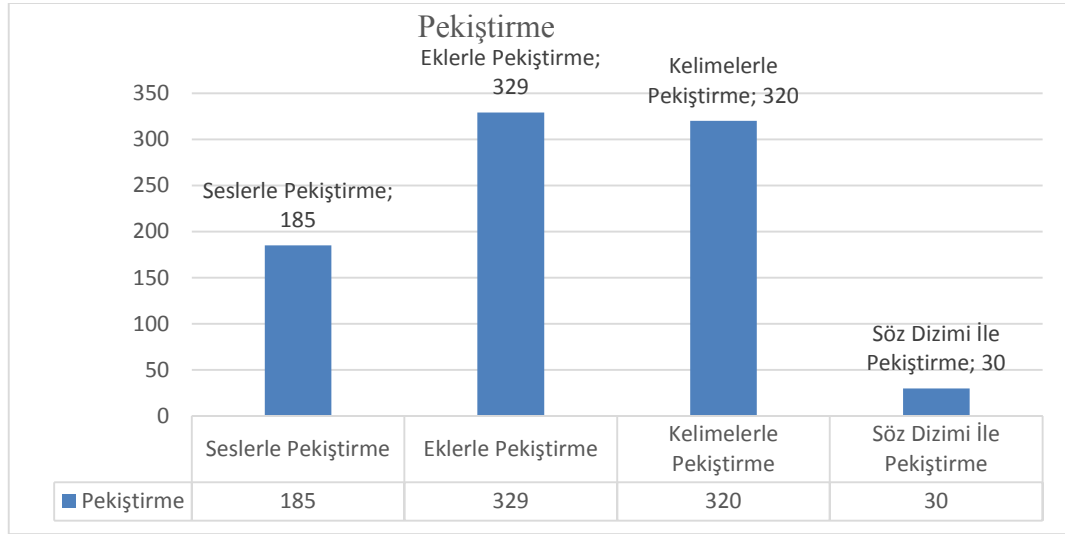
Pekiştirme sözlü ve yazılı anlatımda sözün gücünü arttırmaya, ifade edilen kavramın anlamını güçlendirmeye veya bir kavrama dikkat çekmeye yarar. İletişim konusunda bu kadar önemli olan bir konu hakkında yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu yüzden çalışmamızda pekiştirme konusunu ele aldık.

Pekiştirme amacıyla kullanılan eklerin, edatların ve ek edatlarının kökeni, yapısı, fonksiyonları, tarihi süreç içerisinde geçirmiş oldukları ses ve şekil değişimlerini incelemek amacıyla Göktürk, Uygur, Karahanlı, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesindeki durumları da ayrıca incelenmiştir.

Yaptığımız çalışma sonucunda Oğuz grubu Türk lehçelerinde pekiştirme konusuyla ilgili tespitlerimizi maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

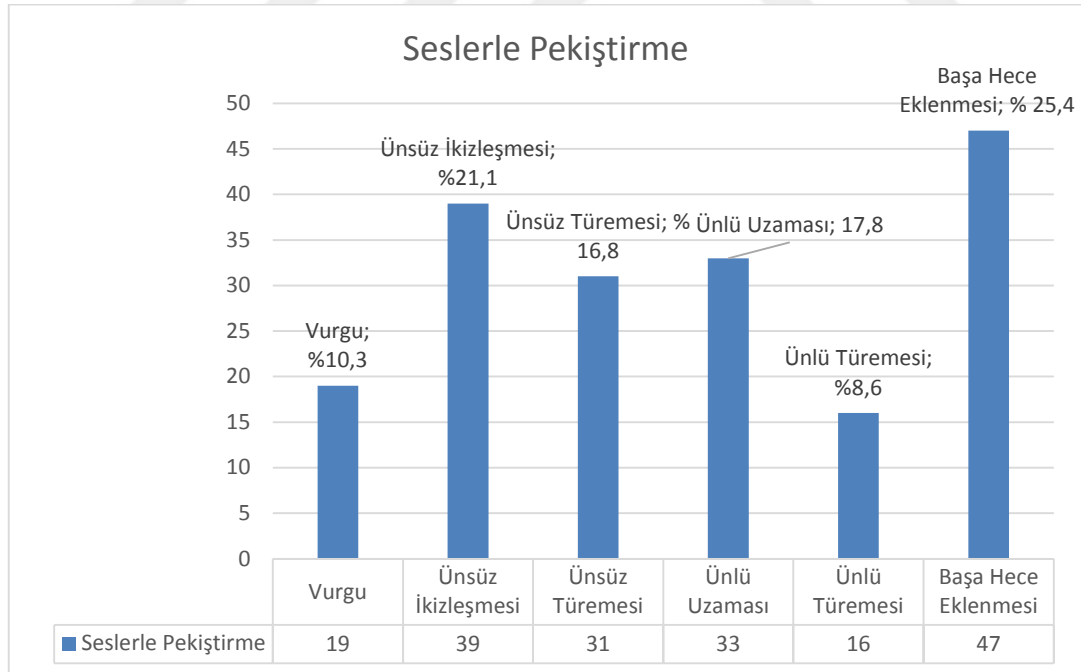
1. Yapılan çalışmada pekiştirme “Seslerle Yapılan Pekiştirme, Eklerle Yapılan Pekiştirme, Kelimelerle Yapılan Pekiştirme, Söz Dizimi ile Yapılan Pekiştirme” olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir. Grafik 26’de görüldüğü üzere “Seslerle Pekiştirme” bölümünden 185, “Eklerle Pekiştirme” den 329, “Kelimelerle Pekiştirme” bölümünden 320, “ Söz Dizimiyle Pekiştirme” bölümünden 30 olmak üzere toplam 864 örnek tespit edilmiştir. 34 alt başlıkta yer alan maddelerin lehçelere göre dağılımı ise bu bölümün sonunda yer alan tabloda gösterilmiştir.

Grafik 26. Pekiştirme

2. “Seslerle Yapılan Pekiştirmeler” başlığı altında pekiştirme unsuru içeren 185 örnek tespit edilmiş olup bu örneklerle ait bulgular grafik şeklinde gösterilmiştir.

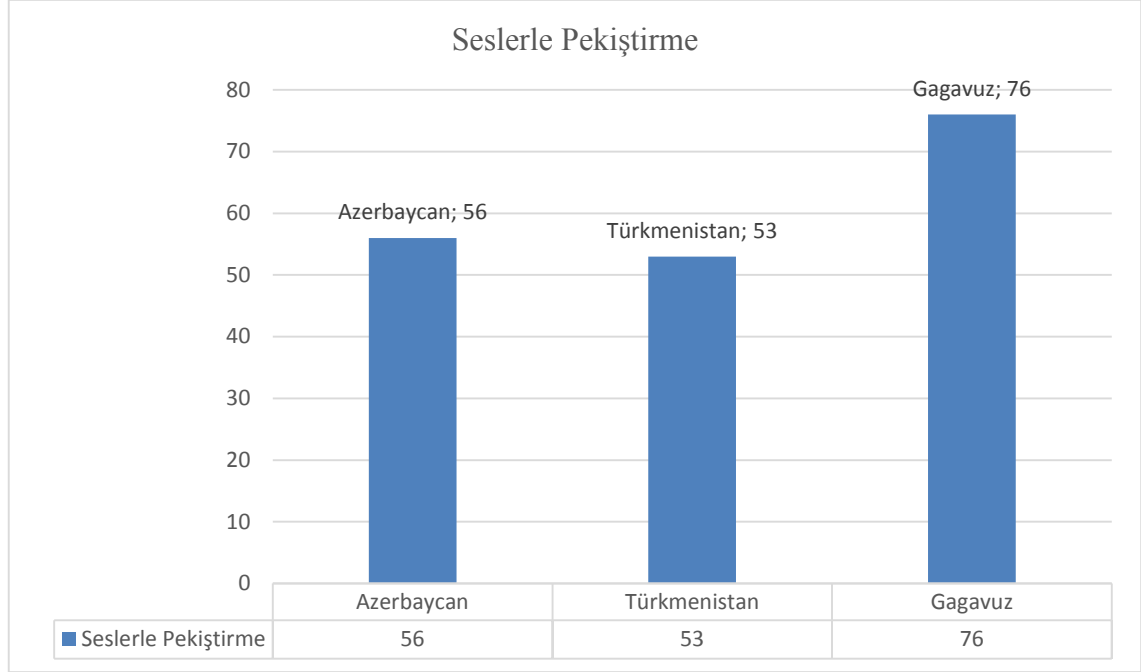
Grafik 27. Seslerle Pekiştirme

Grafik 27’de görüldüğü üzere “Seslerle Pekiştirme” ana başlığı altında tespit edilen 154 örnekten 19’u vurgu, 39’u ünsüz ikizleşmesi, 31’i ünsüz türemesi, 33’ü ünlü

uzaması, 16'sı ünlü türemesi, 47'si başa hece eklenmesi alt başlıklarında yer almaktadır. Ana başlıkta tespit edilen örneklerin büyük çoğunluğunu başa hece eklenmesi oluştururken en az örnek ise ünlü türemesi alt başlığında bulunmaktadır.

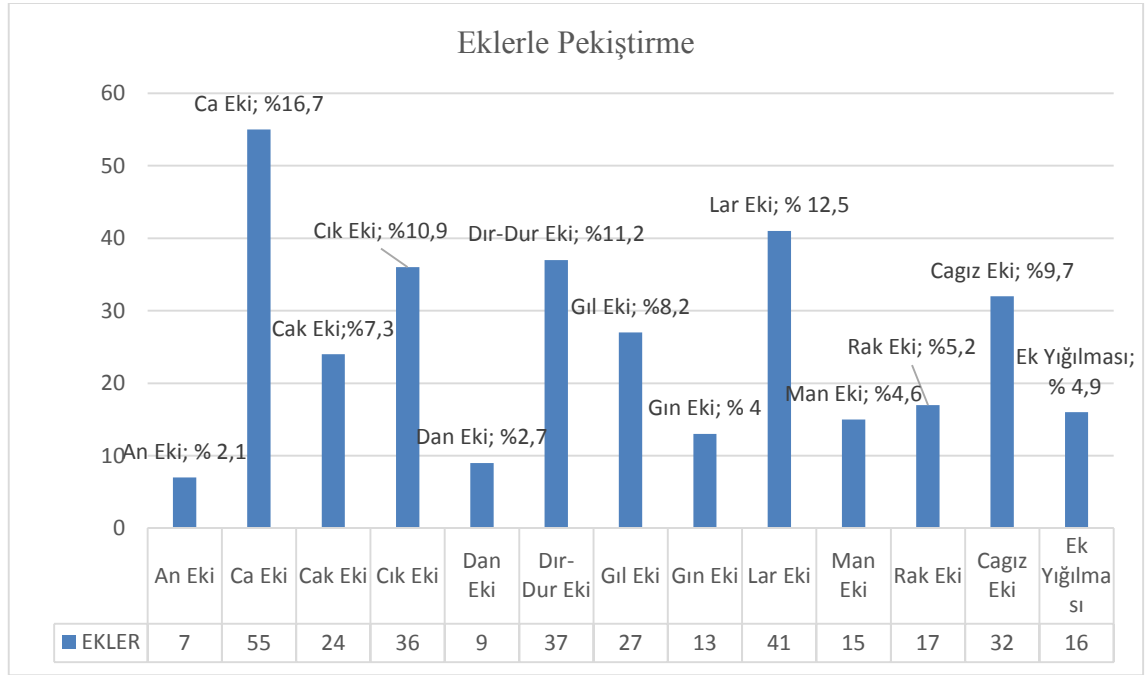
Grafik 28. Seslerle Pekiştirme

Grafik 28'te görüldüğü üzere “Seslerle Pekiştirme” ana başlığı altında tespit edilen 185 örnekten 56’sı Azerbaycan Türkçesine, 53’ü Türkmen Türkçesine, 76’sı ise Gagavuz Türkçesine aittir.

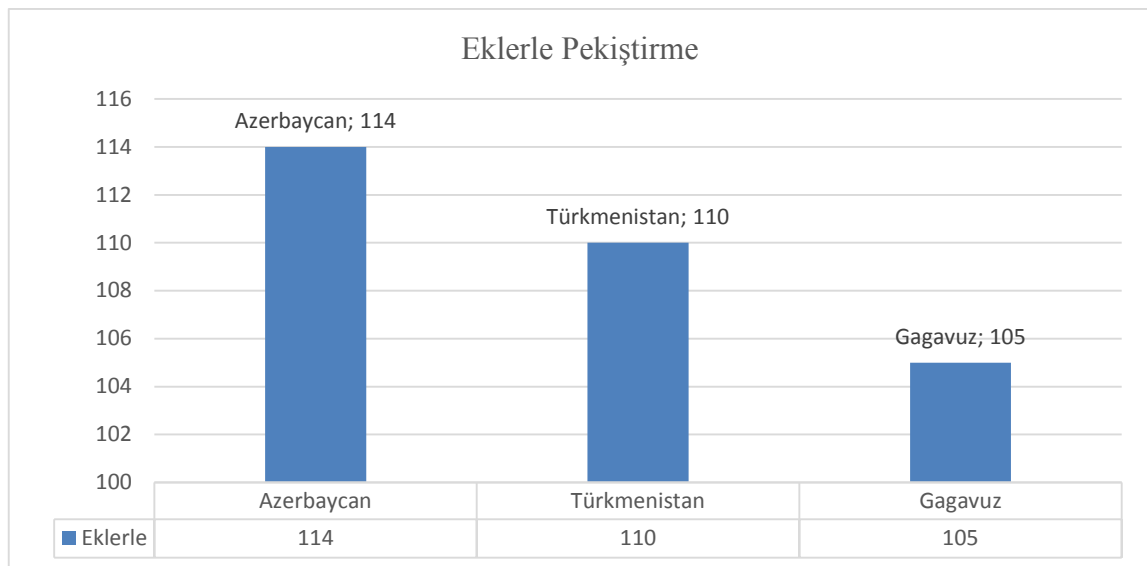
3. “Eklerle Yapılan Pekiştirmeler” ana başlığı altında pekiştirme unsuru içeren 329 örnek tespit edilmiş olup bu örneklerle ait bulgular grafik şeklinde gösterilmiştir.

Grafik 29. Eklerle pekiştirme

Grafik 29’da gösterilen “Eklerle Pekiştirme” ana başlığında +An ekinden 7, +CA ekinden 55, +CAK ekinden 24, +CIK ekinden 36, +Dan ekinden 9, +-Dİr/ +-DUR ekinden 37, –Gıl ekinden 27, –Gın ekinden 13, +lAr ekinden 41, +-mAn ekinden 15, +rAK ekinden 17, +CAğız ekinden 32 örnek olmak üzere toplam 329 örnek tespit edilmiştir.

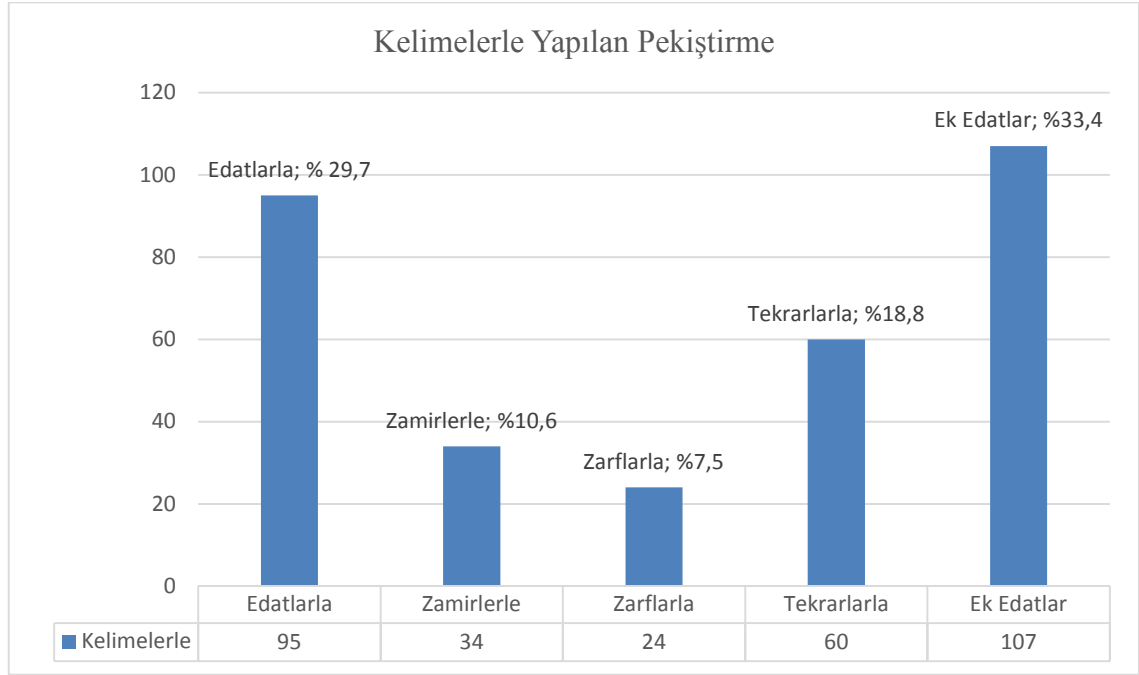
Grafik 30. Eklerle Pekiştirme

Grafik 30’da görüldüğü üzere “Eklerle Pekiştirme” ana başlığı altında Azerbaycan Türkçesinden 114, Türkmen Türkçesinden 110, Gagavuz Türkçesinden 105 olmak üzere toplamda 329 örnek tespit edilmiştir.

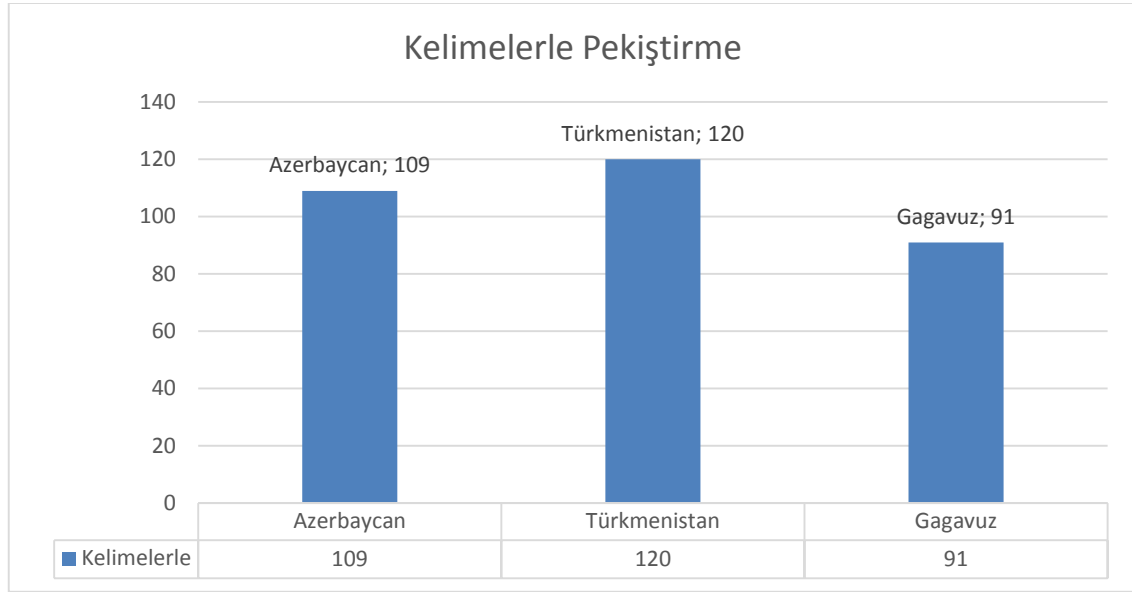
4. “Kelimelerle Yapılan Pekiştirmeler” başlığı altında pekiştirme unsuru içeren 320 örnek tespit edilmiş olup bu örneklere ait bulgular grafik şeklinde gösterilmiştir.

Grafik 31. Kelimelerle Yapılan Pekiştirme

Grafik 31’de gösterilen “Kelimelerle Yapılan Pekiştirme” ana başlığında edatlarla 95, zamirlerle 34, zarflarla 24, tekrarlarla 60, ek edatlarla 107 olmak üzere toplam 320 örnek tespit edilmiştir.

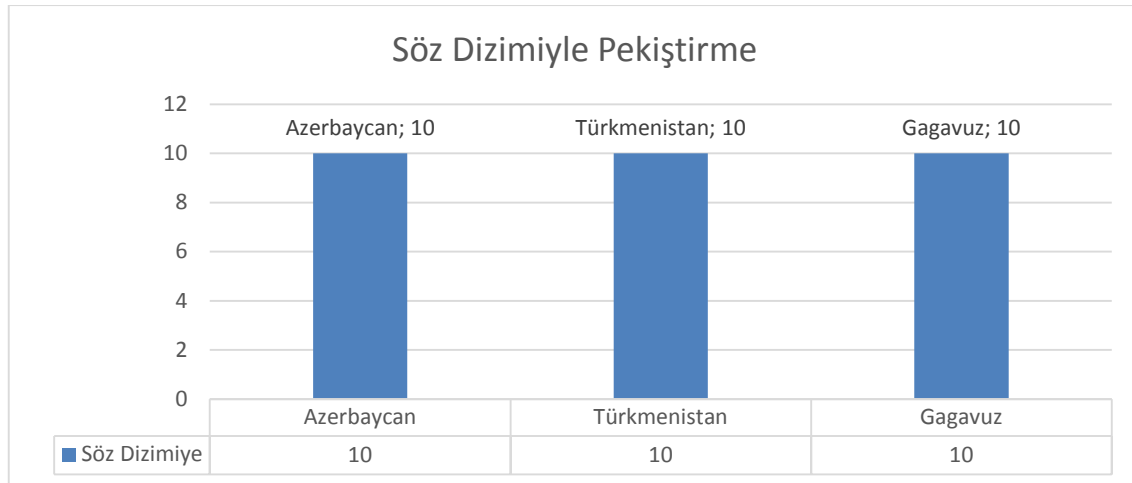
Grafik 32. Kelimelerle Pekiştirme

Grafik 32’de görüldüğü üzere “Kelimelerle Pekiştirme” ana başlığı altında Azerbaycan Türkçesinden 109, Türkmen Türkçesinden 120, Gagavuz Türkçesinden 91 olmak üzere toplamda 320 örnek tespit edilmiştir.

5. “Söz Dizimiyle Pekiştirme” başlığı altında pekiştirme unsuru içeren 30 örnek tespit edilmiş olup bu örnekler ait bulgular grafik şeklinde gösterilmiştir.

Grafik 33. Söz Dizimiyle Pekiştirme

Grafik 33’de görüldüğü üzere “Söz Dizimiyle Pekiştirme” ana başlığı altında Azerbaycan Türkçesinden 10, Türkmen Türkçesinden 10, Gagavuz Türkçesinden 10 olmak üzere toplamda 30 örnek tespit edilmiştir.

6. İncelenen Oğuz grubu lehçelerinde pekiştirme fonksiyonu olan ekler bazı lehçelere göre yoğunluk ve seyreklik gösterirken bazı ekler de lehçelerin büyük bölümünde ortaktır. Örneğin; “+CA, +CAk, +CIK, +Dan, +-DIr/+Dur, -GIl, -GIn, +lAr, +-mAn, +rAk, +CAğIz” ekleri incelediğimiz lehçelerin hepsinde ortak olan eklerdir.
7. Türkiye Türkçesinde başa hece eklenmesiyle oluşturulan sıfatlarda pekiştirme kuralında “m, p, r, s” seslerinden uygun olan getirilirken Azerbaycan Türkçesinde “p, z, n, r, m, s” ; Türkmen Türkçesinde “m, p, r, s” ; Gagavuz Türkçesinde ise “b, m, p, z” seslerinin getirildiği taranan eserlerde tespit edilmiştir.
8. Oğuz grubu Türk lehçelerine ait taranan eserlerde esas fonksiyonu pekiştirme olmadığı halde pekiştirme fonksiyonunda kullanılan edatların Türkiye Türkçesinde: elbette, hakikaten, muhakkak, şüphesiz, kesinlikle, sakın, zinhar, kaşki (keşke), gör, goy, bak, gör ki, aha da, ha, ya, işte, vallahi, billahi, Azerbaycan Türkçesinde: amma, üstelik, kimi, hem...hem, heta, artık, ne...ne, gâh...gâh, meğer, hele elbette Türkmen Türkçesinde: emma, elbet de, hem, anhaa, taa Gagavuz Türkçesinde: ama, hem, ne...ne, eer, makar ki, madem, helbet olduğu tespit edilmiştir.
9. “çak, ol, ha, erki” edatlarının ve “A, +-lA(y), +mA; +(e) m, +-ok/ +-ök, mi, be” ek edatlarının ise asıl fonksiyonlarının pekiştirme olduğu görülmüştür. Bu edatlardan ha ve erki edatları Oğuz grubu Türk lehçelerinin Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesine ait taranan eserlerde tespit edilmişken ol edatına sadece Türkmen Türkçesinde rastlanılmıştır. Çak edatına ise Azerbaycan Türkçesine ait taranan eserlerde rastlanılmamıştır.
10. Oğuz grubu lehçelerinde pekiştirmenin sadece edat görevinde kullanılan sözcüklerle değil aynı zamanda zamir ve zarf olarak kullanılan sözcüklerle de yapıldığı taranan eserlerde saptanmıştır.
11. A, +-lA(y), +mA / +(e) m, +-ok / +-ök, mi ek edatlarının pekiştirme fonksiyonuyla Eski Türkçeden günümüze kadar kullanımı devam ettiği tespit edilmiştir. Bu edatlardan bazılarının zamanla eklediği ve kendinden önceki sözcükle birleştiği incelenen örneklerde görülmüştür.
12. Ünsüz ikizleşmesi, ünsüz türemesi, ünlü uzaması, ünlü türemesi gibi ses olayları bazen vurguya bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Pekiştirmeye bağlı ortaya çıkan bu ses olayları yazı dilinden ziyade konuşma dilinde yani ağızlarda daha çok görülmektedir.

13.+DAn ayrılma ekinin pekiştirme fonksiyonuyla kullanımı Oğuz grubu Türk lehçelerinde örneklerle tespit edilmiştir. Orhun Yazıtlarında çıkma durumu için özel bir ekin bulunmadığı ve +dA, +tA eklerinin bu fonksiyonla kullanıldığı bilinmektedir. Bu sebeple +DAn ayrılma ekinin birleşik bir ek olabileceği ve bu ekin pekiştirme fonksiyonunun n sesinden kaynaklanabileceği düşünülebilir.

Tablo 40: Pekiştirmenin Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Dağılım Tablosu

	Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
Vurgulama Yöntemi	X	X	X	X
Ünsüz İkizleşmesi	X	X	X	X
Ünsüz Türemesi	X	X	X	X
Ünlü Uzaması	X	X	X	X
Ünlü Türemesi	X	X	X	X
Başa Hece Eklenmesi	X	X	X	X
+An Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	-
+CA Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
+CAK Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
+CIK Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
+DAn Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
+Dİr/+DÜr DAn Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
-Gıl Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
-Gİn Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
+lAr Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
+mAn Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
+rAk Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
+CAğİz Eki İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
Ek Yığılması Olayıyla Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
Edatlarla Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
çak Edatı İle Yapılan Pekiştirme	X	-	X	X
ol Edatı İle Yapılan Pekiştirme	-	-	X	-

	Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
hA Edatı İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
erki Edatı İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
Zamirlerle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
Zarflarla Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
Tekrarlarla Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
A Ek Edatı İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
+lAy Ek Edatı İle Yapılan Pekiştirme	X	-	X	-
+mA; +(e) m Ek Edatı İle Yapılan Pekiştirme	X	-	X	X
+ok /+-ök Ek Edatı İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
mi Edatı İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
be Ek Edatı İle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X
Söz Dizimiyle Yapılan Pekiştirme	X	X	X	X

KAYNAKÇA

- AKBAYIR, Sıddık (2007), Dil ve Diksiyon Yazılı ve Sözlü Anlatım Bozuklukları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AKKUŞ, Muzaffer, “a / e Seslenme Edatının İşlevleri Üzerine Bir Araştırma”, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildiriler I, (20-26 Eylül 2004), TDK Yayınları Ankara. s. 109-118.
- ALYILMAZ, Cengiz (1994), Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi, Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum.
- ALYILMAZ, Cengiz (2011), Ünlemlerin Seslenmeleri Kuvvetlendirici İşlevleri, Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler TDK Yayınları, Ankara. s. 646-652.
- ALKAYA, Ercan (2007), Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar, Manas Yayıncılık, Elazığ.
- ALTAYLI, Seyfettin(1994), Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, I, II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- AKSAN, Doğan (1997), Türkçenin Gücü, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKSAN, Doğan(2009), Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yayınları, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1991), Eski Türk Şiiri, TDK Yayınları, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979), Kutatgu Bilig, III İndeks, TKAE Yayınları, İstanbul.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1992), Türk Dünyası El Kitabı, 2.Cilt, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1992), Atabetü'l- Hakayık, TDK Yayınları, Ankara.
- ARSLAN, Sema, “Türkiye Türkçesinde Küçültme ve Pekiştirme Kavramları ve –cık Eki Üzerine” Türk Dili Dergisi, 2002, S.603, Mart, s.224-228.
- ATALAY, Besim(1940), Türkçemizde –men –man, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1945), Ettuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lûgati’t-Türkiyye, C. II. 21, TDK Yayınları, İstanbul.
- ATALAY, Besim (2006), Divanü Lûgati’t-Türk Tercümesi I, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (2006), Divanü Lûgati’t- Türk Tercümesi II, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY Besim (2006), Divanü Lûgati’t- Türk Tercümesi III, TDK Yayınları, Ankara.

- ATALAY Besim (2006), Divanü Lûgati't-Türk Dizin "Endeks" IV, TDK Yayınları, Ankara.
- ATAY, Ayten (2002) "Eski Türkçede ma / me Edatının Anadolu Ağızlarındaki Kalıntısı", Türk Dili Dergisi, 2002 Ekim, Sayı: 610, s. 826-828.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2007), Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara.
- BARUTÇU-ÖZÖNDER, F. Sema, "Türkçede Enklitik Edatlar Üzerine: çI / çU", Kök Araştırmalar Dergisi, C. III Sayı: 2, Güz 2001, s. 75-86.
- BARUTÇU Sema Türkiye Türkçesinde Küçültme ve Pekiştirme Kavramları ve –Cık Eki Üzerine, 2002 Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S: 683, 224 – 228.
- BAYDAR, Arzu Ertane; Baydar, Turgut (2006), "+ki Eki Üzerine", TDAY-Belleten, 2004 / II, TDK Yayınları, Ankara. s. 31-48. (Kayıt No: 887).
- BAYDAR Turgut (2012), "+Dır Bildirme Eki Üzerine" ,Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s.37-54.
- BAYMAK, Osman (2000), Gagauz Çağdaş Şiirler Antolojisi, Bay Yayınları, Kosova.
- BAYRAMOV Nuri; ÇİFTÇİ Musa(1995), Çağdaş Türkmen Edebiyatından Çocuk Şiirleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1964), Türk Dilbilgisi, Genel İstanbul Matbaası, İstanbul.
- BİRAY, Himmet (1992), Mahtumkulu Divanı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- BİRAY, Nergis(2016), Çağdaş Türk Lehçeleri Metin Aktarmaları, Kesit Yayınları, İstanbul.
- BOLULU, Osman, "Soru Mi'si Mİ, Soru Eki Mi?", Çağdaş Türk Dili Dergisi, Sayı:112, Haziran 1997, s.11-12.
- BURAN, Ahmet (2015), Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet, "Türkçemizdeki –gıl emir eki", TDAY- Belleten 1971, Ankara 1989, s.1-10.
- CAFEROĞLU, Ahmet (2011), Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (2015), Kaşgarlı Mahmut, Altınordu Yayınları, Ankara.
- CAHİT, Hüseyin (2000), Türkçe Sarf ve Nahiv, (Haz.: Leyla Karahan-Dilek Ergöneneç), TDK Yayınları, Ankara.

- COŞKUN, Mustafa Volkan (2015), Türkçenin Ses Bilgisi, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul.
- ÇAĞATAY, Saadet “Türkçede ki >erki” TDAY- Belleten, 1988, Ankara, s.245-250.
- DEMİRCAN, Ömer (2001), Türkçenin Ses Dizimi, Der Yayları, İstanbul
- DEMİRCAN, Ömer (1981), “Türkiye Türkçesinde Vurgulama ve Odaklama”, TDAY- Belleten-1978-79, s. 157-163.
- DENY, Jean, (1941), Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) (Çev.: A. U. Elöve) Maarif Matbaası, İstanbul.
- DENY, Jean, (2012), Türk Dil Bilgisi (Çev.: A. U. Elöve), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- DİLAÇAR, A. (1988), Kutadgu Bilig İncelemesi, TDK Yayınları, 2. Baskı, Ankara
- DOĞAN, Levent (2010), Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı, Kriter Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, İsmail; USTA, Zerrin (2014), Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı, Altınpost Yayınları, Ankara.
- ECKMANN, Janos, “Kelime Ortasında Anorganik b, p, ve m’nin Türemesi”, Türkiyat Mecmuası, 1953, C. X, s. 313-320.
- ECKMANN, Janos “Türkçede d,t ve n Seslerinin Türemesi”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1955, Ankara 1988, s.11-22.
- ECKMANN, Janos “Türkçede -rak/-reğ ekine dair”, TDAY- Belleten 1953, Ankara 1988, s.49-52.
- EDİSKUN, Haydar (1992), Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- EKER, Süer (2006), Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, İstanbul.
- EMRE, Ahmet Cevat (1945), Türk Dilbilgisi, TDK Yayınları, Ankara.
- ERASLAN, Kemal (2012), Eski Uygur Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2012), (TLG) Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, “La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği Teorisi”, Dil Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2 Bahar 2008, Avrasya Yazarlar Birliği Yayını, s. 35-56.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2008), Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.

- ERCİLASUN, Ahmet B; ÖZKAN, Nevzat; ÖNER, M.; ÇENGEL Kasaoğlu Hülya; PEKACAR Çetin; KİRİŞÇİOĞLU, M.Fatih; UYGUR, Ceyhun Vedat; KARA, Mehmet; TAVKUL, Ufuk; ARIKOĞLU, Ekrem; Yüksel, Zühâl; Kartallıoğlu, Yavuz; DİLEK Güner, Figen; ERSOY, Feyzi; TAMİR Ferhat; ÖZTÜRK, Rıdvan; AKBABA Ergönenç, Dilek; ERSOY Yazıcı, Habibe; YILDIRIM Hüseyin (2012), Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDEM, İlhan (1998), Abdurrahman Fevzi Efendi Mikyâsu'l-Lisân Kıstası'l-Beyân (Özet-Metin-Terimler İndeksi-Ekler İndeksi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Malatya.
- ERDİ, Seçkin-Yurteser; SERAP Tuğba (2005), Divânü Lugâtî't-Türk Kaşgarlı Mahmûd, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (1981), Azeri Türkçesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (2008), Türk Dilbilgisi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (2005), Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERSOYLU, Halil, “-İbAnUñ / -UbAnUñ Gerundiumu”, 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996, Ankara 1999, s.433-438.
- HACALOĞLU, Recep Albayrak (1992), Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu, Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü, Ankara.
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin (1971), Türk Dilinde Edatlar, M.E.B. Yayınları, İstanbul
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin (2008), Karahanlı Türkçesi Grameri, TDK Yayınları, Ankara.
- HAMILTON, James Russell (1998), İyi ve Kötü Prens Öyküsü, (Çev.: Vedat Köken), TDK Yayınları, Ankara.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1972), Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1973), Pekiştirme ve Kuralları, TDK Yayınları, Ankara.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1972), Türkçenin Sözdizimi, TDK Yayınları, Ankara.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1981), Türk Dilinde İkileme, TDK Yayınları, Ankara.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1981a), Türkçenin Ekleri, TDK Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- HEPÇİLİNGİRLER, Feyza (2004), Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi, Birinci Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- HENGİRMEN, Mehmet (1999), Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Engin Yayınları, Ankara.
- HEYET, Cevat (2008), Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihi Seyri, (Çev.: Mürsel Öztürk),TDK Yayınları, Ankara.
- İLKER, Ayşe (1997), Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil, TDK Yayınları, Ankara.
- GABAİN,A.Von (2007), Eski Türkçenin Grameri, (Çev.: Mehmet Akalın) TDK Yayınları, Ankara.
- GABAİN, A.Von (2009), Türkoloji Makaleleri, Haz: Yusuf Gedikli, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1995), Erzurum İli Ağızları I, II, III, TDK Yayınları, Ankara.
- GENCAN, Tahir Nejat (1979), Dilbilgisi, TDK Yayınları (IV. Baskı), Ankara.
- GÜLSEREN, Cemil (2000), Malatya İli Ağızları, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (2011), Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (1988), Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜNGÖR, Harun; ARGUNŞAH Mustafa (1998), Gagauzlar, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- GÜNGÖR, Harun; ARGUNŞAH Mustafa (1991), Gagauz Türkleri (Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı), Ankara.
- KARA, Mehmet (1997), Ata Atacanov'un Şiirleri II (İnceleme-Gramer Dizini), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARA, Mehmet (2012), Türkmen Türkçesi Grameri, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- KARAAĞAÇ, Günay; Açıkgöz Halil (1998), Azerbaycan Bayatıları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAAĞAÇ, Günay (2012), Türkçenin Dil Bilgisi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARABACAK, Esra (2002), Bergamalı Kadri Müyessiretü'l- Ulûm, TDK Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leyla, "Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine" V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 20-26 Eylül 2004, Ankara, TDK Yayınları, s. 1615-1624.
- KARAHAN, Leyla; GÜRSOY Ülkü (2004), Tahir Ken'ân Kavâid-i Lisân-ı Türkî, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri ve Şiveleri Sözlüğü I, II Dizin, (1991), KB Yayınları, Ankara.
- KASAPOĞLU-Çengel, Hülya (1999), “Kırgız Lehçesindeki ‘Eken’ Üzerine”, 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996, TDK Yayınları, Ankara, s. 641-651.
- KAYA Nesrin (2006), “Türkçe’de Bildirme Kiplerinde Zarf Kullanımlarına Dayalı Anlam Özellikleri” TDAY-Belleten 2004 / II, Ankara. s. 89-98.
- KOCASAVAŞ, Yıldız (2003), “Çağatay Metinlerinde Görülen La Hakkında”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 142, Şubat 2003, s. 183-188 .
- KOÇ Nurettin (1992), Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- KOÇ Nurettin, “-ca eki üzerine” Türk Dili Dergisi, S.582, (Haziran 2000), s.500-514.
- KORKMAZ, Zeynep (1961), Türkçede ok/ök pekiştirme (intensivum) edatı üzerine”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Ankara 1962, s.13-29.
- KORKMAZ, Zeynep, “Türkçe’de - °n zarf fiil eki ile –pan/-pen eki ve türemeleri”, TDAY Belleten 1984, Ankara 1987, s.155-165.
- KORKMAZ, Zeynep (1994), Nevşehir ve Yöresi Ağızları, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep, “Türkiye Türkçesinin ki Bağlama ve Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı”,1995, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Birinci Cilt, TDK Yayınları, Ankara, s.620-624.
- KORKMAZ, Zeynep “Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. 1 Ankara 1995, s. 85-90.
- KORKMAZ, Zeynep (1995a), “Türk dilinde +ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C:1,Ankara, s.12-84.
- KORKMAZ, Zeynep (1995b), “Türkiye Türkçesinin ki Bağlama ve Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Birinci Cilt TDK Yayınları, Ankara s. 620-624.
- KORKMAZ, Zeynep (1995c), “Türkçede ok /ök pekiştirme (intensivum) edatı üzerine” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Birinci Cilt, TDK Yayınları, Ankara, s. 98-109.
- KORKMAZ, Zeynep (1995d), “Türkçede-acak/-ecek gelecek zaman (futudum) ekinin yapısı üzerine” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Ankara, s.3-11.
- KORKMAZ, Zeynep (1995e) “Türkçedeki –arak/erek zarf fiil (gerundium) ekinin yapısı üzerine” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Ankara, s.128-132.

- KORKMAZ, Zeynep; ZÜLFİKAR, Hamza; AKALIN, Mehmet; ERCİLASUN, Ahmet; Parlatur, İsmail; GÜLENSOY, Tuncer (2001), Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Yargı Yayınevi, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), Türkiye Türkçesinin Grameri, (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2007), Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları. Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep, “Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24-29 Eylül 2000, TDK Yayınları, 2007, Ankara. s. 1083-1090.
- KORKMAZ, Zeynep (2011), Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2007), Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları. Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. FUAD (1980) ,Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yayınları, Ankara.
- KÜÇÜK, Sabahattin, “Türkçede Şüphe Bildiren “ki” Edatı Üzerine”,1989, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C. 3, S. 1, s.139-146.
- NAĞISOYLU Möhsün; ZEYNALLI Mehman (2009), Azərbaycan Dili, Araz Kursları Yayınları, Bakı.
- NALBANT, Mehmet Vefa, Türkçe Enklitik Edatı “LA” V. Uluslararası Türk Dili Kurultay Bildirileri II, (20-26 Eylül 2004), TDK Yayınları, Ankara. s. 2157-2173.
- NALBANT, Mehmet Vefa (2008), Dîvânü Lügâtî’t-Türk Grameri-I İsim, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- NASKALİ, Emine Gürsoy (1997), Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara.
- MAKAS, Zeynel Abidin(1992), Çağdaş Azerbaycan Şiiri Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,
- ÖNLER, Zafer (1996), “Türkçede –La Zarf Eki, Uluslararası Türk Dili Kongresi Bildiriler 1992, TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Mustafa (2001), Türk Dili (Yüksek Öğretimde Yazılı ve Sözlü Anlatım), Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ÖZKAN, Nevzat (1996), Gagavuz Türkçesi Grameri, TDK Yayınları, Ankara.

- ÖZKAN, Nevzat (2000), Ahmet Cevat Paşa-Fuat Paşa Kavâ'id-i Osmaniyye, TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Nevzat (2006), Türk Dilinin Yutları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Mustafa; SEVİNÇLİ, Veysi (2012), Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, Akademik Yayınlar, İstanbul.
- ÖZÖNDER, Sema (2011), Muḥākemetü'l- Luḡateyn, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- PARLATIR, İsmail (2012) Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınevi, Ankara.
- RÜSTEMOV, R. E-Z: İ. Budgova (1960), Azerbaycan Dilinin Grammatikası I,(Morfologiya), Bakı.
- SAĞIR, Mukim (1995), Erzincan ve Yöresi Ağızları, TDK Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU Saim; Alptekin Ali Berat; Şimşek Esmâ (2000), Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- SERTKAYA, Osman Fikri, “-An/ -En Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine”, TDAY-Belleten 1989, TDK Yayınları, s.335-352.
- SERTKAYA, Osman Fikri, “Bolsungıl tep tediler”, Uluslararası Türk Dili Kongresi, Ankara 1988.
- SİS, Nesrin (2007), Türkmen Türkçesi, Öz Serhat Yayıncılık, Malatya.
- SÖYEGOW, Mıratgeldi (1999), Türkmen Dilinin Grammatikası- Morfologiya, Aşgabat-Ruh.
- SOYKAN, Ömer Naci (2003), Arayışlar, İnsancıl Yayınları, İstanbul.
- ŞİRİN, Hatice (2016), Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı, TDK Yayınları, Ankara.
- TDK (2009), Tarama Sözlüğü, I -VIII, TDK Yayınları, Ankara.
- TEZCAN, Semih (1978), Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TEZCAN, Semih (2001), Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar, İstanbul.
- TEKİN, Şinasi, “Türkçede -mA olumsuzluk eki ile -dık+ eki nereden geliyor?”, Tarih ve Toplum, (Şubat 1990) C.13, S. 74, s. 14-17
- TEKİN, Talat (2003), Orhon Türkçesi Grameri, Türk Dilleri Araştırmaları Yayınları, (Yayımlayan: Mehmet Ölmez), İstanbul.

- TEKİN, Şinasi (1993), Uygur Metinleri I, Kuanşi İm Pazar (Ses İşiten İlah), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Talat (1975), Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- TEMİR, Ahmet, “Uygurca Ançulayu ve Altay Dillerindeki Ança Sözü Hakkında” 1946, TDAY Belleten, Seri III, Sayı 6-7, İstanbul, s.569-589.
- TEMİR, Ahmet “Uygurca yme sözü hakkında”, TDAY Belleten Seri III, S.12- 13 (Aralık,1948) s. 33-40.
- TIETZE, Andreas (2002), Tarhi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, Simurg Yayınları, İstanbul.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri (2012), Eski Türkiye Türkçesi, Kapı Yayınları, İstanbul.
- TİKEN, Kâmil (2004), Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar Bağlaçlar Ünlemler ve Zarf-Fiiller, TDK Yayınları, Ankara.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989), Dil Bilgisi Terimler Sözlüğü, Ötüken Yayınları, I. Baskı İstanbul.
- TOPARLI, Recep (1999), “Son Çekim Edatları” Türk Gramerinin Sorunları II (26 Mart 1994), TDK Yayınları, Ankara, s. 432-434.
- TUDORKA, Arnaut (1994), Gagauz’um Bucaktır Yerim, Arnaut Tudorka, Ocak Yayınları, Ankara
- TULUM, Mertol (1993), “La / Le Ekine Dair” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, (Ayrı basım) Edebiyat Fakültesi Basımevi, (III. Millî Türkoloji Kongresi, 6-10 Ekim 1980 Sunulan Bildiri) İstanbul. S. 158-164.
- TUNA, Osman Nedim (1986), Türk Dilbigisi (Fonetik ve Morfoloji), İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Eğitimi Bölümü Ders Notları:3, Malatya.
- TUNA, Osman Nedim (1986),Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabîî Bir Ünsüz Dizisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- TUNA, Osman Nedim, “Köktürk ve Uygurcada Uzun Vokaller”, TDAY- Belleten 1960, s.213-282.
- USER, Şirin, Hatice (2006), Türk Yazı Sistemleri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- UYGUR, Ceyhun Vedat (2011), Türkmence, Fakülte Kitabevi, Ankara.

UZUN, Leylâ Subaşı (1995), Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı, Simurg Yayınları, Ankara.

ÜSTÜNER, Ahat (2003), Türkçede Pekiştirme, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ.

